

SUMAR

- Vasile BAHNARU. Institutul de Filologie și aniversarea
a LXX-a a Academiei de Științe a Moldovei 3

ISTORIA LITERATURII ROMÂNE

- Stancu ILIN. G. Călinescu: *Domina bona* 34
- Andrei ȚURCANU. Axul moral al criticii între dogma totalitară
și deconstrucția postmodernistă 45
- Timofei ROȘCA. Alexandru Burlacu: est-etica generației
„ochiului al treilea” (Schiță de portret) 51

FOLCLORISTICĂ

- Mariana COCIERU. Folclorismul: cadru conceptual
și tipologii 58

DIALECTOLOGIE ȘI GEOGRAFIE LINGVISTICĂ

- Vasile PAVEL. Graiul românesc de la est de Prut: retrospectivă
și orientări în cercetarea dialectologică 68

ANALIZA DISCURSULUI

- Gheorghe POPA, Viorica CEBOTAROȘ. Specificul cultural
al *scuzei* românești 73

SOCIOLINGVISTICĂ

- Inna NEGRESCU-BABUȘ. Diversitate lingvistică
și identitate europeană 81

TERMINOLOGIE

Dorina MACOVEI. Determinologizarea termenilor ecologici – analiză lexico-funcțională	86
---	----

GLOTODIDACTICĂ

Claudia PRIGORSCHI, Eufrosinia AXENTI. Les particularités de l'évaluation en didactique du français langue étrangère	94
---	----

RECENZII

Critica care te trezește (Aliona GRATI)	103
Vasile PAVEL. Studii de dialectologie și onomasiologie. Chișinău, Tipografia Colormanian, 2014, 346 p. (Liliana POPOVSCHI)	108
Inna NEGRESCU-BABUȘ. Limba română în condițiile diglosiei (Studiu diacronic). Chișinău, Tipografia Elan Poligraf, 2015, 192 p. (Teodor COTELNIC)	112
Gheorghe CHIVU. Vechi texte românești: contribuții filologice și lingvistice. București, Editura Academiei Române, 2015, 312 p. (Galaction VEREBCEANU)	118

IN MEMORIAM

Prof. acad. Anatol CIOBANU (14.05.1934-08.04.2016) (Teodor COTELNIC)	124
---	-----

Vasile BAHNARU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

INSTITUTUL DE FILOLOGIE
ȘI ANIVERSAREA A LXX-a
A ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

The Institute of Philology and the 70th anniversary of the Academy of Sciences of Moldova

Abstract. In this article, the author raises for discussion the legitimacy and rationality of the registering of the 70th anniversary of the Academy Sciences' founding. In this context, it is proved that the first academic institutions were those studying history, language and literature. From the ideological point of view, they were controlled and directed by the Soviet Party body, on a mission to prove the existence of a history, of a language, of a literature and of a Moldovan people distinctive in comparison with the history, the language, the literature and the Romanian nation. All studies elaborated at the Institute of History, Language and Literature, in disagreement with the official policy and ideology, were realized by courageous scholars, with a strong national dignity, who assumed the risk despite the official policy and ideology.

Keywords: academia, scientific truth, scientific diversion, national interest, linguistic policy, Romanian.

0. Când vine vorba despre întemeierea Academiei de Științe a Moldovei, inclusiv despre fondarea Institutului de Filologie, sunt tentat să declar cu persuasiune directă, sinceră că data nașterii ei „se pierde în negura vremurilor”, după afirmația emfatică a fondatorilor *Junimii* încifrată în această formulă masonică. Are el neamul românesc ce are cu această „negură a vremii sau eternă”, fiind într-un fel definită ca „începutul tuturor începuturilor”, așa cum o interpretează Mihai Eminescu în *Scrisoarea I: De-atunci negura eternă se desface în fășii./ De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii./ De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute/ Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute/ Și, în roiuri luminoase izvorând din infinit./ Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.*

Așadar, dacă examinăm problema studierii limbii și literaturii române moderne, aceasta debutează în „negura vremii”, metaforic vorbind, dar, cu siguranță, ea începe sub auspiciile geniului lui Mihai Eminescu, iar forma limbii naționale, care și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă realizare până în prezent, va fi, incontestabil, punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmântului cugetării și filologiei românești. Și chiar dacă se postează unii pe rol de mentori în istorie sau în lingvistică pentru a ne

spune baliverne despre limba și istoria noastră, nu-i sfătuim decât să-l citească pe Mihai Eminescu. Mai mult, dacă unii oameni politici și negustori de lingvistică atribuie toate succesele filologiei moderne puterii sovietice și partidului comunist, „negura vremii lor” aflându-se undeva la Balta sau la Tiraspolul din 1926, când a fost organizat, la indicația partidului unic, Comitetul Științific Moldovenesc, noi ar fi cazul să readucem în actualitate primele încercări de filologie din cronicile secolului al XVII-lea și al XVIII-lea, inclusiv din scrierile lui Dimitrie Cantemir.

0.1. Așa cum, în luna iunie curent, Academia de Științe a Moldovei a marcat 70 de ani de la constituirea ei, confirmat documentar prin faptul că la 12 iunie 1946 Consiliul de Miniștri al RSSM și Biroul CC al PC (b) din Moldova (NB! Hotărârile de stat în perioada sovietică erau adoptate numai cu aprobarea sau participarea partidului unic!) a adoptat Hotărârea nr. 583 „Cu privire la crearea Bazei Moldovenești de cercetări științifice a Academiei de Științe a URSS în or. Chișinău”, hotărâre luată în baza deciziei din 11 martie 1946 a Guvernului URSS de a organiza la Chișinău Baza de cercetări științifice a AȘ a URSS, bază care în anul 1949 a fost transformată în Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a URSS, iar la 2 august 1961 a fost creată Academia de Științe a RSS Moldovenești, fiind, evident, precedată de Hotărârea Guvernului URSS „Cu privire la crearea Academiei de Științe a RSS Moldovenești” din 26 iulie 1960 și a hotărârii similare a CC al PC din Moldova, Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești și Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești din 29 noiembrie 1960.

Prin urmare, comunitatea științifică din Republica Moldova a celebrat, cu pompă grandioasă și triumfătoare, 70 de ani de la înființarea Academiei de Științe a Moldovei. Dată fiind atitudinea mea ambiguă (ca să nu zic ostilă) în raport cu acest eveniment, îmi permit să formulez câteva întrebări care îmi provoacă incertitudine și chiar scepticism (dacă nu condamnare sau respingere totală) față de această manifestare publică „de mare amploare și rezonanță socială”. Așadar, este oare justificată celebrarea acestui eveniment? Academia de Științe a RSS Moldovenești, din ziua instituirii ei, 12 iunie 1946, și până la 27 august 1991, ziua Declarației de Independență a Republicii Moldova, a fost o Academie națională, a apărut ea interesele poporului nostru, a fost ea în serviciul națiunii noastre? Pe parcursul existenței sale, Academia de Științe și-a realizat obiectivele tradiționale care înglobează o multitudine de aspecte funcționale, servind astfel cu mult devotament cultura, spiritualitatea noastră națională? Cum a contribuit Academia de Științe la identificarea și promovarea adevărului științific despre limba, literatura și istoria națională a românilor basarabeni? Care este contribuția științifică a Academiei de Științe la consolidarea potențialului economic și spiritual al RSS Moldovenești? etc., etc.

Evident, aici nu mă refer la științele exacte și naturale (astronomie, biologie, chimie, ecologie, fizică, geografie, geologie, informatică, matematică etc.), întrucât acestea au fost afectate, în proporții mult mai reduse, de factorul politic și ideologic, deși și ele au cunoscut servitutea ideologică, injoncțiunea politică și opresiunea metodologică marxistă prin elaborarea unor dispozitive, programe și aparate pentru complexul militar sovietic, a unor preparate alimentare pentru cosmonauți etc., toate având, în primul rând, destinație și misiune militare. În același timp, destinul științelor socioumane însă (antropologia,

arheologia, comunicarea, critica literară, culturologia, demografia, economia, educația, etnografia, etnologia, folcloristica, istoria, lingvistica, managementul, politologia, psihologia, sociologia etc.), modalitatea de interpretare, de studiere și de valorificare a limbii, literaturii și istoriei poporului nostru au fost în permanență în vizorul conducerii de partid și de stat, au constituit obiectivul principal în acțiunea lor de dirijare ideologică a societății, a culturii, a științei și poartă, încă și în prezent, în mare măsură, stigmatul blasfemiei, fariseismului, fantasmagoriilor, geopoliticii imperiale țariste și sovietice.

0.2. În definitiv, am ferma convingere că, în condițiile Republicii Moldova, am putea începe să vorbim despre o Academie cu adevărat națională și, respectiv, despre o știință națională, aflate în serviciul națiunii române din Republica Moldova, numai după 27 august 1991, argument concludent și plauzibil în această ordine de idei servind faptul că întreaga comunitate științifică s-a pronunțat de nenumărate ori (în special, în 1994 și 1996) în problema denumirii corecte a limbii noastre, cerând ca articolul 13 din Constituție să fie redactat în conformitate cu adevărul științific, urmând a fi formulat în felul următor: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română”, chiar dacă Constituția Republicii Moldova (Titlul I, art. 13/1) stipulează că „Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine”.

În fine, problema recunoașterii și promovării adevărului științific, adică acceptarea oficială a glotonimului **limbă română** a fost soluționată pozitiv. Astfel, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a examinat, la 5 decembrie 2013, sesizarea privind interpretarea art. 13 din Constituție și a decis că textul din *Declarația de Independență* are prioritate juridică, în raport cu textul din Constituție. În baza acestei constatări, s-a ajuns la concluzia că limba română este limba de stat a Republicii Moldova, deoarece acesta este termenul precizat în *Declarația de Independență* a Republicii Moldova. Comunitatea noastră științifică, savanții AȘM, inclusiv angajații Institutului de Filologie, sunt în drept să se mândrească că la obținerea victoriei în problema denumirii limbii noastre și-au adus și ei o contribuție care a fost, în mare parte, decisivă la formularea acestei decizii a Curții Constituționale, decizie care nu a fost confirmată de Parlament.

0.3. O altă problemă controversată, dar care ține de competența istoricilor, este cea privind modul de interpretare a evenimentelor din 1812, 1918 și 1940¹. Cum interpretăm aceste evenimente? Dacă le interpretăm de pe poziția călăului (Rusia țaristă, URSS), 1812 și 1940 sunt anii eliberării Basarabiei de sub dominația turcă și de sub ocupația româno-burgheză, iar anul 1918 este anul când România Regală a ocupat Basarabia, în situația în care Rusia Sovietică era incapabilă să o mențină sub dominația sa; iar de pe poziția victimei (a românilor basarabeni) anii 1812 și 1940 sunt anii când Basarabia a fost ocupată, „ruptă din trupul țării” prin violență de către Rusia țaristă, iar anul 1918 a fost anul Marii Uniri, de revenire a Basarabiei la „trupul țării”².

După 1991, istoricii AȘM și majoritatea profesorilor din instituțiile gimnaziale, liceale și universitare au interpretat evenimentele respective din perspectiva interesului național românesc și din cea a adevărului științific.

Așadar, atât filologii, cât și istoricii onești, aflați în serviciul propriului popor, și-au expus poziția în problema caracterului și denumirii limbii noastre și în modul de interpretare și de caracterizare a evenimentelor de la 1812, 1918 și 1940, iar o eventuală poziție contrară nu aparține decât unor „savanți” aflați în serviciul unor puteri străine, ostile neamului nostru. Tocmai din aceste considerente promovarea unei istorii antiromânești, a unor pseudoteorii lingvistice confecționate în birourile inamicilor noștri este un fariseism politico-ideologic și o minciună conștientă și deliberată, o abatere gravă și condamnabilă de la adevărul științific, chiar o diversiune științifică.

1.0. Pentru a ne explica poziția noastră negativă și reprehensivă față de perspectiva aniversării AȘM și pentru a identifica soluții plauzibile la întrebările formulate anterior, este necesar să realizăm o retrospectivă istorică și filologică asupra destinului implacabil al românilor basarabeni.

În primul rând, se cere să recunoaștem că primele studii instituționale oficiale de filologie și istorie în spațiul basarabean și transnistrean au demarat în perioada sovietică, dar acestea se executau sub supravegherea circumspectă și suspicioasă a stăpânirii sovietice și sub inspecția violentă, inumană și permanentă a ideologiei și geopoliticii comuniste, inclusiv a organelor represive ale acestora – NKVD, KGB.

1.1. Principala problemă controversată și discutată în contradictoriu, în special de unele specimene ale faunei politice din Republica Moldova și din alte state ex-sovietice (îndeosebi Federația Rusă și Ucraina) este problema denumirii corecte a limbii literare din Republica Moldova.

În spațiul basarabean, studierea și denumirea limbii au parcurs un itinerar sinuos și contraproductiv. În vederea argumentării acestei afirmații, să readucem în actualitate unele momente din istoria limbii noastre.

Este un adevăr arhicunoscut că limba română literară reprezintă aspectul cel mai corect al limbii naționale, rezultatul unor continue cizelări, perfecționări, adaptări, standardizări și normalizări a limbii, toate acestea fiind realizate de scriitori, publiciști, oameni de cultură și de știință, clerici etc. și constituind o sinteză a potențialului de exprimare a limbii întregului popor la un moment dat. În acest context este recomandabil să readucem în actualitate faptul că în spațiul daco-român, adică în cele trei provincii istorice românești – Moldova, Muntenia și Transilvania, niciodată nu a luat naștere o limbă literară distinctă în raport cu limba literară din celelalte principate. Totodată, scriitorii și oamenii de cultură și de știință au avut, au și vor continua să aibă conștiința de unitate națională și de limbă a tuturor țărilor românești și în situația în care se cere redactarea unui text, se renunță la specificul dialectal de ordin fonetic, lexical și gramatical pentru ca textele respective să fie înțelese de toți vorbitorii de română, indiferent de zona de origine a acestora, fiind astfel puse bazele unei limbi literare unice. În prezent, oamenii de cultură și de știință, fiind continuatori fideli ai tradițiilor naționale în domeniul istoriei, limbii și culturii române, perpetuează, perfecționează și modelează limba literară moștenită de la strămoși în consonanță cu necesitățile de exprimare din perioada contemporană.

1.2. De altfel, tendința de unificare, normalizare și standardizare a limbii literare se manifestă încă din epoca veche a limbii române ca limbă de cultură (sec. al XVI-

lea și sec. al XVIII-lea), care începe în 1521 cu *Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung* și se încheie cu apariția primei gramatici românești tipărite: *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae* (Viena, 1780, 94 p.) de Samuil Micu și Gheorghe Șincai (apariție simbolică a Școlii Ardelene care marchează trecerea spre epoca modernă a culturii naționale) și continuă a se manifesta pe tot parcursul secolelor XIX-XXI, probă supremă servind operele marilor clasici ai literaturii române (Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ion L. Caragiale, Ion Slavici etc.) și uriașa moștenire literară din perioada interbelică, postbelică și cea din prezent, întrucât toți scriitorii de valoare au perpetuat tradiția limbii literare consacrate, iar unele scrieri zămislite în graiul primitiv din Transnistria nu au avut priză la public și au rămas în istoria literaturii noastre în calitate de experimente ratate.

Așadar, limba română literară din trecut și din prezent se individualizează prin tendința indiscutabilă de renunțare totală la specificul local de natură fonetică, lexicală și gramaticală în favoarea unor forme fonetice, lexicale și gramaticale unice, general românești, transformând limba literară scrisă în habitudine cotidiană de mijloc de comunicare al întregului popor.

1.3. Nici problema denumirii limbii nu este atât de complicată, dacă facem abstracție de faptul că de această dată intervine nu atât factorul obiectiv, cât cel subiectiv, de natură politică și ideologică – interesul politic al unor anumiți indivizi, al unor forțe antiromânești din interior și din exterior, ignoranța nativă și aberațiile primitive ale unor persoane agramate sau abrutizate de politica și ideologia sovietică din trecut și antiromânească din prezent.

Adepii existenței unei limbi moldovenești, cu condiția că aceasta este identică cu limba română, au dreptate, într-o anumită măsură, întrucât, după formarea Moldovei medievale, s-a încercat ca limba vorbită aici să fie numită *limbă moldovenească*, fără ca această sintagmă să fie utilizată în sens terminologic sau cu scopul de a denumi o altă realitate decât cea denumită de sintagma *limbă română* sau *valahă*, ci pentru a denumi limba română vorbită în Moldova. Mai mult decât atât, toți cărturarii medievali erau conștienți de existența unei limbi literare unice, românești și căutau să scrie astfel încât lucrările lor să fie înțelese de către toți vorbitorii de limbă română, indiferent de originea lor provincială, adică ei aveau conștiința că scrierile lor sunt destinate tuturor românilor. Prin urmare, alături de sintagma *limbă română* era utilizată sintagma *limbă moldovenească* cu sensul „limbă română vorbită în Moldova”. Astfel, Dimitrie Cantemir, în lucrarea sa *Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor...*, vorbește despre limba română ca limbă a tuturor locuitorilor din țările românești. În fine, să reținem că sintagmele *limbă română* și *limbă moldovenească* se aflau în raport de complementaritate, până la mijlocul secolului al XIX-lea, adică erau folosite alternativ în calitate de sinonime, realitate specifică pentru Moldova, dar nu și pentru Muntenia sau Transilvania. Odată cu Unirea Principatelor din 1859, îmbinarea *limbă română* s-a generalizat, obținând, totodată, statut terminologic. De acum înainte, îmbinarea *limbă moldovenească* se întâlnește sporadic, iar adjectivul *moldovenesc* nu se mai folosește cu referire la limbă, ci numai ca atribut al unor substantive de tipul *oraș, târg, grai, localitate, pronunție, sat, specific, vorbire* etc.

Finele secolului al XVIII-lea și secolul al XIX-lea constituie epoca modernă a limbii române literare, perioadă când, prin normarea și standardizarea limbii, s-a încheiat procesul de elaborare a unei singure limbi – limba română literară sau dacoromână (pentru a o distinge de dialectele ei sud-dunărene: aromân, megleno-român și istro-român), pentru denumirea căreia nu a existat și nici nu există altă îmbinare terminologică decât limbă română, iar în rest toate eventualele denumiri ale acestei limbi literare nu au caracter terminologic, referindu-se fie la grai (moldovenesc, ardelenesc, muntenesc, bănațean, crișean, oltean etc.), fie la un anumit registru al limbii (popular, colocvial, familial etc.). Tot acum, se produce identificarea, instituirea și definitivarea stilurilor funcționale ale limbii române (administrativ-juridic, științific, beletristic, publicistic, religios, epistolar etc.).

Cercetarea oficială, academică sau instituțională a limbii, literaturii și a istoriei românilor începe sub auspiciile Academiei Române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când se inițiază elaborarea dicționarului academic și gramatica academică a limbii române, se elaborează primele volume de amploare de istoria literaturii și de istoria românilor.

1.4. Perioada cuprinsă între finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XXI-lea se referă la etapa contemporană de evoluție a limbii române literare, modificările insignifiante în structura ei internă reducându-se la unele regrupări în categoria genului numelor, în modul de formare a numărului plural, de declinare a numelor și de conjugare a verbelor, fără a afecta structura standardizată a categoriilor gramaticale, unicul nivel de limbă care a suportat modificări serioase fiind sistemul lexical, fapt explicabil prin progresul social, politic, economic și spiritual al societății³.

2.0. Întrucât destinul istoric al Basarabiei diferă, de la 1812 încoace (cu mici intermitențe în 1918-1940 și 1941-1944) de cel al României, este absolut necesar să amintim că aici, după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, limba română a fost eliminată mai întâi din administrație, învățământ, ca în fine să fie exclusă studierea ei ca disciplină din instituțiile de învățământ.

În perioada 1812-1918, îmbinarea terminologică *limbă română* era utilizată frecvent în toate instituțiile de stat, inclusiv în învățământ. Astfel, în 1827, Ștefan Margela editează, la St. Petersburg, *Россійско-румынская грамматика. Gramatica Rusească și Rumânească*, care nu reprezintă, în realitate, decât un elementar manual de limbă rusă tradus în limba română scrisă cu caractere chirilice, fiind utilizat în învățământul din Basarabia până la apariția cursului lui Iacob Ghinculov, *Начертание правил валахо-молдавской грамматике* (St. Petersburg, 1840) și a *Cursului primitiv de limbă română compus pentru școlile elementare și IV clasă gimnaziale*⁴ elaborat și publicat la Chișinău în 1865, cu caractere latine, de Ioan Doncev.

1.1. Imediat, după ocuparea Basarabiei în 1812, autoritățile țariste instalate în Basarabia, deși nu au interzis utilizarea sintagmei *limbă română*, preferau să facă uz, în administrația publică, de sintagma *limbă moldovenească*⁵, mai ales după Unirea Principatelor Române din 1859, pentru a neutraliza o eventuală aspirație de Unire a basarabenilor cu România, adică din considerente politice. Odată cu anularea auto-

nomiei Basarabiei (1828), limba rusă treptat a înlocuit definitiv limba română în administrație, școală și biserică. Politica țarismului nu a permis ca intelectualitatea din Basarabia să poată întreține legături cu elita intelectuală din Regatul Român, Bucovina și Transilvania și să participe astfel la vastul program de modelare a națiunii române moderne. În ajunul Primului Război Mondial, populația vorbitoare de limba română (numită așa și de lingviștii, etnografii, inclusiv de politicienii ruși), formată mai ales din țărani neștiutori de carte, avea doar o identitate locală și religioasă – situație determinată de faptul că majoritatea românilor basarabeni nu a cunoscut secolul al XIX-lea al naționalităților și, cu excepția Basarabiei meridionale între 1856-1878, nu a participat la constituirea statului național unitar român, fiind privați de dreptul de a-și manifesta componentele fundamentale ale identității lor, fapt ce are repercusiuni grave asupra conștiinței lor naționale până în prezent.

Printr-un decret imperial din 3 februarie 1871, a fost interzisă predarea limbii române în școlile din Basarabia și, ca urmare, dispare necesitatea elaborării și editării literaturii didactice în limba română. În 1818, prin „Regulamentul organizării administrative a Basarabiei” țarismul declară „limba moldovenească” limbă oficială, alături de limba rusă (de altfel, Rusia țaristă prin „Regulamentul organic” decretase „limba moldovenească” drept limbă oficială și în Principatul Moldovei din timpul ocupației acestuia între anii 1828-1834)⁶. Această situație însă a fost păstrată numai până în 1828, când drept limbă oficială este recunoscută din nou doar limba rusă, limba localnicilor fiind ulterior scoasă cu totul din uz. Să reținem că autoritățile rusești din Basarabia, deși nu au interzis utilizarea sintagmei *limbă română*, preferau să folosească, în administrația publică, sintagma *limbă moldovenească*, mai ales după Unirea Principatelor din 1859, pentru a neutraliza o eventuală aspirație de Unire a basarabenilor cu România, adică din considerente politice.

Așadar, în Basarabia, ocupată de Imperiul Țarist în 1812, a continuat să fie folosită sintagma *limbă moldovenească*, și acest lucru se făcea fie din ignoranță, fie din considerente politice, deși sintagma *limbă română* se utiliza, mai ales, în limbajul intelectualilor autohtoni.

După Unirea Principatelor din 1859, regimul țarist și-a intensificat activitatea de înstrăinare a românilor basarabeni în raport cu cei din România, pentru a exclude intenția acestora de a reveni la trupul Țării, și în această acțiune un rol deosebit îi revenea limbii basarabenilor, care, fiind numită moldovenească, determina lumea neștiutoare de carte să creadă că moldovenii vorbesc o limbă diferită decât cea română și fac parte dintr-o altă națiune decât cea română. De altfel, limba română a basarabenilor și identitatea lor românească erau recunoscute chiar de „clasicii marxist-leninismului”: Marx, Engels și Lenin.

Politica promovată de țarism în Basarabia în perioada 1812-1918 a fost o politică de deznaționalizare a românilor basarabeni, având drept scop declarat „identificarea provinciilor cucerite cu statul cuceritor”. În această ordine de idei este edificatoare opinia lui F. Vighel, viceguvernator al Basarabiei (1824-1826): „Am ferma convingere că pentru

a cârmui în liniște provinciile cucerite, trebuie să le identificăm cu statul cuceritor, căci altfel ele vor slăbi puterea. Aici nu mai avem nevoie de argumente. Marii cuceritori – Friedrich, Ecaterina, Napoleon – procedau la fel⁷⁷. Tocmai din aceste considerente erau editate manuale și dicționare rus-române urmărindu-se doar studierea aprofundată a limbii ruse și „înrădăcinarea în Basarabia a unui dialect apropiat limbii slave”⁸.

Căile de deznaționalizare a popoarelor alogene alese de țarism au fost: 1) impunerea limbii ruse ca limbă de lucru a administrației și de comunicare între locuitori; 2) impunerea limbii ruse în instituțiile de învățământ: sub stăpânirea Rusiei în Basarabia nu a existat nicio instituție de învățământ cu predarea în limba română; 3) serviciul militar obligatoriu în cadrul armatei ruse; 4) impunerea limbii ruse în biserică; 5) promovarea unei politici de colonizare a Basarabiei cu reprezentanți ai altor popoare⁹.

În fine, perioada de dominație țaristă asupra Basarabiei se caracterizează printr-un proces activ de înstrăinare de românii regăteni și o politică continuă de deznaționalizare, iar cercetarea științifică instituționalizată a limbii, spiritualității și istoriei românilor era completamente absentă.

2.1. Dacă țarismul promova „opera lui de eliberare” prin înăbușirea spiritului național, prin interzicerea limbilor naționale, Puterea Sovietică a elaborat o strategie perfidă de deznaționalizare, adoptând o politică națională remarcabilă prin ambiguitatea ei, care întrunea (simultan sau succesiv) rusificarea, internaționalismul și susținerea naționalismelor locale.

Se știe că, inițial, după Unirea din 1918 a Basarabiei cu patria-mamă, România, Rusia Sovietică a încercat să redobândească Basarabia prin metode politico-diplomatice, considerându-se moștenitor de drept al teritoriului dintre Prut și Nistru, anexat de Imperiul țarist în 1812. Dar, convingându-se că această cale nu avea sorți de izbândă, a creat o formațiune pseudostatală – RASS Moldovenească, în cadrul Ucrainei sovietice, prin care se dorea promovarea expansionismului bolșevic având misiunea să exercite influență asupra românilor basarabeni în vederea recuceririi și sovietizării Basarabiei, urmărind, în perspectivă, bolșevizarea României și a Balcanilor și cucerirea Europei.

Pentru a-i legitima existența acestei noi formațiuni statale, statul sovietic, în pofida adevărului istoric și științific și în pofida afirmațiilor lui Lenin despre dreptul popoarelor la autodeterminare, a inventat, din interese politice și ideologice, poporul moldovenesc și limba moldovenească, a falsificat istoria românilor basarabeni, apartenența lor națională, prin crearea unei națiuni și a unei limbi inexistente: națiunea și limba moldovenească, conducându-se de bimilenarul dicton latin *divide et impera!* Această politică a continuat să fie practică până la prăbușirea imperiului sovietic, iar forțele nostalgice ale regimului sovietic o practică cu succes și în prezent.

Formată în 1924, RASSM a devenit un poligon de experimentare a tezelor bolșevice vizând deznaționalizarea românilor, ștergerea memoriei românești și inventarea unei noi limbi și a unui „nou popor, moldovenesc”, diferit de românii din dreapta Prutului. De altfel, actuala Republica Moldova își datorează existența tocmai constituirii RASSM.

Odată cu inventarea unui nou stat – RASSM, puterea sovietică a demarat procesul de justificare a existenței acestui stat, argument definitiv fiind considerată limba

moldovenească și poporul moldovenesc, care au fost inventate în regim de urgență. Dar pentru a le conferi acestor falsuri filologice, etnologice și istorice statut oficial de „adevăr științific”, a fost organizat la Balta, în 1926, Comitetul științific moldovenesc. Așadar, pentru a le asigura un „fundament științific” aberațiilor și elucubrațiilor lingvistice, etnologice și istorice și pentru a le justifica din punct de vedere practic, în toamna anului 1926 în capitala RASSM, or. Balta, „începe să funcționeze Comitetul Științific Moldovenesc” (un fel de Academie de Științe, pe atunci), „cărui îi revine sarcina de a cerceta și realiza problemele principale legate de dezvoltarea culturii poporului moldovenesc”, având „printre chestiunile, care se cereau studiate și rezolvate științificește” moștenirea literară, „deși accentul principal în activitatea acestui for cădea, în primul rând, pe unele aspecte practice ale limbii și învățământului public”¹⁰.

Ca urmare, interesele geopolitice ale URSS au determinat conducerea de partid de la Moscova să recruteze un număr impresionant de savanți sovietici cu renume, inclusiv semianalfabeți, oportuniști și cozi de topor sau unelte docile, pentru a demonstra existența unui popor moldovenesc și a limbii moldovenești, cu caracteristici distincte în raport cu poporul român și limba română. Ulterior, în 1939, *Comitetul științific moldovenesc* a fost reorganizat în *Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în Istorie, Economie, Limbă și Literatură*, care în 1940 a fost transferat la Chișinău, iar în timpul războiului (1941-1944) a fost evacuat în or. Buguruslan (reg. Cikalov), unde au activat I. D. Ceban și Nicolae Corlăteanu. În luna august 1944, acest Institut revine la Chișinău, unde s-a format mai întâi Baza, apoi Filiala Moldovenească a AȘ a URSS. Este interesant să menționăm că în timpul războiului (1941-1944) la Tiraspol a funcționat Filiala Institutului moldovenesc de cercetări științifice, directorul acestuia fiind, în 1942, Alexandru Smochină (fiul lui Nichita Smochină, jurist, filozof al dreptului, publicist, istoric, etnograf, folclorist, antropolog, sociolog, slavist, profesor, membru de onoare al Academiei Române, originar din Transnistria), cărui i s-a incriminat, în perioada postbelică, că în cadrul Institutului de cercetări științifice a falsificat istoria, demonstrând că atât moldovenii, cât și transnistrenii sunt români; că a ținut lecții antisovietice și a publicat mai multe articole și studii prin care dovedea caracterul imperialist al rușilor etc.

În 1946, la Chișinău este înființată Baza de cercetări științifice a Academiei de Științe a URSS, care la 7 septembrie 1949 a fost reformată în Filiala Moldovenească a AȘ a URSS, pentru ca la 2 august 1961 – ziua aniversării a 21 de ani de la formarea RSS Moldovenești – să aibă loc sesiunea de constituire a Academiei de Științe a RSS Moldovenești¹¹.

În 1946, Baza Moldovenească de Cercetări Științifice avea în componența ei un singur institut – *Institutul de Istorie, Limbă și Literatură* (avându-i în calitate de director pe I. D. Ceban în anii 1946-1951 și pe Andrei Borșci în perioada 1951-1958), fondat pe baza *Institutului Moldovenesc de Cercetări Științifice în Istorie, Economie, Limbă și Literatură*, și șapte sectoare: botanică, geologie, viticultură și pomicultură, pedologie, zoologie, energetică, economie și geografie. Așadar, Institutul de Filologie și cel de Istorie stau, în principiu, la baza întemeierii AȘM.

Ulterior, acest institut a cunoscut mai multe restructurări și modificări: în 1958, pe baza acestuia, în cadrul Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, se înființează două institute – **Institutul de Istorie** (director I. S. Grosul) și **Institutul de Limbă și Literatură** (directori: Iosif C. Varticean, 1958-1961, Nicolae Corlăteanu, 1961-1969, Simion Cibotaru, 1969-1984, Haralambie Corbu, 1984-1988 și Silviu Berejan, 1988-1991)), acesta din urmă suportând, pe parcurs, câteva reorganizări: în 1991, este instituit **Institutul de Lingvistică** (director Silviu Berejan, 1991-2000, și Ion Bărbuță, 2000-2006) și **Institutul de Istorie și Teorie Literară** (director Anatol Gavrilov), iar cel din urmă, în 1998, a fuzionat cu Secția de Folclor a Institutului de Etnografie și Folclor înființându-se **Institutul de Literatură și Folclor** (director Vasile Ciocanu, 1991-2000 și Svetlana Korolevski, 2000-2006), iar în 2006, **Institutul de Lingvistică, Institutul de Literatură și Folclor și Centrul Național de Terminologie** se unesc formând **Institutul de Filologie** din prezent (director Ion Bărbuță – 2006-2007, Ana Bantoș – 2007-2009 și Vasile Bahnaru – din 2009), în baza hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr. 1326 din 14.12.2005.

Elementul distinctiv și obiectivul primordial al Comitetului Științific Moldovenesc din 1926 și derivatele lui ulterioare, inclusiv AȘM și institutele din subordinea ei, era românofobia care capătă o amploare nemaipomenită și este subordonată unui scop „internaționist”: „înstrăinarea de România, de cultura, de spiritualitatea românească, de limba română” a devenit „o preocupare constantă a politicii bolșevice”, iar „moldovenismul primitiv, antinațional, reacționar și agresiv” a fost „transformat în ideologie de stat” și „într-o perioadă foarte scurtă” obține „un grad de ferocitate suficient ca „eliberarea” Basarabiei să fie în stare să otrăvească sufletele a milioane de români «salvați» de sub ocupația românească”¹². Prin urmare, în RASSM se impunea un jargon grotesc artificial și rusificat și nu se urmărea altceva decât crearea unei pseudo-conștiințe „naționale”, această politică antiromânească devenind laitmotivul propagandei sovietice oficiale în relațiile dintre URSS și România. Cu alte cuvinte, procesul de înstrăinare între români, început la 1812, obține acum cote maxime. De altfel, obiectivele strategice ale Rusiei erau strâmtoarele Bosfor și Dardanele, dominarea asupra Balcanilor, iar Basarabia servea drept un cap de pod sau un culoar geopolitic și strategic pentru a pătrunde, prin Dobrogea, în Balcani, realizându-se astfel dezonclavizarea Rusiei, care prin Balcani și prin strâmtoari putea accede la mările calde. Altfel spus, intențiile geopolitice și strategice ale URSS constituiau o diversiune politică, națională și militară la adresa României (și nu numai).

Anume acum a fost lansată ideea despre existența în RASSM și în Basarabia a unui popor deosebit de poporul român, vorbind o limbă diferită de cea română, toate acestea fiind realizate în scopuri geopolitice și ideologice, având drept scop înstrăinarea românilor basarabeni de frații lor și sovietizarea Basarabiei și României. Astfel, proiectul elaborării unei națiuni moldovenești a demarat în cadrul Uniunii Sovietice prin crearea Republicii Autonome Socialiste Sovietice Moldovenești (RASSM) în anul 1924.

RASSM reprezenta o nouă abordare a relațiilor dintre URSS și România în problema Basarabiei, a cărei intrare sub autoritatea Bucureștiului nu era recunoscută la Moscova. Deci, remarcăm că eșecul repetat al negocierilor și al declanșării unor rebeliuni antiromânești pe scară largă în Basarabia a determinat înființarea RASSM, care,

în concepția sovieticilor, constituia „începutul eliberării Basarabiei”, întrucât nivelul de dezvoltare culturală și economică pe care l-ar fi realizat Moldova sovietică nu i-ar fi putut permite României să-și mențină controlul asupra Basarabiei.

2.2. În perioada de constituire a RASSM s-au evidențiat două tendințe diametral opuse: una prevedea promovarea limbii române, chiar dacă o numeau „moldovenească”, în calitate de limbă oficială și de studii în RASSM (cei mai mulți adepți ai acestei opinii regăsindu-se în cadrul emigranților români stabiliți la Moscova), iar alta se pronunța pentru a pune la baza limbii noii autonomii graiul din zona orașului Balta, scris cu litere rusești (majoritatea acestora fiind la Odessa și la Tiraspol). În acest context, este interesant să amintim că, în Tezele elaborate în Ucraina la începutul anului 1924 cu privire la principiile organizării învățământului moldovenesc în RASSM, se optează, fără echivoc, pentru glotonimul *limbă română* și pentru scrierea cu alfabet latin a limbii vorbite de moldovenii din guberniile Odessa, Podolsk, Ekaterinoslav și Donețk. Tezele recomandă următoarele: „în situația actuală a moldovenilor ni se pare rațional din punct de vedere politic și cultural să se treacă – pentru dezvoltarea și educarea lor – la alfabetul latin și la limba română ca fiind o limbă mai dezvoltată din punct de vedere cultural”¹³.

În definitiv, a obținut victorie curentul prolecultist sau autohtonist, întrucât politica lingvistică și culturală era dominată de tratamentul sociologist-vulgar al caracterului de clasă al culturii, inclusiv al limbii. Anume această atitudine a contribuit la includerea limbii în categoria limbilor neografe, RASSM devenind un poligon al marrismului (de la numele lingvistului sovietic N. A. Marr), unde pseudoconcepția „două clase – două ideologii”, „două limbi – două literaturi” a fost dusă până la absurd. Astfel, formarea RASSM a declanșat inventarea „poporului moldovenesc” și a „limbii moldovenești” în opoziție cu poporul român și limba română. Comisarul poporului pentru educație în RASSM între 1928 și 1930, Pavel Chioru, a acordat o importanță specială politicii în domeniul lingvisticii la malurile Nistrului, care își pierdea astfel calitatea de știință, devenind un simplu instrument politic. Totodată, Pavel Chioru susținea că limba română standardizată la București era sub controlul burgheziei române, fiind orientată către limba franceză, și era de părerea că amestecul de limbă obținut astfel nu putea fi înțeles de populația Basarabiei. Diferențele dintre graiurile limbii române deveneau astfel pentru Pavel Chioru elemente ale luptei de clasă: „Putem folosi aceste diferențe dintre limba clasei conducătoare și limba clasei exploatate, dacă nu pierdem din vedere aspectele politice ale pronunției noastre”¹⁴. Eforturile pentru inventarea unei „limbi moldovenești” separate de limba română au continuat prin publicarea unei prime gramatici a acestei limbi de către Leonid Madan, șeful secției de lingvistică din cadrul Comitetului Științific Moldovenesc al RASSM. În introducerea la gramatica sa, Leonid Madan susținea că „limba moldovenească” evoluase de-a lungul secolelor ca un amestec al limbii latine și al limbilor triburilor băștinașe, iar influențele triburilor migratoare (polonezi, turci, ucraineni și ruși) au dus la apariția unui „popor moldovenesc” care vorbește o „limbă moldovenească” distinctă. În sprijinul acestor afirmații lingvistice, Leonid Madan aduce argumente antropometrice, afirmând că moldovenii au „o structură craniană alungită” în vreme ce românii au „capete rotunde” (!).

În 1926, un grup de intelectuali proletari, în frunte cu „cel mai cunoscut lingvist al epocii”, L. A. Madan, școlit la Kiev, și-a început activitatea de elaborare a normelor „limbii moldovenești”. Ca bază a „noii” limbi literare a fost luat graiul popular al moldovenilor transnistreni, ucrainizat și rusificat. L. A. Madan a renunțat la normele gramaticale și ortografice ale limbii române și a organizat veritabile campanii în satele românești din RASSM și Ucraina, denumite „mărsul în popor”, pentru a culege cuvinte specifice graiului moldovenesc. El avea să decreteze: „Limba moldovenească, în care grăiești amu norodu moldovnesc, este limbă sînistătătoare, diosăghitî di limba românească, și sî diosăghești și di limba tuturor cărților moldovnești, tipăriti păn la organizarea RASSM”. Într-un articol publicat la 24 noiembrie 1926 în oficiosul *Plugarul Roș* din RASSM, L. A. Madan proclamă: „Nu oamini grăiesc după vr’o gramatică anumită, dar gramatica s’alcătuieste după vorba oamenilor... Gramatica pentru om, dar nu omul pentru gramatică”, astfel ca aceasta să fie „cât mai ușoară și mai înțeleasă di masili largi”¹⁵.

Mai mult, fiind etichetată drept o limbă neografă, un autor rus, într-o trecere în revistă a politicii culturale din RASSM, afirmă că limba moldovenească și literatura ei sunt încă în stadiul „acumulărilor primitive” de forțe culturale; datorită nivelului scăzut de dezvoltare în perioada țaristă, cultura moldovenească a fost, mai mult decât în orice parte a uniunii, un adevărat „copil al revoluției din octombrie”¹⁶. Totodată, limba „moldovenească” era considerată, de angajații politici ai Comitetului Științific Moldovenesc, drept o limbă est-slavă, formată în urma unei „simbioze” a elementelor geto-dace cu elementele limbilor est-slave.

2.3. Pornind de la astfel de principii, moldoveniștii au căutat să găsească echivalente „mai pi înțele” pentru neologisme sau pentru cuvinte prea românești, ajungând să „îmbogățească” fondul lexical al „limbii moldovenești” cu arhaisme, traduceri din rusă ori invenții, precum: *dicționar – cuvântelnic, ghilimele – lăbiuți, oxigen – aeronăscător, barometru – aeromăsurător, aeroplan – sângurzburător, sufragerie – mănăcatorie* etc. Cu astfel de caraghioslăcuri a fost editat un dicționar (cuvântelnic) moldovenesc-rus și rus-moldovenesc, iar în 1930, a început și întocmirea unui „cuvântelnic academicesc al limbii moldovenești”.

Așadar, chiar de la început, RASSM a devenit laboratorul de experimentare a tendințelor bolșevice privind deznaționalizarea românilor prin atribuirea unor specificități exagerate moldoveniste, ștergerea memoriei românești și inventarea unei noi limbi și a unui „nou popor, moldovenesc”, diferit de românii din dreapta Prutului.

2.2. După doar câțiva ani s-a ajuns la constatarea că „limba moldovenească” creată în chiliile propagandistico-alchimiste ale Comitetului Științific Moldovenesc este pur și simplu ininteligibilă de către cei pentru care fusese elaborată. În mod oarecum surprinzător, printr-o rezoluție adoptată la 2 februarie 1932, Biroul Comitetului Regional din Moldova al Partidului Comunist (b) din Ucraina aprobă „trecerea RASSM la alfabetul latin” și editarea clasicilor marxism-leninismului (Marx, Lenin, Stalin) în „limba moldovenească”. Tot în anul 1932, au fost declanșate primele atacuri de presă împotriva „moldovenizatorilor” care se îndepărtaseră de mase și în scurtă vreme,

în RASSM, s-a revenit la alfabetul latin și formele limbii române literare,¹⁷ păstrându-se totuși denumirea *limbă moldovenească*. Născocirile lingvistice ale grupului Madan sunt respinse, reproșându-i-se printre altele că nu a introdus în noul vocabular „cuvintele create de revoluție”, precum *colhoz*, *orânduială colhoznică* sau *Puterea Sovietică*. În 1932, a fost retipărită gramatica limbii moldovenești care nu era altceva decât gramatica limbii române – în mod semnificativ din comitetul științific care a scris această lucrare făcea parte și Leonid Madan, cel care cu doar câțiva ani înainte susținea că limbile română și moldovenească sunt total diferite.

În 1938, s-a revenit brusc, cu pușca, la curentul moldovenizator, intelectualitatea fiind acuzată și exterminată în mod barbar, pentru că a făcut „jocul dușmanului de clasă”. La 27 februarie 1938, Biroul Comitetului Regional Moldovenesc al PC(b) din Ucraina a decis că „elementele burghezo-naționaliste, camuflete în diverse instituții, sub stindardul latinizării grafiei promovau românizarea limbii moldovenești”, iar în mai 1938, conferința a XI-a regională de partid din Moldova a adoptat o decizie în care se condamnau „dușmanii poporului” deoarece „înlocuiau limba moldovenească cu cea română... pentru a despărți Moldova sovietică de URSS”. Guvernul republicii și numeroși scriitori transnistreni au fost condamnați sau executați (între ei Nicolae Smochină, Toader Mălai, Nicolae Țurcanu, Simion Dumitrașcu, Pavel Chioru, Mihail Andriescu, Dumitru Marcu, Alexandru Caftanachi, Iacob Doibani, Ion Corcinschi, Dumitru Bătrâncea, Nistor Cabac)¹⁸. Astfel, într-o noapte a anului 1937, întregul colectiv redacțional al ziarului *Moldova Socialistă* (56 de persoane), succesor din 1930 al ziarului *Plugarul Roș*, editat la Tiraspol în grafie latină, a fost arestat, în libertate fiind lăsați doar portarii și femeile de serviciu. Actele de acuzare incriminau apartenența ziarului la o presupusă organizație „naționalistă” pro-română.

Acțiunile împotriva limbii române nu s-au limitat la persecutarea promotorilor grafiei latine (în anii 1938-1939, majoritatea funcționarilor publici, cunoscători ai limbii române, fiind executați), ci au luat și forma unei resurecții medievale împotriva cărților. În lunile octombrie-decembrie 1938, toată literatura social-economică, artistică și didactică cu caractere latine a fost confiscată, distrusă și trecută la „pierderi” sau „maculatură”. Furiei distructive bolșevice nu i-a scăpat nici „literatura editată cu caractere rusești în anii 1926-1934, îngunoioșată cu cuvinte românești”, precum și literatura social-economică tipărită în limba română la Moscova.¹⁹

Curând, conducerea RASSM a fost informată că revenirea la alfabetul rus a fost aprobată de CC al PC(b) din Ucraina.

2.3. Ca urmare a analizei situației din această perioadă, constatăm existența a câteva etape distincte: 1) în 1924-1928, se admitea limba română literară, scrisă cu alfabet latin, inclusiv denumirea ei – limbă română; 2) în anii 1928-1932, se intensifică activitatea curentului românofob, reprezentat de către personalități politice (ruși și ucraineni șovini, precum și de unii revoluționari basarabeni refugiați din România), care, urmărind scopul deznaționalizării moldovenilor transnistreni, susțineau așa-zisul curent arhaic, autohton sau neaoșist, în frunte cu L. A. Madan, care a încercat să creeze o limbă artificială din care să lipsească orice neologisme încetățenite în limba literară,

născocind în locul lor cuvinte noi artificiale, fără a se baza pe sistemul intern de derivare morfologică sau calchiind cuvinte din rusește (în opinia lui, moldovenii și românii sunt două popoare diferite, iar idiomul moldovenesc, având ca bază dialectală graiul din zona Orheiului, ar fi o limbă cu totul „diosăghitî di limba românească”) de tipul: *aplecare* (= *declinare*), *buznic* (= *labial*), *lăbuiț* (= *ghilimele*), *nasnic* (= *nazal*), *multuratec* (= *plural*), *vărguliț* (= *virgulă*) etc.; 3) în anii 1932-1938, se introduce alfabetul latin, inclusiv limba română literară, chiar dacă era numită limbă moldovenească, și a început publicarea, tot din considerente politice, a unor opere din literatura română clasică; 4) în anii 1938-1951, se revine la politica românofobă, reintroducându-se alfabetul chirilic și revenindu-se în forță la pseudoteoria celor două limbi est-romanice, oameni de conducere, scriitori, filologi, lucrători ai învățământului, editori, ziariști (aproape toată intelectualitatea de creație) fiind condamnați și exterminați în urma unei epurări ideologice²⁰.

3.0. În fine, este absolut necesar să reținem că înființarea *Comitetului Științific Moldovenesc* (1926), a *Institutului Moldovenesc de Cercetări Științifice în Istorie, Economie, Limbă și Literatură* (1939), a *Bazei Moldovenești de cercetări științifice a Academiei de Științe a URSS* (1946), a *Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS* (1949) și a *Academiei de Științe a RSS Moldovenești* (1961) au avut drept scop principal „fundamentarea” științifică a existenței celor două limbi est-romanice – moldovenească și română – și celor două popoare est-romanice – moldovenesc și român, inclusiv a două etnogeneze distincte – românii sunt valahi și continuatori ai dacilor romanizați, iar moldovenii au apărut din volohi, continuatori ai dacilor liberi, prin simbioză cu slavii de est. Acestea erau două aberații cu tentă științifică elaborate pentru a justifica raptul Basarabiei din 1812 și 1940, iar Academia de Științe a fost creată tocmai pentru a demonstra aceste neadevăruri.

Mai mult, nu este accidental faptul că primele institute academice au fost create pe baza unui institut existent (*Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în Istorie, Economie, Limbă și Literatură*) și aveau o singură misiune: „să ne elaboreze” limba și literatura noastră „moldovenească”, istoria noastră națională în conformitate cu interesele URSS, pe baza teoriei naționale leniniste. Pentru a realiza acest deziderat ambițios au fost antrenați specialiști de la Moscova, savanți autohtoni, dar mai ales politicii de orientare lingvistică proletcultistă din Transnistria, fără ca aceștia să dispună de probe științifice, în afară de falsuri, minciuni și diversiuni științifice.

Din aceste considerente suntem în drept să formulăm următoarea concluzie: „filologia și istoria sovietică moldovenească” sunt un fals, o minciună „științifică”, iar în ultimă instanță nu sunt decât o diversiune științifică, machiată din abundență cu ideologie proletară, prietenie dintre popoare și viitorul luminos al oamenilor muncii. Toate instituțiile științifice de orientare umanistică erau declarate ideologice și ținute în permanență sub controlul sever al politicilor de la ideologia partidului unic. Acestea sunt în linii mari probele pentru care nu susținem ideea celebrării jubileului de 70 de ani ai AȘM.

Evident, organizarea Academiei de Științe a avut și un impact pozitiv asupra evoluției în continuare a științei în spațiul de la Est de Prut, diversificării domeniilor de investigații, dezvoltării cercetărilor fundamentale în ramurile moderne ale științei contemporane, punerii în valoare a patrimoniului științific, istoric și cultural, inclusiv în soluționarea unor probleme de lingvistică și de literatură, a implementării în economia națională a rezultatelor cercetărilor științifice.

Tot în această ordine de idei este necesar să menționez că ideologia comunistă, politica națională leninistă au falimentat definitiv, probă supremă a acestei concluzii servește dispariția URSS de pe mapamond, iar odată cu dispariția URSS, Academia de Științe s-a eliberat de sub tutela ideologică a partidului unic. Tocmai din aceste considerente este un anacronism ca în prezent, la începutul secolului al XXI-lea să promovăm idei lingvistice, istorice și spirituale retrograde, perimate.

4.0. Odată cu reocuparea Basarabiei în 1940, tancurile sovietice au adus aici ideologia comunistă și componentele obligatorii ale acesteia: conceptul de „limbă moldovenească” și „popor moldovenesc”, alfabetul rusesc, doctrina moldovenismului. În același timp, ideologii transnistreni cu pretenții de specialiști în lingvistica sovietică, venind în Basarabia, au promovat cu toate mijloacele limba artificială fabricată în laboratoarele de la Tiraspol. În această ordine de idei, prezintă interes „Consfătuirea dela comisariatul învățământului dela 19 mart 1941”²¹, care s-a desfășurat în limba română literară (a se vedea luările de cuvânt ale lui Nicolae Costenco, Emilian Bucov, Lev Catz-Ceza, Mihail Curecheru, Emil Gane, Vasile Luțcan, Panait Antohi, Nicolae Moroșan etc.), deși unii – V. Anghel, Lev Barschi, Valentin Borș, Gh. Madan, I. Cândea, Ivan Ceban, Leonid Cornfeld, Ramil Portnoi, Ștefan Zelenciuc etc. au practicat, în mod intenționat, un limbaj cu pronunțate accente transnistrene, consfătuirea încheindu-se fără ca, în fine, să se formuleze o concluzie explicită și categorică în problema standardizării limbii literare.

După război, discuția în problema limbii literare a fost reluată și a revenit în forță pseudoteoria „limbii moldovenești” avându-l în calitate de portdrapel pe Ivan D. Ceban, om cu cunoștințe lingvistice aproximative, dar cu veleități infinite de a transpune în viață și în Basarabia elucubrațiile cu privire la inventarea unei noi limbi moldovenești. De cele mai multe ori, discuțiile dintre românofili și autohtoniști (numiți și neaoșiști)²² degradau în certuri, injurii, insulte, indecențe, obscenități, ofense și chiar animozități de durată.

Recucerirea Basarabiei de URSS, în 1940, a creat pentru autoritățile sovietice cadrul politic favorabil pentru un vast proiect identitar, pornind de la experiențele acumulate în anii 1924-1940 în RASSM. Politica de modelare a unei identități moldovenești s-a bazat pe: 1. intimidarea fizică, prin: a) foamete (1946-1948); b) deportarea elementelor culte și prospere (1946-1952); c) arestarea și condamnarea disidenților (1960-1980); 2. stimularea specificului lingvistic regional moldovenesc; 3. rusificare, prin: a) politici migraționiste; b) excluderea limbii române din administrație; c) limitarea continuă a posibilităților de a obține educație la toate nivelurile în limba română.

În principiu, nu are rost să insistăm, în mod special, asupra controverselor referitoare la denumirea corectă a limbii noastre, nici asupra caracteristicilor ei fonetice, lexicale și gramaticale, întrucât aceste probleme le-au soluționat cu brio lingviștii și filologii

noștri în genere. În acest context, vom readuce în actualitate faptul că sintagma „limbă moldovenească” era utilizată, în timpul Uniunii Sovietice, cu o pronunțată conotație politică și ideologică.

Se știe că după anexarea Basarabiei la Uniunea Sovietică în anul 1940, iar apoi din 1944, limba română, la ordinul lui Stalin, a început să fie numită „moldovenească” pentru a sublinia că o parte din Moldova istorică, care se găsea în partea stângă a Prutului, inclusiv a Nistrului, este o regiune care nu are nimic în comun cu România și cu partea Moldovei din dreapta Prutului. În pofida poziției politice și lingvistice sovietice, mai mulți lingviști din Germania, Marea Britanie, Italia, SUA etc. demonstrau identitatea limbii din RSS Moldovenească și România. Astfel, cunoscutul savant romanist italian Carlo Tagliavini afirma că „limba moldovenească” din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească este aceeași limbă română, doar scrisă cu alfabetul rus²³.

După anul 1991, când Republica Moldova și-a declarat independența, la ordinea zilei a apărut problema revenirii la denumirea corectă a limbii noastre naționale, în consonanță cu adevărul științific. Acest eveniment a fost precedat și succedat de anumite simpozioane științifice, la care au participat lingviști de vază ai Rusiei, ai Republicii Moldova, precum și savanți de peste hotare. Lingviști bine cunoscuți ca Ruben Budagov, Samuil Bernstein (Moscova), Rajmund Piotrowski (Sanct Petersburg), Stanislav Semcinski (Kiev) și mulți alți savanți de vază din fosta Uniune Sovietică, precum și lingviștii din Republica Moldova, după lungi discuții, au ajuns la o singură opinie științifică – denumirea corectă a limbii naționale a Republicii Moldova este limba română. Tot în această ordine de idei, marele lingvist de renume mondial Eugeniu Coșeriu a subliniat că a insista asupra altei denumiri (în afară de „română”) a limbii, din punct de vedere politic este o crimă, care trebuie să fie curmată.

Eșuarea tentativei de a crea o nouă limbă și acceptarea tacită de către autoritățile sovietice a identității lingvistice moldo-române (ca urmare a Sesiunii comune a Institutului de Lingvistică al AȘ a URSS și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS din 3-7 decembrie 1951) au contribuit la menținerea în RSSM a sentimentului de apartenență la spațiul cultural românesc²⁴.

4.1. Din 1940 și mai ales din 1944, Basarabia în întregime este transformată în teren de experimentare unde analfaștii din Transnistria, cu multă experiență în domeniul falsificării, transpuneau în practică aberațiile naționale și lingvistice ale imperiului sovietic, având drept stea călăuzitoare „oiștea moldovenizării” și „limba moldovenească”²⁵ și manifestând convingerea „cî limba norodului moldovinesc în curjirea întrejii istorii ... s-o diosăghit de limba valahianî (romînească)”²⁶.

Prin urmare, odată cu ocuparea Basarabiei în 1940 și 1944 și „unirea” sa cu RASSM, prin „făurirea”, la 2 august 1940, a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, românii și limba română aveau să fie din nou victimele cruntei rusificări și ale vendetei bolșevice. Lingviștii sosiți la Chișinău de peste Nistru în urma Armatei Roșii erau în posesia unor cunoștințe aproximative, dar, în schimb, erau extrem de îndoctrinați din punct de vedere ideologic. Anume acești pseudospecialiști din fosta autonomie au impus argoul „șantist”, rusificat până la grotesc, ca limbă oficială în

RSSM și au contribuit la crearea unei pseudoconștiințe „naționale” nu numai la românii din stânga Nistrului, dar și la cei din dreapta Nistrului. Mai mult decât atât, ei au impus aici și pseudoteoria despre cele două națiuni distincte est-romanice – „poporul moldovenesc” și poporul român și „limba moldovenească” și limba română. Totodată, la 10 februarie 1941, Sovietul Suprem al RSSM adoptă legea „Despre treșerea scrisului moldovenesc la alfavitu rus”²⁷, extinzând reglementările din fosta RASSM în nou-formata RSS Moldovenească, deși unele gazete au continuat o vreme să tipărească, din considerente politice și pragmatice, pentru cititorul din Basarabia, tiraje cu caractere latine²⁸, fiind scrise într-un grai transnistrean denaturat, arhaic, artificial și ininteligibil.

Despre consecințele nocive ale politicii cu privire la existența unei limbi moldovenești și a unui popor moldovenesc în raport cu limba română și poporul român, aflăm dintr-un articol al unui învederat moldovenizator, care constata cu mândrie: „Naționaliștii moldo-români care în realitate constituiau coloana de aprovizionare a coloanei a cincea fasciste au fost distruși când Basarabia s-a unit cu Uniunea Sovietică”²⁹.

Inițial, intelectualii erau de părerea că vor putea conlucra cu noile autorități, dar foarte curând și-au dat seama că toate acestea nu sunt decât o iluzie. Se știe că intelectualii rămași în Basarabia erau mai puțin afectați de bacilul comunist, în schimb cei din fosta RASSM erau în totalitate „comuniști fideli” și reprezentau detașamentul de șoc al Puterii Sovietice. Totodată, lingviștii veniți la Chișinău din Tiraspol erau în posesia unor cunoștințe aproximative, insuficiente, dar, în schimb, erau extrem de îndoctrinați din punct de vedere ideologic, din care motiv originarii din Transnistria erau promovați în posturi de conducere. Anume acești pseudospecialiști din Transnistria au impus argoul „șantist” ca limbă oficială în RSSM și au contribuit la inocularea unei pseudoconștiințe „naționale” și în mentalitatea românilor din dreapta Nistrului. Mai mult decât atât, ei au impus aici și pseudoteoria despre cele două națiuni distincte est-romanice – „poporul moldovenesc” și poporul român și „limba moldovenească” și limba română. În aceste circumstanțe defavorabile, intelectualii basarabeni s-au retras în turnul de fildeș al interiorului spiritual impenetrant, întrucât „naționaliștii moldo-români”, adică intelectualitatea basarabească, a fost supusă, foarte curând, unor represiuni cu caracter de masă inimaginabile, iar în 1944, când valul „eliberator” s-a rostogolit din nou peste Basarabia, aici a rămas un vid intelectual, căci majoritatea covârșitoare a intelectualității apucase calea exilului, iar cei care au rămas urmau să îmbrățișeze ideologia bolșevică care consta în obișnuința „de a se lupta fără cruțare și de a nimici tendințele burghezo-naționaliste în limba moldovenească”³⁰.

4.2. În linii mari, am putea afirma că, începând din 1940 și, mai ales, din 1944, cercetările filologice și istorice din RSSM au constituit o rivalitate continuă între forțele elucubrațiilor și aberațiilor pseudoștiințifice ale politrucilor sovietici din Transnistria, susținute și protejate de ideologia și sistemul represiv sovietic și de partid și elementele cu adevărat științifice care promovau cu consecvență adevărul științific despre limba, literatura, cultura, istoria și spiritualitatea noastră în genere. Cu alte cuvinte, în această situație sociopolitică și atmosferă științifico-culturală din Basarabia postbelică, tinerii cu carte solidă în universitățile românești urmau să opună rezistență și să salvgardeze

doar ceea ce se putea salva. Astfel, în chiar fatidicul an 1945, în discutarea *Normelor limbii literare* adoptate încă în 1941, intelectualitatea basarabeană reușește, în urma unor dezbateri aprinse, să introducă în *Norme* mai multe modificări în sensul apropierii lor de normele limbii literare române, chiar dacă au fost forțați de circumstanțe, din prudență sau din oportunism, să accepte alfabetul chirilic și denumirea limbă moldovenească. Lupta acerbă împotriva „tendențelor naționaliste în limbă”, cultivarea șantismului degradant, a lipsei de decență, pudoare și respect ordinar pentru cuvântul scris și rostit a continuat până la finele anilor optzeci.

4.3. Lingviștii, inclusiv filologii basarabeni (Petre Ștefănuță, Nicolai Costenco, Andrei Lupan, Ion Vasilenko, Vasile Coroban, Eugeniu Russev, Nicolae Corlăteanu, Gheorghe Bogaci, Efim Levit, Simion Ciubotaru etc.), mai ales cei cu studii universitare românești, erau concentrați la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură și s-au opus în permanență și continuu falsurilor și absurdităților lingvistice promovate de politrucii lingvisticii sovietice originari din Transnistria, obținând succesiv următoarele succese: 1) au deșeurat aprobarea normelor ortografice promovate de autohtoniști; 2) în urma unor manifestări științifice și culturale – sesiunea comună a Institutului de Lingvistică al AȘ a URSS și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, consacrată problemelor lingvisticii moldovenești, din 3-7 decembrie 1951 (Chișinău), congresul I al scriitorilor din RSSM din 24-26 august 1954, ședința Sectorului de limbă și literatură al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS din 17 noiembrie 1954 (Chișinău) și sesiunea științifică de la Chișinău din 17-19 octombrie 1955, cu o largă participare a lingviștilor din marile centre științifice din toată URSS – s-a renunțat la falsa teorie despre originea slavă a „limbii moldovenești” și s-a recunoscut în mod oficial originea ei romanică și identitatea lingvistică și culturală „româno-moldovenească”, deși promotorii „șantismului” lingvistic agresiv au izbutit să-și mențină, în mare măsură, poziția lor absurdă în probleme de fonetică, lexic și ortografie, motiv pentru care își asumau dreptul de a vorbi despre existența unei „limbi moldovenești” ca limbă „osăghită”, cu trăsăturile ei „individuale”, cu normele ei ortografice și ortoepice deosebite de normele românești; 3) la insistența filologilor noștri, în 1957, se realizează reforma ortografiei, în care se renunță la cea mai mare parte a aberațiilor ortografice și lexicale recomandate de normele din 1941 și 1945, se reformează alfabetul, renunțându-se la anumite litere rusești și se recunoaște că în spațiul est-romanesc există o singură entitate glotică denumită cu doi termeni diferiți: „limba moldovenească” și limba română³¹, când în condițiile condamnării „cultului personalității” lui Stalin în 1956, în RSSM, ca și în toată Uniunea Sovietică, se produce „dezghețul hrușciovist” și apare o anumită liberalizare a sistemului social³²; 4) s-a încercat, în cadrul unei conferințe științifice din octombrie 1972, cu participarea mai multor lingviști sovietici de mare prestigiu, să se explice relația limbă română – limbă moldovenească prin prisma teoriei variabilității; 5) în 1967 se elaborează noile norme ortografice, se realizează o nouă reformă a alfabetului – introducerea unui semn grafic special (un *ж* cu un semn diacritic special) pentru litera sunetul *g* urmat de vocalele *e* sau *i*, astfel încât limba „moldovenească” literară nu era altceva decât limba română literară scrisă cu caractere chirilice, deși menținea unele particularități fonetice și

lexicale specifice graiului moldovenesc; 6) se promovează cu multă perseverență normele limbii literare, Institutul de Limbă și Literatură (director acad. Nicolae Corlăteanu) inițiază elaborarea și publicarea culegerilor de articole *Cultivarea limbii*, în care sunt examinate greșelile din ziarele republicane și raionale, emisiunile de radio și televiziune, propunându-se modelele corecte; 7) Institutul de Limbă și Literatură se angajează plener în procesul de a reveni la alfabetul latin și de a acorda limbii majorității statutul de limbă de stat, obiectiv realizat la 31 august 1989; 8) angajații Institutului de Limbă și Literatură elaborează, pe parcursul existenței sale, o serie de studii, inclusiv monografice, în domeniul foneticii, lexicologiei, gramaticii, dialectologiei, istoriei limbii, stilisticii și cultivării limbii, în care era studiată, fără a se spune direct, limba română din RSSM scrisă cu caractere rusești; 9) antrenarea cvasitotală a colectivului, prin articole de presă, participări la emisiuni de radio și TV, la manifestări de stradă, inclusiv în activitatea comisiei interdepartamentale etc., la mișcarea de emancipare națională, la lupta pentru revenirea la scrisul latin și de atribuire limbii majorităților basarabeni a statutului de limbă oficială; în fine, 10) după declararea Independenței, savanții Institutului de Filologie au drept obiectiv primordial promovarea și argumentarea adevărului științific despre limba, literatura și istoria românilor basarabeni. Așadar, practica științifică demonstrează că, din punct de vedere lingvistic, renunțând la toate subterfugiile (geo)politice și ideologice, problema „limbii moldovenești” nu poate fi tratată decât în relația cu limba română, înțelegând aici *stricto sensu* ca dacoromână și nu *largo sensu* ca româna de la nord și de la sud de Dunăre, continuatoarea latinei orientale în sud-estul european³³.

Toate aceste acțiuni concertate și rezultate remarcabile nu aparțin atât Institutului nostru (și cu atât mai puțin Academiei de Științe), cât lingviștilor și filologilor din RSSM în parte care le-au produs și le-au realizat în pofida politicii oficiale și chiar cu riscul de a fi internați în ospiciu sau de a fi eliminați din viața științifică și socială. Evident, au fost și trădători, și canalii, și servi obsecvioși ai unor interese sau politici străine, aceștia continuând să inducă lumea în eroare vehiculând în calitate de probe „științifice” minciuna, perversiunile politice și plâsmuirile unor minți alienate.

Perseverență, consecvență, verticalitate și cutezanță au demonstrat membrii colectivului Institutului de Filologie în primăvara anului 2009, când conducerea comunistă a Republicii Moldova a decis să lichideze institutul nostru, atașându-l, ca un apendice anonim, la Institutul Patrimoniului Cultural, unde poziția institutului în problema limbii române, a denumirii ei și identității românești s-ar fi dizolvat în vacarmul plurilingv al institutului respectiv. În cele din urmă, colectivul institutului a reușit să-și mențină independența și existența.

Colectivul Institutului de Filologie manifestă o deosebită satisfacție și demnitate pentru faptul că în cadrul Institutului au activat unele personalități remarcabile din viața noastră științifică și culturală: Vasile Coroban, Eugeniu Russev, Gheorghe Bogaci, Ion Vasilenko, Victor Comarnițchi, Vasile Badiu, Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Nicolae Raevschi, Mihail Dolgan, Nicolae Băieșu, Alexandru Dârul, Gheorghe Gogin etc., care, în pofida presiunilor ideologice exercitate în perioada sovietică, au manifestat probitate științifică și au continuat tradiția cercetărilor filologice românești.

În pofida faptului că adepții teoriei despre existența unei limbi distincte în raport cu limba română – „limba moldovenească” erau în majoritate din RASSM și aveau susținerea unor lingviști din Moscova, inclusiv ideologia sovietică care nu urmărea decât justificarea politică și juridică a ocupației Basarabiei de URSS, savanții corecți și cu studii românești erau în imposibilitate de a lupta împotriva elucubrațiilor pseudoștiințifice ale ideologilor și politrucilor pe post de lingviști sovietici, din care cauză aceștia căutau să salveze din limba, literatura și cultura română esențialul sau, mai corect, ceea ce se putea salva. Tocmai din aceste considerente oamenii de știință onești, acceptând termenul „limbă moldovenească”, căutau să demonstreze adversarilor adevărului științific că „limba moldovenească” are, ca și limba română, aceeași gramatică, aceeași fonetică și lexic, fiind totodată conștienți de micile diferențe dialectale fie de natură fonetică, lexicală, fie de natură gramaticală.

Poziția reprezentanților curentului autohton din RASSM, din Transnistria de azi,³⁴ a unor preinși lingviști din Republica Moldova și a unor lideri politici de la Chișinău nu are vreo legătură nici cu realitatea lingvistică, nici cu istoria limbii române literare: nu există „nuanțe” specific basarabene care să permită să se vorbească de o „limbă” basarabeană, diferită de limba română, cu atât mai mult nu există o „limbă moldovenească”, iar aceștia în realitate nu urmăresc alt scop decât separarea românilor basarabeni de cei din România, atât din punct de vedere lingvistic, cât și identitar, pentru a-i menține în țarcul fericirii rusești. Actualul regim din Republica Moldova ar putea fi numit *adhocrație* (lat. *ad-hoc* „pentru aceasta” și gr. *kratos* „putere”), ceea ce înseamnă „politică contemporană de instabilitate în organizarea politică, economică, socială și spirituală și în funcționarea comunitară a societății”, politică bazată pe românofobie, falsuri istorice și științifice, parvenitism, arivism material și politic, minciună, perfidie etc., etc.

5.0. O a doua invenție sovietică cu bătaie lungă este problema etnogenezei moldovenilor. Dacă, inițial, ideologii sovietici au insistat asupra aspectelor mai curând politice decât etnice ale „drepturilor” Rusiei Sovietice asupra Basarabiei, fiind completamente de acord cu ideea că românii și moldovenii formau un grup etnonațional unitar, ulterior ei au încercat să identifice o etnogenază diferită pentru moldovenii decât cea a românilor. Astfel, în două opere definitorii asupra istoriei și etnografiei Basarabiei, publicate după revoluție³⁵, etnograful rus L. S. Berg (născut la Tighina în 1876) considera eticheta de *moldovean* ca pe ceva pur geografic și nicidecum etnic: moldovenii sunt români ce locuiesc în Moldova, Basarabia și părțile învecinate ale guberniilor Podolia și Herson; un număr mic locuiesc de asemenea în gubernia Ekaterinoslav. Elemente dialectale ne semnificative îi deosebesc de românii din Valahia, numiți și valahi³⁶.

Un alt istoric sovietic, Vladimir Dembo, în pofida opiniei lui L. S. Berg, dar din considerente geopolitice, susține că între români și moldovenii din Basarabia există prea puține afinități din cauza înglobării acestora din urmă în Imperiul Rus cu o sută de ani în urmă³⁷, iar în altă lucrare același Dembo a adus două argumente noi în favoarea cedării Basarabiei de către români Uniunii Sovietice: în primul rând, el susținea că moldovenii nu reprezentau atât o națiune aparte, cât o clasă socială aparte, întrucât populația moldovenească din Basarabia ar fi fost formată mai ales din țărani refugiați

din Valahia și Moldova vestică din cauza asupririi sociale și stabiliți la est de Prut cu un secol în urmă, din care cauză descendenții acestor țărani liberi aveau astfel prea puține în comun cu foștii lor stăpâni de la vest de Prut³⁸; în al doilea rând, Dembo era de părerea că țăranii refugiați care formau baza identitară a Moldovei moderne nu se opriseră la Nistru, ci se așezaseră și în regiunea Transnistria, înglobată după 1924 în RASSM. Astfel, populația RASSM era „îndeaproape înrudită, prin legături de sânge, cu populația Basarabiei”³⁹.

Ulterior, pseudoteoria lui V. Dembo și-a aflat continuare „teoretică” în scrierile lui N. S. Derjavin, academician al AȘ a URSS, specialist în etnogeneza slavilor, autorul studiului *Despre originea poporului moldovenesc*, în care susține că moldovenii ar fi „descendenții direcți ai populației locale slave străvechi”, iar „limba moldovenească” ar fi „limbă de proveniență slavă”, întrucât nu există probe istorice „de a vedea la temelia nucleului istoric al norodului moldovenesc vreun alt norod, decât slav”⁴⁰. Un alt „teoretician” rus, A. D. Udalțov, adept fervent al marrismului și, respectiv, al caracterului de clasă al limbii, argumenta, la o sesiune din august 1945 a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură desfășurată la Chișinău, că „poporul moldovenesc” și deci și limba sa, s-au format ca urmare a „încrucișării” elementelor vestice latine cu elemente estice slave⁴¹, concepția acestuia fiind o continuare a opiniei etnografului S. P. Tolstov, care era de părerea că „românii, moldovenii și grupele mărunte ale romanilor din Balcani sunt din punct de vedere istoric produsul unei încrucișări tare complicate și relativ târzii, în care elementul slav mai că joacă un rol de frunte din punct de vedere cantitativ, element care a dat cam jumătate din numărul rădăcinilor în limbă și care și-a pus pecetea asupra foneticii și sintaxei limbilor romanilor de la Dunăre”⁴². O concluzie similară a formulat și S. V. Bernstein în lucrarea *Cercetări în ramura dialectologiei istorice bulgare* (vol. I, 1948)⁴³.

5.1. În perioada postbelică, elucubrațiile teoretice și fanteziile istorice din RASSM au fost preluate și „fundamentate științific” în lucrări despre istoria Moldovei semnate de N. A. Mohov, A. M. Lazarev, V. I. Țaranov⁴⁴ etc.

Instalarea comunismului în România și satelizarea ei de către URSS au contribuit la interzicerea de a discuta, după 23 august 1944, problema Basarabiei și a nordului Bucovinei, această problemă creând impresia că a fost abandonată definitiv de regimul de la București. Odată cu ocuparea teritoriilor de la Est de Prut de către trupele sovietice și integrarea lor în cadrul URSS, guvernul român a interzis orice referire la Basarabia, cuvântul devenind tabu chiar în conversațiile particulare, iar cărțile, articolele și studiile referitoare la această temă au fost puse la index.

Dacă inițial România, fiind sub ocupație militară directă până în 1958, manifesta o obediență totală față de „prietenul” din Est⁴⁵, problema Basarabiei, Nordului Bucovinei, Ținutului Herța și Insulei Șerpilor părea rezolvată definitiv, totuși polemica privitoare la identitatea poporului dintre Prut și Nistru și la denumirea limbii a continuat în chiar forme marxist-leniniste. Astfel, în 1964, conducerea de la București pune în fața Moscovei problema retrocedării tezaurului și arhivei de partid, fiind discutată tangențial și problema Basarabiei, iar la Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din Moldova din octombrie

1965 a fost pusă problema revenirii la alfabetul latin, a fost luată în discuție situația deplorabilă a limbii române în RSSM, reducerea domeniilor de funcționare a limbii române, transformarea școlilor naționale în școli mixte etc., ceea ce a determinat CC al PC din Moldova să adopte Hotărârea din 23 decembrie 1965 „Cu privire la starea educării marxist-leniniste a oamenilor muncii și măsurile pentru îmbunătățirea ei”, în care se dau indicații categorice Academiei de Științe în vederea elaborării unor studii istorice și filologice asupra acestor probleme. Astfel, ca urmare a acestei decizii, în 1974 a fost publicat la Chișinău, sub semnătura istoricului Artiom Lazarev, volumul *Statul moldovenesc sovietic și problema Basarabiei* care constituie până în prezent o sinteză a argumentelor „moldovenizatoare”.

Așadar, după cel de-al Doilea Război Mondial și mai ales după Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească din 14-15 octombrie 1965, istoricii sovietici din RSSM și-au elaborat, la indicația CC al PC din Moldova, concepția proprie despre identitatea etnică a moldovenilor, inspirându-se din teoria istoricului rus A. D. Udaltov, care susținea că poporul moldovenesc și limba moldovenească reprezintă o simbioză a elementelor latine și a celor est-slave, deosebindu-se astfel de poporul român și de limba română⁴⁶. Totodată, în circuit au fost lansate termenii *națiunea moldovenească burgheză* și *națiunea moldovenească socialistă*⁴⁷.

5.2. În opinia lui A. M. Lazarev, ideologul principal al „moldovenismului” sovietic, după anexarea Basarabiei din 1812 de Imperiul țarist și până în 1918, „națiunea burgheză moldovenească” s-a format paralel și concomitent cu națiunea burgheză română. Cu toate acestea procesele respective s-au produs în mod independent unul în raport cu altul. Moldovenii din Basarabia și cei de pe malul stâng al Nistrului nu au participat și nici nu puteau participa la constituirea națiunii române, tot așa cum românii nu au participat și nu au putut participa la constituirea națiunii moldovenești⁴⁸.

Chiar dacă România a pășit, după ocuparea ei de armata sovietică în 1944, „cu mare intrepiditate” pe calea construirii socialismului, devenind astfel aliat al URSS, oamenii politici și savanții români dezaproba modalitatea de interpretare a limbii și etnogenezei moldovenilor. Astfel, în 1964, savanții români (nu fără aprobarea tacită a conducerii de partid și de stat) au descoperit o cale ingenioasă de a repune problema Basarabiei publicând notele lui Karl Marx privitoare la români, note care menționau nedreptatea anexării Basarabiei în 1812. Așadar, volumul, publicat la Chișinău în 1974, al istoricului Artiom Lazarev *Statul moldovenesc sovietic și problema Basarabiei* nu este decât o replică la această apariție editorială, volum care constituie până în prezent o sinteză a argumentelor „moldovenizatoare”, toate lucrările ulterioare (în special cele de la 1991 încoace) constituind, în principiu, o reluare sau o relatare primitivă, anostă și insipidă a falselor argumente ale lui Artiom Lazarev. De altfel, savanții de la București au ripostat în regim de urgență, astfel încât istoricul Constantin Giurescu a publicat în 1976 la Milano (sub pseudonimul Petre Moldovan) volumul *A.M. Lazarev: A Counterfeiter of History* în care erau demontate argumentele pretinsului istoric sovietic.

5.3. Mai mult, N. A. Mohov, unul dintre autorii de bază ai invenției despre etnogeneza moldovenilor și în problema falsificării istoriei românilor⁴⁹, îi separă în mod

diabolic, încă din secolele II-III d.Cr., pe viitorii români de viitorii moldoveni, și anume: o parte din teritoriul regiunii carpato-dunărene ar fi fost înglobată în provincia Dacia, a cărei populație a fost supusă unei romanizări intense, această simbioză daco-romană dând naștere românilor; altă parte a regiunii carpato-dunărene, cea din spațiul nistreano-danubiano-pontic, teritoriul actualei Moldove (inclusiv Basarabia și Transnistria), n-a intrat în componența provinciei Dacia. Prin urmare, pe acest teritoriu nu exista o populație romanizată, „explică” ideologul. Aproape că nu s-ar fi aflat pe aici nici dacii liberi cunoscuți din izvoarele istorice. Populația de origine dacă de aici ar fi apărut ca urmare a strămutării ei din regiunile submontane ale Carpaților. Prin secolele VI-VIII pe aceste pământuri s-au strămutat slavii. Dacii liberi intră în contact cu slavii și, ca urmare a acestei simbioze, către secolele IX-X s-ar fi constituit o comunitate etnică nouă – volohii (echivalentul slav al substantivului românesc *valah*). Volohii ar fi, după Mohov, cei mai apropiați strămoși ai moldovenilor. Așadar, nu de la Râm, ci de la volohi ne tragem!

Și când te gândești că un savant de talie europeană cum e Dimitrie Cantemir, care, pe lângă toate, a mai fost și domn al Moldovei istorice, ne considera români, urmași ai romanilor, denumirea de valahi fiind o poreclă pe care ne-o dăduseră popoarele barbare! „... chiar dacă acest neam a fost împărțit în trei ținuturi de căpetenie, totuși toți se cheamă cu același nume de români, disprețuind, adică, și dând de o parte numele de valahi, care le-a fost dat de către popoarele barbare. Căci românii care trăiesc și astăzi în Transilvania, deasupra fluviului Olt, în ținutul numit Maramureș, nu-și dau numele de valahi, ci de români... Cei din Valahia (pe care grecii din vremuri apropiate îi numesc ungrovlahi, iar noi, moldovenii, îi numim munteni, căci au luat în stăpânire mai multe locuri muntoase) își dau și ei numele de români, iar țării lor de Țara Românească, adică în latinește: Terra Romana. Noi, moldovenii, la fel, ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească..., ci românească...”⁵⁰

După plămuirea diabolică a etnogenezei moldovenilor, fabricarea națiunii burgheze moldovenești (nu într-un stat național, ci într-o gubernie țaristă oprimată, fără limbă literară și fără dreptul de a o folosi în administrație, școală, biserică etc., fără conștiință națională, în condițiile unei rusificări galopante etc.) și a națiunii socialiste moldovenești (fără scriitori de valoare clasicilor, care ar fi creat o limbă literară, fără o limbă maternă exemplară, fără posibilitatea de a-și valorifica moștenirea culturală și literară, fără conștiință națională etc.) au fost realizate printr-un gest de iluzionist, tot așa cum s-a procedat la fabricarea altor națiuni și limbi sovietice: națiunea carelă și limba carelofină, nu finlandeză; națiunea și limba tadjică, și nu iraniană modernă etc. Prin urmare, limba „moldovenească” – limbă est-romanică mai de răsărit decât româna (V. Stati) – a fost creată din falsuri (dezvoltarea în condiții istorice, geografice și politice noi, influențe și împrumuturi masive din limbile rusă și ucraineană etc.).

În aceste circumstanțe dezastruoase și deplorabile, savanților onești nu le rămânea decât să tindă a salva, în condițiile terorii fizice și psihice în care activau, flacăra plâpândă a elementului național, fie el numit și moldovenesc!

5.4. Vorbind despre falsificatorii istoriei noastre și despre plămuitorii limbii și poporului moldovenesc, nu putem trece cu vederea ca să nu amintim „călăuza”

noastră ideologică și metodologică – partidul comunist și instituțiile din subordinea sa (organele sovietice și cele de partid). În conjunctură politică internă și externă a „dezghețului” hrușciovist, CC al PC din RSS Moldovenească a convocat în luna septembrie 1959 o plenară, la care a fost examinată situația politică din RSSM și combătute dur unele „tendențe naționaliste” ale intelectualității basarabene, care încet, dar sigur, își revenea din anchiloza conștiinței naționale care a fost substituită prin conștiința proletară internaționalistă sovietică. Plenara din septembrie 1959 a ținut la stâlpul infamiei o serie de personalități marcante ale renașterii naționale și culturale din Basarabia, lovind cu cruzime în scriitorii Vasile Coroban, George Meniuc, Nicolae Romanenco, Petru Cărare etc. Tot acum, au fost readuse în atenția publicului vechile dogme proletkultiste despre limbă, literatură, identitate și cultură, parțial lustruite, multiplicat în presă, strecurate în manualele școlare și difuzate și propagate de la catedre și la întrunirile publice. În pofida acestor decizii abuzive și coercitive, literatul moscovit Iurie Kojevnikov cerea să se adopte o atitudine prudentă față de clasicii literaturii naționale, iar Andrei Lupan protesta împotriva practicilor de mutilare a limbii, în timp ce istoricul literar Ion Vasilenko pleda deschis pentru revenirea la alfabetul latin, ca veșmânt firesc al limbii române dintre Prut și Nistru. În cadrul ședințelor plenarei din 1959, au fost condamnate dur manifestările de naționalism din cadrul Universității, unde un „mic grup de studenți, inclusiv în rândurile unor absolvenți ai Universității: Andronachi, Bătrânu, Badiu, Ababii, Tecuci și alții”, intoxicați „de literatură română burgheză, pe care i-a pus-o la dispoziție nu altul decât același Coroban din fondurile pentru uz intern ale filialei Academiei, a recurs la declarații cu caracter naționalist” și „afișa în căminul studentesc foi volante scrise de mână, făcea pe caiete note cu următorul conținut: «Trăiască România în hotarele ei de altădată, jos ocupanții!», «Jos cu alfabetul rus, trăiască al nostru, cel latin!», «Trăiască națiunea noastră, domnilor!», iar la o adunare a studenților Andronachi a declarat că «problema Basarabiei nici până în prezent nu a fost rezolvată»⁵¹.

Primul secretar al CC al PCM, I. I. Bodiul, a pus punctul pe *i* în această polemică, când în iulie 1963 a reafirmat cursul „just” al plenarei a IX-a de partid, din 1959, și a condamnat sever devierile „naționaliste” ale unora ca Ion Druță, Aureliu Busuioc, Mihai Cimpoi, Gheorghe Malarciuc, Ion Vasilenko (cercetător științific la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei), care au pledat deschis pentru revenirea la alfabetul latin. Oficialitățile au pus în aplicare un program de ofensivă asupra intelectualității, în special asupra oamenilor de creație. În primul rând, manualele românești au fost sechestrate și date la topit. În al doilea rând, a fost inițiată o furibundă campanie propagandistică antiromânească, secundată de publicarea unor ediții, scrise la comandă, îndreptate împotriva a tot ce e național și tirajate în sute de mii de exemplare. S-a redus în mod considerabil volumul de publicații românești, iar în al treilea rând a fost schițat un „program științific” de argumentare a existenței limbii și poporului „moldovenesc”, program care va fi realizat în lucrările semnate de N. Mohov, A. Lazarev etc.

Și învățământul mediu a fost grav afectat de factorul ideologico-politic, acest lucru realizându-se prin comasarea școlilor naționale cu cele ruse, astfel încât acestea

deveneau mixte, ruso-moldovenești și, în consecință, se transformau în instrumente de deznaționalizare a noilor generații. O situație similară se atesta și în instituțiile preșcolare, grădinițele naționale fiind practic desființate, în special, în centrele urbane.

În fine, și-a intensificat activitatea principalul organ represiv al partidului – comitetul securității de stat – ochiul și urechea de veghe a partidului, care avea agenți sub acoperire în toate instituțiile de stat, sociale și economice.

5.5. Dacă în perioada sovietică promovarea ideii moldovenismului era parțial justificată pentru conservarea identității, deși mulți intelectuali care promovau această doctrină erau învinuiți de naționalism local sau românesc camuflat (evident, cu excepția ideologilor oficiali ca A. Lazarev, N. Mohov etc.), în prezent, a promova moldovenismul înseamnă a adera la o doctrină istorică depășită, la o ideologie de stat perimată și a dispune de o viziune patologică asupra lumii.

În linii mari, am putea conchide că în procesul de falsificare a istoriei românilor din Basarabia și din Transnistria istoricii sovietici au apelat la doctrina moldovenismului care include câteva elemente: 1) negarea originii comune a românilor din perioada medievală, deși primele izvoare scrise care se referă la populația de la est de munții Carpați o numește „valahi/volohi”, denumire folosită și pentru locuitorii din interiorul arcului carpatic și de la sud de Carpați; 2) negarea unirii principatelor Valahia și Moldova din 1859 și apariția României; 3) respingerea validității unirii Basarabiei cu România în anul 1918, considerându-se că Basarabia – deși această provincie își pierduse orice formă de autonomie încă din 1828 – a rămas continuatoarea statului medieval Moldova⁵².

După declararea Independenței, nostalgicii, forțele ostile independenței și ignoranții au continuat să mizeze pe ideea existenței unei „limbi moldovenești” și a unui „popor moldovenesc”. Și au procedat în acest fel din cauză că erau fie îndoctrinați de ideologia sovietică, fie în serviciul serviciilor secrete rusești, fie ignoranți (dar mai puțin probabil).

Dacă până adineaori adepții moldovenismului erau, de cele mai multe ori, străinii, nostalgicii și agenții regimului sovietic, în prezent aceștia sunt oameni politici, mulți dintre care la declararea Independenței nu aveau decât 20-30 de ani, și nu ne rămâne decât să-i suspectăm de colaboraționism cu forțele străine, ostile independenței Republicii Moldova, forțe care, fiind conștiente de ireversibilitatea revenirii la URSS, fac tot posibilul pentru a ține Republica Moldova în zona de influență politică și economică a Rusiei, chiar dacă aceasta se declară susținătoare ardentă a principiilor democratice, rămânând în realitate tot atât de avidă de teritorii străine ca și predecesoarea sa, URSS (a se vedea în această ordine de idei agresiunea Rusiei asupra Republicii Moldova, a Georgiei și asupra Ucrainei).

6.0. De altfel, toate invențiile pretins teoretice în probleme de limbă, de etnogeneză și de istorie a românilor moldoveni au fost elaborate în conformitate cu prescripțiile teoretice ale lui V. Lenin. Astfel, marele terorist din secolul al XX-lea, ideologul bolșevic și adeptul revoluției mondiale, V. I. Lenin, declara undeva, inspirându-se din literatura filosofică a vremii, că în situația în care teoremele matematice ar contraveni intereselor de partid, acestea ar fi declarate ca fiind false, contrafăcute, eronate. De regulă, teoriile, care în mod sistematic nu admit nicio contradicție și nu sunt confirmate prin probe

evidente constatate empiric, sunt declarate pseudoștiințifice și capătă, consideră Karl Popper, datorită unor interese de grup, fanatismului sau nepăsării – un caracter ideologic⁵³, așa cum a procedat V. I. Lenin. Fideli ai părintelui lor ideologic, tocmai în acest mod au procedat falsificatorii istoriei noastre naționale și plâsmuirii limbii moldovenești și ai poporului moldovenesc, acordând unor teorii false statutul de adevăr științific, comițând o fraudă de drept comun, numită în popor minciună. Adevărul despre istoria, limba și identitatea poporului nostru se bazează pe știința istorică, lingvistică și etnologie, ei, în schimb, au pus la baza pseudoteoriei lor interesele imperiale ale Rusiei Sovietice, preocupările de partid și intențiile geopolitice, strategice, ideologice și militare, chiar dacă știința ca *unealtă utilă*, reprezentând ansamblul de cunoștințe în continuă acumulare care ne permit să folosim mai eficient mediul înconjurător și să evoluăm, să ne adaptăm mai bine ca întreg social dar și independent, poate fi folosită atât în scopuri pozitive, cât și negative.

6.1. În prezent, ideea despre existența limbii moldovenești și a poporului moldovean o promovează partidul comuniștilor, socialiștilor și al democraților. Fără a aduce probe științifice și chiar făcând abstracție de existența lor, ei continuă să promoveze poziția țaristă și sovietică despre o „limbă moldovenească” și un „popor moldovenesc” în scopul înstrăinării românilor basarabeni de adevăratele lor origini și procedează astfel în numele unui stat imaginar și independent în raport cu România, dar închinat Moscovei. Mai sunt state în lume care reprezintă aceeași națiune și vorbesc aceeași limbă, fără a nega acest lucru și fără a se teme că vor fi asimilați unul de altul prin unirea celor două state.

Pe lângă ignorarea cercetărilor lingvistice care au stabilit inexistența unei limbi moldovenești, ideologii actuali ai moldovenismului practică și o falsificare brutală a istoriei. Elementele centrale ale acestei falsificări se bazează pe omisiunea faptelor și documentelor, pe interpretări eronate ale evenimentelor sau afirmații inventate, imaginare. Vasta bibliografie care contrazice tezele moldovenismului face inutilă o contrademonstrație, de aceea ne-am rezumat la prezentarea punctelor-cheie din istoriografia moldovenistă.

Totodată, reamintim că în Constituția Republicii Moldova, în calitate de denumire a limbii naționale, figurează sintagma „limbă moldovenească”. Cu toate acestea este necesar să avem în vedere că adoptarea Constituției a fost efectuată într-o anume conjunctură politică, despre care acum nu e momentul să discutăm. Iar noi am rămas captivi ai unei decizii de conjunctură, care pare a fi insolubilă nici până în ziua de azi. Prin hotărârea Academiei de Științe a Moldovei, savanții noștri au demonstrat că denumirea corectă a limbii este „Limba română”. Pretutindeni: în presă, în școală, la instituțiile de învățământ superior, la cursurile de studiere a limbilor, inclusiv unde predarea se efectuează în limba rusă, persoanele studiază limba română, și nu limba moldovenească. În fine, se pare că problema a fost soluționată definitiv de decizia Curții Constituționale din 5 decembrie 2013, despre care am vorbit anterior. Această decizie juridică se întemeiază pe prezența sintagmei *limbă română* în textul Declarației de Independență, declarația având prioritate juridică în raport cu Constituția.

6.2. Mai mult, nici intelectualii basarabeni (inclusiv unii transnistreni) din trecut, din perioada postbelică și din prezent, cu cele mai diferite niveluri de instrucție,

nu introduc fenomene dialectale în scrisul sau în vorbirea lor; și aceasta numai pentru că ei se exprimă în limba română literară, ceea ce este mai mult decât firesc: procesul este istoric, iar istoria nu poate fi ignorată, fie și de ultimul vorbitor al limbii române, pentru că fiecare are conștiința clară a *unității* limbii pe care o vorbește.

Opinia reprezentanților curentului autohton din RASSM, din Transnistria de azi, a unor preinși lingviști din Republica Moldova și a unor lideri politici de la Chișinău nu are nicio legătură nici cu realitatea lingvistică, nici cu istoria limbii române literare: nu există „nuanțe” specific basarabene care să permită să se vorbească de o „limbă” basarabeană, diferită de limba română, cu atât mai mult nu există o „limbă moldovenească”; promovând ideea limbii și poporului moldovenesc, ei nu urmăresc alt scop decât separarea românilor basarabeni de cei din România din punct de vedere lingvistic, inclusiv identitar, pentru a-i menține în țarul fericirii rusești. De altfel, tradiția scrisului românesc a consfințit (într-un corpus solid de monumente literare care a servit cultura comună a tuturor românilor, inclusiv a moldovenilor, care nu au „și nici n-au avut vreodată o altă formă de manifestare literară, bazată în exclusivitate pe graiul moldovenească”⁵⁴) normele codificate, standardizate ale unei singure limbi literare – limba română.

Tot în acest context, aș dori să readuc în discuție personalitatea lui I. D. Ceban, promotor înfocat al moldovenismului primitiv și adept convins al existenței limbii moldovenești și al poporului moldovenesc, care, în cererea de concediere din 1 mai 1989 (scrisă de altfel în limba rusă), își exune crezul său asupra „limbii și poporului moldovenesc”, insatisfacția față de revenirea la grafia latină și românofobia sa genetică, demonstrându-și astfel fidelitatea în raport cu aberațiile enunțate în trecut (a se consulta dosarul lui I.D. Ceban din arhiva Institutului de Filologie).

6.3. În fine, trezește nedumerire de ce această problemă, demult discutată și concretizată, a ajuns în vizorul discuțiilor inutile în anumite cercuri, mai ales politice. Considerăm că problema științifică este suficient de bine clarificată și nu este nici cazul, nici momentul a antrena societatea științifică și cea civilă în discuții privind denumirea corectă a limbii naționale din Republica Moldova. Sunt alte probleme de importanță stringentă care își așteaptă soluționarea.

Tot în acest context, aș mai avea o doleanță. Mi-aș dori să ajungem la vremea când toate drepturile asupra problemelor referitoare la știință în general și la lingvistică, literatură, istorie, cultură, etnologie și spiritualitate în special să fie declarate ca fiind de competența Academiei, adică pentru a exclude orice imixtiune a politicului în aceste probleme, aceste drepturi urmează să fie transmise Academiei, printr-o decizie specială a Parlamentului, iar dispozițiile acesteia asupra problemelor respective să aibă statut de lege.

6.4. Așadar, în urma unor dezbateri interminabile, soldate inițial cu procese judiciare, condamnări și chiar executări, în care s-au consumat tone de cerneală, mii de pixuri și sute de tone de hârtie, adevărul științific a învins grație perseverenței scriitorilor, oamenilor noștri de știință și de cultură, întregii noastre intelectualități din toate școlile și din toate domeniile, un rol special revenindu-i în acest proces Academiei de Științe și în special lingviștilor și literaților de la Institutul de Filologie.

7. În ceea ce privește aniversarea a LXX-a Academiei de Științe, perseverăm în ideea că, deși Institutul de Filologie, împreună cu cel de Istorie, au constituit funda-

mentul inițial al Academiei de Științe, nu suntem în drept să celebrăm acest eveniment, pe motivul că întemeierea Academiei urmărea obiective ideologice și politice – înstrăinarea românilor basarabeni de frații lor din România prin inventarea unei noi limbi și a unui nou popor, pentru a justifica ocuparea Basarabiei în 1812 și 1940. Și dacă constatăm existența unei opoziții față de poziția oficială a partidului comunist din perioada sovietică, opoziție grație căreia am menținut valorile noastre naționale – limba, conștiința, identitatea etc., am făcut-o în pofida ideologiei internaționaliste și politicii fariseice sovietice, merit care nu aparține nici Institutului de Filologie și nici celor LXX de ani de la fondarea Academiei, ci numai unor persoane concrete (Petre Ștefănuță, Nicolai Costenco, Andrei Lupan, Ion Vasilenko, Vasile Coroban, Nicolae Corlăteanu, Gheorghe Bogaci, Andrei Lupan, Silviu Berejan etc.).

În prezent putem declara cu demnitate că Institutul de Filologie nu este în serviciul niciunui partid, niciunei ideologii sau politici de partid, unicul nostru deziderat este a fi în serviciul națiunii române din Republica Moldova. Probă concludentă supremă a acestui obiectiv servește tema direcției noastre științifice principale: Valorificarea și promovarea patrimoniului lingvistic și literar-folcloric al Republicii Moldova în noul context european, temă care prevede investigarea concepțiilor teoretice și metodelor contemporane de cercetare literară; a literaturii și culturii basarabene din secolele XVII-XXI în context european; a tezaurului folcloric al românilor (din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și din Regiunea transcarpatică); a sintaxei discursiv-pragmatică; a sistemului lexical al limbii (analiză și descriere semantică și lexicografică); a originii și tipologiei lexicale a onomasticii naționale; a varietăților dialectale din perspectiva informatizării atlaselor lingvistice și a textelor dialectale; a criteriilor de periodizare a limbii; a standardizării și unificării terminologiilor tehnico-științifice sectoriale.

Bibliografie

¹ În această ordine de idei este concludentă organizarea Conferinței Științifice Internaționale „Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale”, 14-16 mai 2012, Chișinău – Iași de către Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie, Stat și Drept; Academia Română, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”; Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău. A se vedea materialele conferinței: *Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale*, 14-16 mai 2012, Chișinău – Iași. București: Editura Academiei Române, 2014.

² A se vedea în această privință: Bahnaru, Vasile, *Meandrele culturii românești din Basarabia de sub ocupație țaristă. // Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale*, 14-16 mai 2012, Chișinău – Iași. București: Editura Academiei Române, 2014, p. 631-653.

³ Bulgăr, Gheorghe, *Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p. 81-185; Gheție, Ion, *Baza dialectală a limbii române*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, p. 377-622; Gheție, Ion, *Istoria limbii române literare*. București: Editura științifică și enciclopedică, 1978, p.188-217; Ivănescu, George, *Istoria limbii române literare*. Iași: Editura Junimea, 1980; Ivănescu, George, *Studii de istoria limbii române literare*. Iași: Editura Junimea, 1989; Macrea, Dumitru, *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*. București:

Editura științifică și enciclopedică, 1978, p. 123-444; Mihăescu, Nicolae, *Dinamica limbii române*. București: Editura Albatros, 1976; Rosetti, Alexandru, *Istoria limbii române*. București: Editura științifică și enciclopedică, 1978 etc.

⁴ A se vedea: Margela, Ștefan, *Российско-румынская грамматика. Gramatica Rusească și Rumânească*, (St. Petersburg, 1827); Ghinculov, Iacob, *Начертание правил валахо-молдавской грамматики* (St. Petersburg, 1840); Doncev, Ioan, *Cursulu primitiv de limbă rumână compus pentru sholele elementare și IV classe gimnasiale* (Chișinău în 1865).

⁵ Arhiva Centrală Istorică de Stat a URSS din St. Petersburg, fond. 733, reg. 78, d. 1043; apud: Iova, Ion, *I. Doncev și istoria apariției manualelor lui*. // Revistă de lingvistică și știință literară. Chișinău, 1993, nr. 1.

⁶ A se consulta în această ordine de idei: Berejan, Silviu, *Graiul din Republica Moldova și limba literară comună*. // Dacoromania, serie nouă, III-IV, 1998-1999. Cluj-Napoca, p. 102.

⁷ Citat după: Varta, Ion, Dragnev, Demir, *Istoria Românilor. Epoca modernă*. Chișinău: Editura Civitas, 2005, p. 117.

⁸ Arhiva Centrală Istorică de Stat a URSS din St. Petersburg, fond. 733, reg. 78, d. 1043; apud: Iova, Ion, *I. Doncev și istoria apariției manualelor lui*. // Revistă de lingvistică și știință literară. Chișinău, 1993, nr. 1.

⁹ Petrencu, Anatol, *Politica de deznaționalizare a românilor promovată de țarism și bolșevism. Asemănări și deosebiri*. // Petrencu, Anatol, *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini*. Chișinău: Cartdidact, 2011, p. 234; Moraru, Anton, *Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*. Chișinău, 1995, p. 15; Țurcanu, Ion, *Istoria românilor. Cu o privire mai largă asupra culturii române*. Brăila: Editura Istoros, 2007.

¹⁰ Corbu, Haralambie, *Permanența moștenirii literare*. // Filologia sovietică moldovenească. Chișinău: Știința, 1974, p. 134.

¹¹ Calvarul înființării AȘM, a se vedea: Pasat, Valeriu, *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953). Cadrele pedagogice și științifice în RSS Moldovenească în anii 1940-1953*. // Săptămâna, 11 mai 2012.

¹² Ețcu, Ion, Cotelnic, Teodor, *Slujitor fidel al verbului matern*. // Limba română, nr. 4, 2005, p. 35- 38.

¹³ Arhiva regională din Odessa, f. nr. 150, op. 1, unitatea de păstrare 811.

¹⁴ Bahnaru, Vasile, *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice (studiu și documente de arhivă)*. Chișinău: Elan Poligraf, 2015, p. 5-74; Negru, Elena, *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească*. Chișinău: Editura Prut Internațional, 2003, p. 31; Petrencu, Anatol, *Op. cit.*, p. 234.

¹⁵ Citat după: Negru, Elena, *Op. cit.*, p. 32.

¹⁶ Державин, Константин Николаевич, *Литературное строительство в социалистической Молдавии*. // Труды Института славяноведения Академии Наук СССР. 1932, nr. 1, p. 239.

¹⁷ În acest context este necesar să menționăm că scriitorii din această perioadă practicau o limbă română literară, cu nimic inferioară românei din Regatul Român, chiar dacă mai făceau uz de unele elemente regionale (caracteristică specifică, de altfel, tuturor literaturilor lumii) și de unele rusisme. În această ordine de idei sunt concludente scrierile semnate de Mihail Andriescu (1898-1934), Mihail Baluh (1894-1943), Iacob Doibani (1913-1968), Nistor Cabac (1913-1941), Alexandru Caftanachi (1910-1943), Pavel Corneliu

(1883-1943), Ion Corcinschi (1915-1943), Constantin Coșărău (1862-1934), Samuil Lehtser (1901-1943), Toader Mălai (1890-1942) etc. A se vedea în această privință: *Cântăreți ai primelor cincinale*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1974.

¹⁸ Informația despre represiunile din RASSM, după interzicerea alfabetului latin, este împrumutată din: Negru, Gheorghe, Tașcă, Mihai, *Represiunile politice din RASSM în anii 1937-1938 („Operațiunea culăcească” și „operațiunea română”)*. // Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă, 2010, nr. 1 (65); Popa, Ioan, *Odiseea limbii române dincolo de Prut*. // <http://jurnalul.ro/special-jurnalul/odiseea-limbii-romane-dincolo-de-prut-111862.html>.

¹⁹ Репида, Афанасий, *Образование Молдавской А.С.С.Р.* Chisinau: Editura Știința, 1974, p. 112.

²⁰ A se vedea: Pasat, Valeriu, *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953). Cadrele pedagogice și științifice în RSS Moldovenească în anii 1940-1953*. // Săptămâna, 11 mai 2012.

²¹ Botezatu, Grigore, *Stenograma Consfăturii convocate de Comisariatul Învățământului din R.S.S. Moldovenească pe data de 10 martie 1941*. // Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. 2006. Nr. 1(45), p. 134-176.

²² Галущенко О. *Борьба между румынизаторами и самобытниками в Молдавской АССР (20-е годы)* // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. 2002, nr. 6.

²³ Tagliavini, Carlo, *Originile limbilor neolatine*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 286-289.

²⁴ Bahnaru, Vasile, *Op. cit.*, p. 5-74.

²⁵ Chior, Pavel, *Dispri ortografia linghii moldovinești*. Târg. Bârză, 1929, p. 3.

²⁶ Madan, Leonid, *Gramatica moldovinească. I: Fonetica și morfologia*. Tiraspol, 1930, p. 5.

²⁷ Popa, Ioan, *Dramele Basarabiei: Limba moldovenească promovată cu de-a sila*. // www.jurnalul.ro

²⁸ Burlaca, Ludmila, *Identități colective în România și în Republica Moldova în perioada comunistă și postcomunistă*. // <http://istoriaintimp.blogspot.com/2015/01/identitati-colective-in-romania-si-in.html>

²⁹ Чебан, Иван, *Очищать молдавский язык от чужих влияний*. // Советская Молдавия, 1945, 9 сентября.

³⁰ Ibidem.

³¹ Corlăteanu, Nicolae, *Normele literare și chestiunile de cultivare a limbii*. // Cultivarea limbii, II, 1962, p. 31.

³² Cojocaru, Gheorghe, „Dezghețul” lui N. Hrușciiov și problema Basarabiei. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2014, p. 6-52.

³³ Berejan, Silviu, *Graiul din Republica Moldova și limba literară comună*. // Dacoromania, serie nouă, III-IV, 1998-1999, Cluj-Napoca, p. 100.

³⁴ Moraru, Anton, *Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*. Chișinău, 1995, p. 15.

³⁵ Берг, Лев Семенович, *Население Бессарабии: этнографический состав и численность*. Петроград: Российская Академия Наук, 1923, p. 29.

³⁶ Берг, Лев Семенович, *Бессарабия: страна, люди, хозяйство*. Петроград: Огни, 1918; Берг, Лев Семенович, *Население Бессарабии: этнографический состав и численность*. Петроград: Российская Академия Наук, 1923, p. 29.

³⁷ Дембо, Владимир, *Никогда не забыть! Крoвая летопись Бессарабии*. Москва: Красная Новь, 1924; Державин, Константин Николаевич, *Литературное строительство в социалистической Молдавии*. // *Труды Института славяноведения Академии Наук СССР* 1932, nr. 1, p. 239-296.

³⁸ Дембо, Владимир, *Советская Молдавия и Бессарабский вопрос*. Москва: Издательство отдела Общества бессарабцев, 1925.

³⁹ Ibidem, p. 15; Державин, Николай С. *Происхождение молдавского народа*. // *Советская наука*, № 12, 1940, p. 7. Citat după: Ciobanu, Ion, *Despre unele probleme ale dezvoltării limbii moldovenești*. // *Moldova socialistă din 22 martie 1950*.

⁴⁰ Державин, Константин Николаевич, *Литературное строительство в социалистической Молдавии*. // *Труды Института славяноведения Академии Наук СССР*, 1932, nr. 1, p. 239.

⁴¹ Удальцов, Александр Д., *Теоретические основы этногенетических исследований*. // *Ученые записки Института истории, языка и литературы*. Т. 1, Chişinău, 1948, p. 12. Citat după: Ciobanu, Ion, *Despre unele probleme ale dezvoltării limbii moldovenești*. // *Moldova socialistă din 22 martie 1950*.

⁴² Толстов, Сергей Павлович, „Нарцы” и „волохи” на Дунае. // *Советская этнография*, t. 2, Moscova, 1948, p. 35-37. Citat după: Ciobanu, Ion, *Despre unele probleme ale dezvoltării limbii moldovenești*. // *Moldova socialistă din 22 martie 1950*.

⁴³ Informația despre acești „savanți” și „teoriile” lor a se vedea în: Negru, Gheorghe, *Politica etnolingvistică în R. S. S. Moldovenească*. Chişinău: Prut Internațional, 2000, p. 85.

⁴⁴ Лазарев, Артем, *Формирование молдавской буржуазной нации*. Кишинев: Штиинца, 1978, 220 p.; Мохов, Н. А. *Молдавия эпохи феодализма*. (От древнейших времен до начала XIX века). Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1964, 440 p.; Mohov, N. A. *Studii de istorie asupra formării poporului moldovenesc*. Chişinău: Cartea Moldovenească, 1983, 136 p.; Царанов, В. И. (ред.) *История Молдавской ССР с древнейших времен до наших дней*. Кишинев: Штиинца, 1984, 551 p. etc.

⁴⁵ Anton, Mioara, Chiper, Ioan, *Instaurarea regimului Ceauşescu. Continuitate și ruptură în relațiile româno-sovietice*. Bucureşti: INST – I.R.S.I., 2003; Betea, Lavinia, Maurer și lumea de ieri. *Mărturii despre stalinizarea României*. Cluj Napoca: Editura Dacia, 2001; Watts, Larry L., *Fereşte-mă, Doamne, de prieteni... Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*. Bucureşti: Editura Rao, 2011, p. 194.

⁴⁶ Кушко, А., Таки, В., «Кто мы?» *Историографический выбор: румынская нация или молдавская государственность?* // *Ab Imperio*. 2003, nr. 1, p. 485-495. A se vedea și: Cojocar, Gheorghe E., „Dezghetul” lui N. Hruşciov și problema Basarabiei. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2014, p. 6.

⁴⁷ A se vedea: Лазарев, Артем, *Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос*. Кишинев, 1974.

⁴⁸ Лазарев, Артем, *Формирование молдавской буржуазной нации*. Кишинев: Штиинца, 1978, p. 205.

⁴⁹ Мохов, Н. А. *Молдаване*. Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1977.

⁵⁰ Cantemir, Dimitrie, *Opere complete*, IX, t. 1. Bucureşti, 1983, p. 63-65.

⁵¹ Beşleagă, Vladimir, *Rezistența prin cultură*. // *Limba Română*. Nr 7-8. Anul XX. 2010, p. 36-38.

⁵² Ibidem, p. 35.

⁵³ Popper, Karl Raimund, *Logica cercetării*, trad. rom. M. Flonta, Al. Surdu, E. Tivig. Bucureşti: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 50.

⁵⁴ Berejan, Silviu, *Graiul din Republica Moldova...*, p. 101-110.

Stancu ILIN

Institutul de Istorie și Teorie Literară
„G. Călinescu” al Academiei Române
(București)

G. CĂLINESCU: *DOMINA BONA*

G. Călinescu: *Domina bona*

Abstract. This study analyses the famous article about Ion Luca Caragiale entitled *Domina Bona*, signed by the divine critic George Călinescu and published in „Literary Journal” (second series), no. 2, June 1947. In *The History of Romanian Literature from origins to the present* from 1941, G. Călinescu axed its chapter about I. L. Caragiale on the author’s prose, especially on that fantastic one. *Bona* and the whole suite of articles from „Literary Journal” (second series), which were, in fact, the teacher’s lessons at the Faculty of Letters from 1946 to 1947 from the University of Bucharest, came as a complement, investigating Caragiale’s drama. The author’s conclusion is that in *Domina bona*, G. Călinescu outlines an excellent psychological portrait of I. L. Caragiale.

Keywords: Paraphrase, character’s „morality”, „ethical mistake”, physicality, duplicitous character, mysticism technique, fatalistic heroes, Celtic spirit, aristocratism, amoralism, „delirium of ideas”, the soul essence, infantile exuberances, metaphysical prose, psychological portrait.

G. Călinescu publica un amplu articol despre Ion Luca Caragiale, intitulat *Domina bona*, în „Jurnalul literar” (seria a doua), nr. 2, iunie 1947, pe care îl scotea la București. Studiul e o parafrază a tot ce e mai valoros din opera lui Caragiale, dar și o retrospectivă a întregii proze românești, care „a evoluat, tematic, pe schema lui Caragiale”.

Criticul purcede, întâi, la o incursiune printre eroii comediei *O scrisoare pierdută*. În mod neașteptat, primul personaj abordat este *Cetățeanul turmentat*. Faptul nu este deloc întâmplător, ci vizează rolul lui de a face și desface conflictul, animând acțiunea însăși a piesei prin intrările sale intempestive cu scrisoarea ba găsită, ba pierdută. G. Călinescu își acoperă urmele și pune în prim-plan tabuurile criticii. Astfel, el se îndoiește de „moralitatea” personajului, fals interpretată de unii ca exemplară pentru că aduce scrisoarea „andrisantului”. În *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* din 1941, autorul îl considera pe „Cetățeanul turmentat un om onest”. Ideea fusese vehiculată de Titu Maiorescu în binecunoscuta prefață, *Comediile dlui I. L. Caragiale*, la volumul de *Teatru* din 1889: „Adevăratul om onest este simplul Cetățean alegător”. În 1947, G. Călinescu modifică în sens negativ imaginea Cetățeanului

turmentat. El reduce faptele la prima apariție a personajului în scenele a VII-a și a VIII-a din finalul actului întâi. Criticul ține să precizeze: „Cetățeanul aduce epistola, chiar când nu mai este factor poștal, dintr-un tic profesional”. Într-adevăr Cetățeanul turmentat este acum negustor și apropitar, câștigându-și dreptul de a fi „alegător”, calitate pe care o repetă tuturor ce stau să-l asculte. Pentru a-și susține ideea gravei erori etice pe care ar fi comis-o personajul, autorul modifică ușor înțelesul unor replici. Cetățeanul explică lui Zoe și prefectului cum a intrat în posesia scrisorii: „Am găsit-o alaltăieri seara pe drum, când ieșeam de la întrunire”. Criticul transformă pura întâmplare într-un act premeditat: alegătorul bețiv „interceptează scrisoarea”, făcând o gravă „eroare etică”. Fostul „împărțitor la poștie”, într-adevăr citește scrisoarea sub un felinar, dar din pură „curiozitate”, cum recunoaște cu naivitate în fața lui Tipătescu și a lui Zoe. De altfel, cuplul amoros nu-i bagă nicio vină că a deschis plicul. Tehnic vorbind, momentul este însă fundamental. Desfășurarea ulterioară a comediei ține de gestul nepermis al Cetățeanului. Numai astfel Cațavencu află de scrisoarea prefectului și vrea să i-o smulgă din mână sau să i-o cumpere cu zece poli, pentru ca, în final, să i-o subtilizeze, după ce-l îmbată tun la o cârciumă. Zoe exclamă:

– Ți-a furat-o Cațavencu!

Cetățeanul:

– Adică dl Nae. Se prea poate... că am și dormit...

Toată zbaterea lui Cațavencu de a prinde un loc de deputat și toată suferința lui Zoe Trahanache de a-și acoperi adulterul răzbat într-o cadență uluitoare. Spre finalul actului al doilea, cu o precizie geometrică, intră în scenă Cetățeanul turmentat, când părea că șantajul lui Cațavencu a dat roade. Zoe forțează mâna lui Tipătescu, pentru ca în schimbul scrisorii să sprijine candidatura lui Nae Cațavencu. Farfuridi și Brânzovenescu descoperă trădarea și vor să informeze guvernul de la București. Trahanache este acaparat de Zoe și-n acest iureș singurul care-și păstrează echilibrul, – în ciuda etilismului supradozat, – este Cetățeanul. Auzind vestea că trebuie să aleagă pe Nae Cațavencu „pufnește în răs”:

– Nu mă-nnebuni că ameteșc...

În scena a XIV-a, Ghiță Pristanda aduce de la telegraf „o depeșă *fe-fe* urgentă”.

Tipătescu (*deschide nervos depeșa și citește*):

– Cu orice preț, dar cu orice preț, colegiul d-voastră al II-lea trebuie să aleagă pe dl Agamemnon Dandanache. (*Toți în mișcare*) Se face din aceasta pentru d-voastră o înaltă și ultimă chestie de încredere. A!

Zoe reacționează energic:

– A, nu se poate. Vom lupta contra oricui... Vom lupta contra guvernului!

Cațavencu o urmează:

– Da! Vom lupta contra guvernului!

G. Călinescu, în studiul *Domina bona*, îngroașă acțiunea trecând printre protestatarii „contra guvernului” cuplul Farfuridi și Brânzovenescu, ceea ce în textul piesei nu se confirmă. Cetățeanul turmentat „târât de curent”, având mistica guvernului, este singurul care își ia seama:

– Da! Vom lupta contra... (*sughițând și schimbând tonul*)... adică nu... Eu nu lupt contra guvernului...

După această replică, cortina cade.

În actul al treilea, în scena a VI-a, Cetățeanul întrerupe discursul lătrat al lui Nae Cațavencu. Este dat afară. În scena următoare este adus înapoi de Farfuridi, protestând că a fost izgonit din adunare un cetățean onorabil, un alegător. În cele două scurte apariții, Cetățeanul turmentat își dă arama pe față, alăturându-se definitiv grupului administrației locale, strigând: „afară moftologul”, „afară plastograful” Cațavencu. Unii critici i-au imputat caracterul duplicitar, oportunist. El este membru al Societății enciclopedice cooperative „Aurora economică română” condusă de însuși Nae Cațavencu, „la care ține”, de unde ar avea niscaiva avantaje bănești. În finalul actului al treilea, cele două tabere, – guvernamentală și independentă, – se încaieră. Cetățeanul turmentat, printr-o întâmplare cel puțin ciudată, găsește pălăria lui Nae Cațavencu, în căptușeala căreia descoperă o scrisoare (alta, crede el), care, în ultimul act, va dirija acțiunea spre finalul cunoscut.

Cetățeanul turmentat e un personaj straniu. Nu are biografie, nici familie. G. Călinescu zice că nu are corporalitate. Nimeni nu știe ceva despre el, în afară de Cațavencu. Trahanache nu-și aduce aminte de el din evenimentele de la 11 februarie, pe care le invocă. Are o atracție deosebită pentru Zoe Trahanache, pe care o găsește întotdeauna. În ultimul act, al patrulea, în scena a VIII-a, Cetățeanul apare, ca de obicei, pe neașteptate, mai mult ca o funcție dramatică – cum s-a spus – decât ca un personaj. El înmânează scrisoarea Zorii, spre dezamăgirea lui Cațavencu, de față. După ce trece de primele emoții, ea îi mulțumește sincer aducătorului:

– Domnule, domnule, ești un om onest, ești un om admirabil fără pereche [...] recunoștința mea...

El nu cere nimic, doar să i se spună pentru cine votează. La porunca lui Zoe, Cațavencu îi scrie pe biletul de vot numele: Agamiță Dandanache. Cetățeanul pleacă în grabă pentru că mai e doar un sfert de ceas până se închid urnele. În ultima scenă, a XIV-a, cu manifestația publică de după alegeri, condusă de însuși Nae Cațavencu, Cetățeanul turmentat rostește celebra replică:

– În sănătatea coanii Joițichii că e (*sughițe*) damă bună!

Zoe îi oferă un pahar de șampanie. „Ciocnește cu ea; ea-i strânge mâna din toată inima”. G. Călinescu transpune expresia în limba latină, „dama bună” devenind „domina bona”. Astfel „înnobilată”, *bona* va da titlul celebrului studiu din 1947. În *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* din 1941 a lui G. Călinescu, capitolul despre I. L. Caragiale era axat pe proza autorului, îndeosebi cea fantastică. Suita de articole din „Jurnalul literar” (seria a doua), care erau, în fapt, lecțiile profesorului la Facultatea de Litere din 1946-1947, veneau ca o completare, investigând dramaturgia caragialiană.

Ion Luca Caragiale mărturisea că l-a înfățișat pe Cetățean într-o stare permanentă de turmentare, gândindu-se la Mihail Mateescu (1855-1891), primul interpret al personajului. Într-un articol, intitulat *Iancu Brezeanu*, publicat în revista „Literatură și artă română” (nr. 2, 25 decembrie 1898), dramaturgul își amintea de emoția cu care privea

„cu ochii umezi” o reprezentatie a *Scrisorii pierdute*, pe scena Teatrului Național, în care „actorul de elită” juca rolul Cetățeanului turmentat. În loja sa apare fantomatic răposatul Mateescu care urmărea absorbit desfășurarea acțiunii. Când candelabrele electrice s-au aprins, „Mateescu a pierit de lângă mine”. Autorul a alergat pe scenă și l-a îmbrățișat pe Brezeanu: „O clipă n-am putut ști cine e lipit de pieptul meu – el ori Mateescu”. Acesta e articolul pe care l-a citit G. Călinescu – fără însă a-l cita – probabil din volumul 3 de *Opere*, sub redacția lui Paul Zarifopol, fiind profund impresionat. Dar, nedorind ca planul ficțiunii să fie acoperit de contingenta istorică, criticul conchide: „Cetățeanul simbolizează poporul [...] Cetățeanul este turmentat fiindcă poporul este astfel în concepția autorului. Turmentat vrea să zică delirant, în veșnică excitație irațională, mistic”. Dar și apelul la noțiunea de popor se trage din același vechi articol despre Iancu Brezeanu din „Literatura și arta română”. „Cetățeanul turmentat [...] încetează a mai fi un tip real înjosit; el se ridică sus și ia proporții largi și demne ale unui tip abstract: simbolul unui popor întreg”.

Cuvântul dominant în demonstrația călinesciană este *misticul*. Cetățeanul turmentat este un mistic pentru că viața mistică înseamnă în primul rând să fii bântuit de dogme. Pentru Cetățean Zeul suprem este *guvernul*, de unde așteaptă dezlegarea enigmei care îl macină: „Eu pentru cine votez?” În ultimă instanță, toate personajele din *O scrisoare pierdută* au cultul guvernului. Farfuridi, Brânzovenescu și chiar Cațavencu, „liber pansist”, se tem de trădare. Protestul lor este însă pasager și local și nu atacă decisiv dogma. Este doar o veleitate „protestantă în cuprinsul religiei”. Singurul „catolic fervent” este Cetățeanul turmentat.

Turnura exegetică călinesciană spre domeniul religios, mai precis catolicismul occidental, este și un act de curaj politic. Ne aflăm totuși în anul 1947, când țara era ocupată de trupele sovietice. Doar peste câteva luni, în 30 decembrie 1947, regele Mihai I va fi obligat să abdice, România devenind „Republică populară”, iar în iunie 1948, comuniștii se vor instala nestânjeniți la putere. Al. A. Philippide, într-o recenzie din revista „Semnalul” (29 august 1947) a studiului *Domina bona*, face o aluzie străvezie la îngrijorarea conștiințelor artistice autentice față de instalarea regimului dictatorial. Cronicarul mai observă folosirea de către critic „în chip eseistic a unor italianisme (de ex. *invelat*)”, la care adăugăm *cogibundă*, adj. livresc de la it. *cogitabondo*. Sunt reminiscențe ale bursierului G. Călinescu la Școala Română de la Roma (director Vasile Pârvan) și a cercetărilor sale întreprinse la Biblioteca Vaticanului pentru studiul *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII et XVIII* (1925). În final, Al. A. Philippide conchide: „Criticul *Jurnalului literar* supune unei cercetări noi pe oamenii lui Caragiale”, pe care „îi privește în esența lor general-umană și îi desprinde din anecdotică românească a vremii”.

G. Călinescu vorbește de o „tehnică a misticismului” având în centru „cultul pentru simboluri, fie ființe vii (sfînți, prelați), fie iconografice”. Nae Cațavencu, în finalul comediei *O scrisoare pierdută*, o ridică în slăvi pe Zoe Trahanache: „Madam, madam, ești un înger”. Criticul descifra în catolicism o dogmă religioasă a Evului Mediu: „Punctul

moral cel mai ridicat al catolicismului medieval este acolo unde se conferă femeii favoarea de a simboliza autoritatea divină”. Gelu Negrea, în volumul său *Anti-Caragiale* (2012), reține ideea călinesciană, cum că toate personajele comediei o divinizează pe coana Joița, transferând erotica în zona spirituală, în virtutea celei mai pure gândiri a misticilor. Zaharia Trahanache atinge punctul de sus al misticismului când, în fața scrisorii de amor a lui Tipătescu către nevastă-sa, pe care o citește de zece ori poate, până o învață pe dinafară, ignoră adevărul, declarând cu candoare umoristică: „Firește că nu se poate”. Având cultul binelui, al prieteniei și al impecabilității femeii, el este „sublim”, „e un sfânt care stă pe crucea dezonoarei casnice, convins că «documentul» e o aparență demoniacă”, o „plastografie”. Personajul pereche al lui Zaharia Trahanache este Jupân Dumitrache din *O noapte furtunoasă*. Ambii sunt placizi și nu-i încearcă sentimentul geloziei. Veta e fricoasă și rușinoasă, semn al inocenței, în ochii dumnealui. Zoe e simțitoare și „i-e urât singură”. Ea trebuie ferită de „mișelii”, „infanii” și „machiaverlicuri”. Triunghiul conjugal nu-l deranjează pe neica Zaharia. Cum singur mărturisește, s-a căsătorit a doua oară în urmă cu opt ani și jumătate, și de opt ani el și Zoe trăiesc „ca frații” cu Fănică Tipătescu. G. Călinescu comentează: „Caragiale a intuit că o «domina bona», o femeie care este idolul bărbaților (Trahanache, Tipătescu, Cațavencu, Pristanda) nu trebuie zugrăvită realist. Zoe e în faza plastică a icoanei, puțin hieratică”. Jupân Dumitrache are „ambiț” și ține la „onoarea lui de familist”. Intră la „bănuiele rele” când găsește pe pernele patului dumneaei o legătură de gât, dar se potolește orbește când Chiriac îi spune că e legătura lui: „de ce nu spui așa, frate?” Spaima celor doi soți este ca cineva să nu clatine/fluctueze „dogma lor morală în ochii altora”.

O întrebare care stăruie printre rânduri la lectura studiului *Domina bona* este dacă e profitabilă analiza eroilor lui Ion Luca Caragiale în viziunea religioasă, Nenea Iancu nu era un practicant al bisericii, dar nu reiese de nicăieri că ar fi fost ateu. Îi plăceau „pitrecerele” cu amicii, dar nu s-a declarat niciodată „liber cugetător”, precum Titu Maiorescu. Dimpotrivă, spre bătrânețe, în corespondență îndeosebi, invocă în varii ocazii dumnezeirea și pe Tatăl ceresc. El era însă ortodox unde existau alte raporturi între contiguitate și absolut. Criticul de la *Jurnalul literar* își crea astfel un spațiu de manevră între ortodoxismul oriental și catolicismul occidental cu Reforma și Contrareforma. Astfel el putea lua în discuție probleme diverse sociologice și literare ale celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Statul catolic, o emblemă din vechea Spanie, cu inchiziția care controla gândirea religioasă a dregătorilor, era „o simbolizare istorică a ordinii divine”. Franța a asimilat spiritul celtic, catolicismul presupunând logică în analiza dogmei. Un Renan care să abdice de la vocația sa ecleziastică pentru a se dedica științei nu e de conceput în ortodoxismul oriental. Dimpotrivă, Giorgio Brătianu, care polemiza cu Titu Maiorescu în parlament, „nemulțumit cu indiferentismul nostru și cu profesarea politice fără baze metafizice a plecat în Italia și a trecut la catolicism”. Eroii lui Caragiale sunt inteligenți, dar labili în sentimente, în afară de Agamiță Dandanache care e amnezic și căpos. În literatura franceză reîntâlnim eroi fataliști, care își duc pasiunile până la capăt. Asemenea personaje în literatura română, găsim în Transilvania, care se pare că a fost

atinsă de spiritul celtic. G. Călinescu își ilustrează ideea cu personaje ale lui Liviu Rebreanu, Ion și Apostol Bologa, cu Budulea Taichii, Mara și Popa Tanda de Ioan Slavici.

Cercetarea se extinde asupra dramei *Năpasta*, urmărind „un tip curios de femeie”, de la țară, implacabila Anca. Ea se căsătorește cu Dragomir ucigașul primului ei soț, nu din dragoste, ci numai spre a se strânge dovezi incriminatorii. Anca are o boală humorală, este, ca la vechii greci, o Furie, reprezentată ca femeie”. „Cațavencu n-ar putea deveni o «furie»”. După zece ani, Ion nebunul, închis pe nedrept, un mistic ce pretinde că a fost călăuzit de Fecioara Maria să fugă din pușcărie, se sinucide. Odioasa Anca, la antipodul Zoei Trahanache, „damă bună”, îl dă pe Dragomir pe mâna autorităților. Criticul nu scapă prilejul unei săgeți critice la adresa lui Lovinescu care acreditase ideea că femeile literaturii române sunt virilizate. O teorie complet falsă. La noi nu s-a repetat fenomenul din literatura franceză a „femeilor savante, *bas bleus*, Doamne de Staël”. Dimpotrivă femeile sunt reduse la momentul instinctual. Caragiale însuși nu procedează altfel, într-o perioadă când el urmărea metodic cazurile patologice.

O scrisoare pierdută este o comedie politică și orice comentariu trebuie să reflecte textul. Tot ce se întâmplă în orașul de munte – presupus a fi Piatra-Neamț – este strict controlat de partidul guvernamental, organizat local de Ștefan Tipătescu care și-a „sacrificat cariera” în provincie. O spune el însuși, *expresis verbi*, lui Farfuridi și Brânzovenescu care se tem de trădare. Socotind insulte observațiile celor doi, Tipătescu răspunde în replică:

– Amice, dle Farfuridi, nu ți se pare d-tale că te faci mai catolic decât Papa?

Farfuridi (*hotărât*):

– Da, când e vorba de prințipuri, stimabile, da, da, mă fac, adică nu, nu mă fac, sunt când e vorba de asta, sunt mai catolic decât Papa...

Să reținem acest dialog. În *Domina bona*, G. Călinescu, în erudit-ai exegeză, aglomerează argumente în favoarea Cetățeanului turmentat care este un „catolic fervent”, „mai catolic decât Papa”, evocând figura Papei Leon X, care în vremea lui manifesta o simpatie pentru păgâni. Transgresia expresiei „mai catolic decât Papa” de la un personaj la altul este de acceptat, ținând cont de „punctul de vedere creator” în interpretarea textelor („un act de creație”) pe care criticul îl teoretiza într-un articol, *Teoria criticii și istoriei literare* (1939) din „Adevărul literar și artistic”.

Obsesia eroilor lui Caragiale este „onoarea”, pe care G. Călinescu o leagă de aristocrație „Sentimentul onoarei îl aveau mulți oameni de la și de după 1848. Fenomenul din punct de vedere psihosociologic este un gest etern. Nostalgia aristocratică o au oamenii sau personajele care au complexul inferiorității. Sunt totuși și excepții. Criticul râde subțire că, pe o carte de vizită, marele Goethe cu titlul de „wirklicher Geheirath und Staatsminister”, simte nevoia să adauge numelui particula nobiliară de „von” (von Goethe). La noi neexistând o aristocrație ereditară, situația indivizilor eșuează în mistificație. Burghezul Eliade invocă Divinitatea, Alecsandri își găsește un ascendent într-un cavaler venețian, Macedonski s-ar trage dintr-un prinț lituanian, iar Granda se vede descendent al lui Byron.

Aristocrația, ereditară sau nu, se organizează în caste. Eroii lui Caragiale, chiar dacă mahalagii, sunt constituiți în castă. Jupân Dumitrache face parte din casta negustorilor și respinge pe papugii, pe „scârța-scârța pe hârtie”. Dacă Dumitrache disprețuiește pe amployați, admiră pe publiciști, în speță pe Rică Venturiano, care – după expresia lui Ipingscu – e „d-ai noștri”, din popor. G. Călinescu conchide că „populismul liberalilor de la 1848 în opera lui Caragiale are forma unei psihologii de protipendadă”. Titu Maiorescu, în studiul său, *Comediile dlui Caragiale*, citează o gazetă liberală care critică *D-ale carnavalului*, unde cuvintele de libertate și egalitate sunt puse în gura unor „femei de stradă de cea mai joasă speță, bărbieri și ipistați”. Demn de remarcat este convergența a două spirite critice emblematică – T. Maiorescu și G. Călinescu – în descifrarea sensurilor general-umane ale comediei în trei acte *D-ale carnavalului*. „Pentru liberalii de la 1885, bărbierii și ipistații nu încăpeau în noțiunea de popor, nu erau «d-ai noștri»”. În literatura franceză, în schimb, Figaro „simboliza spiritul critic popular”. În asemenea condiții, „calificarea etică” este dificilă. Onoarea se cere imediat respectată. În *O scrisoare pierdută*, când Farfuridi, vorbește de „moftologii”, „scamatorii” și „moftangiii” scenei politice, Popescu, din tabăra adversă, se simte lezat și cere imperios: „Domnule, retrageți cuvântul”.

În relație cu aristocratismul, „divinul” critic examinează trăsături ale personajelor lui I. L. Caragiale precum curajul și lașitatea sau amoralismul lor. Farfuridi pare un curajos în a devoala trădarea, dar până la urmă se rezumă în a trimite la centru o anonimă. A devenit celebru dialogul dintre Farfuridi și Brânzovenescu:

Farfuridi (cu tărie, impunător):

Trebuie să ai curaj ca mine! Trebuie s-o iscălești: o dăm anonimă!

Brânzovenescu:

Așa da, o iscălesc!

Rică Venturiano, încolțit de următori, se roagă să-l scape Sfântul Andrei, deși, în final, verbigerant, atinge absurdul, „afirmat mistic”:

Rică:

Domnule, Dumnezeu nostru este poporul: *box populi, box dei*!

În fine, Nae Cațavencu, un logolog agresiv, idealizat de G. Călinescu pentru „beția de idei”, tremură de frică când Tipătescu îl aleargă cu bastonul, amenințându-l că-l ucide „ca pe un câine”:

Cațavencu:

Ajutor! Săriți! Mă omoară vampirul! Prefectul asasin! Ajutor!

Nota bene! G. Călinescu idealizează imaginea lui Cațavencu care „gândește cu mijloace proprii”: „Pentru întâia dată un român întrevede politica țării filosofic și științific”, deși expoziția ideilor este extravagantă. „El a intuit sensul câtorva noțiuni (progres, rațiune, economie, cultură, cugetare liberă), rămânând deocamdată în faza lirică”. Totuși referința la faliții care ne lipsesc e „lamentabilă”. Trimiterile la Maiorescu sunt peste tot, nu numai în caracterizarea frazeologiei ridicole a lui Cațavencu: „Beția lui nu-i de cuvinte, ci de idei”.

Unele din aproximările profesorului Călinescu din lecțiile la Facultatea de Litere, incluse în studiul *Domina bona*, au trecut cu ușurință, fără oțioasele trimiteri „academice” în discursul critic al lui Gelu Negrea din cărțile lui deja citate. Dezvoltările ideilor din „Jurnalul literar” (1947) despre Nae Cațavencu sunt însă demne de toată lauda. Lupul tânăr din fracțiunea independentă, deți învins de bătrânul Dandanache, este văzut în perspectiva devenirii sale, pe care finalul piesei o sugerează. George Negrea citează inspirat formula lui Vergiliu: „audaces fortuna iuvat” (*Eneida*, X, 284). Zoe îl vede deja în evoluția sa de viitor „principe”: „Fii zelos, asta nu-i cea din urmă Cameră”. Poate ajunge chiar ministru și de ce nu să-l înlocuiască în pat pe „oblomovistul” Tipătescu. Prefigurarea pare posibilă, așa cum s-a întâmplat cu personajele din *O noapte furtunoasă* în proiectata piesă *Titircă, Sotirescu et Comp.*

Observând că eroii lui Caragiale au „un fond haotic”, criticul de la „Jurnalul literar” abordează teoria formelor fără fond a lui Maiorescu. Ca instrument polemic, în condițiile specifice epocii, acțiunea „este excelentă și nu poate fi vorba de a tăgădui frumusețea gestului maiorescian”. Titu Maiorescu a ilustrat o epocă, devenind un *spiritus rector* al culturii române de pretutindeni. Format la izvoarele culturii germane, el ilustrează ceea ce Blaga numea influența catalitică, favorizând cristalizarea ideilor originale. Maiorescu a selectat din filosofia clasică germană acele idei care să-l ajute în sprijinirea civilizației și literaturii moderne în România. Criticul junimist a cultivat toată viața unitatea dintre „minte și inimă”, descendentă din cultura clasică germană: Lessing, Herder, Goethe, Schiller. În acest prim strat al formației spirituale maioresciene se găsesc *in nuce* germenii concepției sale estetice, sub influența îndeosebi a lui Schiller. Peste aceste acumulări de tinerețe s-a suprapus influența lui Hegel și mai târziu a lui Feuerbach. De la Hegel și Goethe se trage înțelegerea culturii ca „formă de viață”, în baza căreia mentorul Junimii a fundamentat teoria „formelor fără fond” (vezi Al. Dima, *Afinități elective: Titu Maiorescu și Goethe*, în „Revista Fundațiilor Regale” nr. 9 (1940). Influența hegelianismului este susținută viguros de Tudor Vianu, deși respinge istorismul ca bază teoretică. Maiorescu a creat un istorism nou, *istorismul critic*, care să fie compatibil cu valorile absolute. Și în problema națională, criticul junimist, acuzat abuziv de cosmopolitism, a format un alt concept de conștiință națională activă care să nu intre în contradicție cu autonomia valorilor universale: adevăr, bine și frumos. Asemenea performanțe n-ar fi fost posibile fără aprofundarea doctrinei lui Immanuel Kant, cel mai reprezentativ filosof pentru gândirea europeană. El a și tradus o bună parte din *Critica rațiunii pure*. Influența lui Kant, cu al său preconizat ideal care *trebuie să fie* (apriorismul kantian), a fost permanentă, dar nu totală, criticul de la Junimea receptând un kantianism în viziunea lui Schopenhauer. În materie de estetică, Maiorescu s-a lăsat sedus de preceptele schopenhauriene pe care le-a și aplicat în apărarea comediilor lui Caragiale și în afirmarea geniului eminescian în poezie.

O serie întregă de critici literari și filosofi au abordat teoria maioresciană a formelor fără fond: Tudor Vianu, Petre Pandrea, Mircea Florian, E. Lovinescu, D. Murărașu. Este posibil ca studiul *Titu Maiorescu* din 1944 al lui T. Vianu să fi stârnit interesul lui G. Călinescu pentru I. L. Caragiale în cursul său de la Facultatea de Litere din București.

Autorul *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent* își propunea să descrie întâi înțelesul termenilor. Titu Maiorescu înțelegea prin fond *instrucția*, în studiile sale de tinerețe: *În contra direcției de azi în cultura română* (1868), *Observări polemice* (1869) și *Direcția nouă în poezia și proza română* (1872). G. Călinescu se referea în lecțiile sale la *fondul sufletesc*, la gândire. De aici deosebiri de vedere. Reprezentanții generației de la 1848, pe care Maiorescu, dar și Caragiale îi ironizau, nu erau aculturali, aveau chiar un exces de fond: „Fondul era înaintea lui Maiorescu, un fond fără formă gramaticală, în timp ce el pretindea că e o formă fără fond”. În acest context, profesorul Călinescu sugera că „formula” trebuie „radical reformată sau măcar aplicată just”. Cu asemenea bază teoretică, G. Călinescu analizează lumea lui Caragiale, prin cele mai reprezentative personaje, intuind relații pe care numai mintea sa genială și le putea închipui: „Un Cațavencu ilustra este Hasdeu, care pornește în toate direcțiile, delirând fără erori vizibile de stil, nu mai puțin haotic, beat de a lua cunoștință de tainele universului. Hasdeu era un romantic. Cațavencu e și el romantic.” Conul Leonida și Efimița sunt opuși personajelor lui Camil Petrescu, Gheorghidiu și soția sa. Pasager și alți scriitori români sunt reținuți de critic: Gr. Alexandrescu, Alecsandri, Asachi, Bacovia, Bolintineanu, Brătescu-Voinești, Cantemir, Creangă, Eftimiu, Hogaș, Pelimon, Sadoveanu.

Trahanache recomandă, placid, „puțintică răbdare”. E numai o aparență „El e prin temperament un înflăcărat prieten, un Orest pentru un presupus Pilade”. Trimiterea la personaje din piesa *Oreste* de Euripide, care a ilustrat tragedia clasică grecească, alături de Sofocle și Eschil, în secolul al V-lea î.Hr. subliniază încă odată clasicismul lui I. L. Caragiale. Clasicul Caragiale „tratează natura morală” a personajelor. În opera lui Caragiale, ca și a lui Creangă de altfel, „interesul pentru natura vie și moartă e [...] precar”. Caragiale și Creangă „sunt artiștii fără natură, niște clasici”. În *Oreste*, întâlnim delirul ca obsesie și halucinație a personajului principal ca urmare a unei dureri fizice sau morale. Numele ortografiat Orest de către critic devoalează sursa franceză, mai precis marii romantici care atribuiău verbului o esență. Euripide era un dramaturg al pasiunilor. În căutarea esențelor, criticul considera că și Caragiale era pasional. Personajele feminine din comediiile sale le împărțea „sub aspect pasional” în „patru specimene: Coana Zoița, Veta, Zița și Mița republicană”. Excitației ideologice a personajelor dintr-o piesă precum *O scrisoare pierdută* „îi corespundea pathosul”, cuvânt grecesc intrat în limba franceză la 1671 și explicat de Stendhal în 1825 (cf. Dict. Robert, 1979, p. 1376). Dar și alte personaje ale antichității, Helena, Clitemestra, Fedra sunt evocate în discursul critic călinescian. Sondarea textului antic, este un demers al profesorului pentru a demonstra studenților săi cum comicalul e oricând reductibil la tragic și, nu în ultimul rând, pentru a-i sublinia operei lui Caragiale universalitatea. În rest, în lumea lui Caragiale, suprem este un sentiment de filantropie, care trimite la originea grecească a autorului.

Trahanache e singurul erou autentic care „petrarchizează”. El este „cel mai profund erou erotic român” pentru că „crede în inocență și fidelitate și apără femeia de calomni”. Când discută raporturile între *vir* și *femina*, invocând pe Weininger, G. Călinescu depășește limitele comediiilor abordând și proza caragialiană. Eroii lui Caragiale nu sunt

misogini și nu cunosc sentimentul geloziei. Față cu bigamia tihnită a Zoei și Vetei, „reiese că femeia nu întâmpină nicio dificultate în expansiunile ei erotice, ba mai mult că are totală consimțire a soțului”, cum se poate vedea din schițele lui Caragiale.

Pentru a cuprinde paradigma creației, G. Călinescu trece în revistă personaje precum Domnul Goe cu exuberanțele lui infantile, cu variante mai complicate în alte literaturi: la englezi, copilul supus unor încercări dure (*David Copperfield* de Dickens), la francezi (Victor Hugo), Gavroche, copilul semivagabond gata a sări pe baricade. La noi, rudenia dintre zurbagiul Goe și Niculăiță Minciună cu „setea lui de a ști”. Occidentul cunoaște și copilul serafic în mediul mistic și copiii din *Novelas ejemplares* de Cervantes, specimene de Goe în mediul picaresc. Un personaj precum Lefter Popescu din *Două loturi*, cu iluzia câștigării unei sume imense din jocul la două loterii, devine țănoș și schimbându-și numele în Eleutheriu Poppescu, demisionează din mica lui slujbă. Când află că lozurile câștigătoare erau *viceversa*, el are „hohotul sarcastic vecin cu demența”. Lumea caragialiană nu-i deloc unidimensională. Dimpotrivă asistăm la studiul a diverse destine. *Cănuță, om sucit* – ca un ecou al biografiei scriitorului – „toată viața lui nu s-a potrivit cu lumea”. E un „damnat de tip genial”. Un „damnat” mediocru este Ghiță Pristanda cu „renumeratie mică după buget”. De frică, de a nu-și pune „familia mare” cu nouă copii în pericol, el „se adaptează într-un mod simplist, repetând fără reflecție frazele altora”. Personajul din *O scrisoare pierdută* este comparat cu Polonius, ambii făcând voia celui mai puternic. Și mai derutant, criticul îl apropie de mizantropul Guicciardini și de cinicul Talleyrand de la curtea regilor Franței. Pristanda însă „e un biet intuitiv, degradat la treapta de slugă politică a unui perfect”. El nu e în stare decât să îngâne la infinit zicerile șefului până la groteștile „curat mișel” și „curat murdar”. Caragiale reține în schimb sentința, observația morală a nevastii lui Pristanda, într-o formă aproape folclorică: „Ghiță, Ghiță, pupă-l în bot și-i papă tot, că sătulul nu crede la ăl flămând”. Pristanda se alătură familiei „învinșilor”. În proza mic romantică de mai târziu, lui Ghiță Pristanda îi corespunde „impiegatul cuviincios și fără personalitate”.

În legătură cu propria viață a lui Caragiale este cazul lui Stavrance, din nuvela *În vreme de război*, ce visa să se îmbogățească printr-o moștenire. Caragiale parafrazează vechea povestire *Abu-Hassan* pentru tipul rentierului perfect. Toți eroii săi, meridionali, care nu cunosc avariția, urmăresc, ca și cei francezi, „independența prin rentă”, cu deosebirea că „ai noștri” socotesc inutilă eforturile de a agonisi. Singura activitate acceptată în operă de Caragiale este cea de cârciumar. El nu are geniul speculativ al eroului balzacian, Grandet. Referințele la Slavici sunt numeroase, pentru personajele sale de „econom”. Viziunea socială este însă comună la Caragiale și la Slavici. Eroii lor aspiră la avere. În cel privește pe Caragiale precizarea călinesciană nu întârzie: „aici nu facem considerații de ordin doctrinar-social, ci studiem situația eroilor lui în Univers”. Nu e vorba de patima avariției ca la Hagi-Tudose de Delavrancea sau de avariția din frică a casierului Anghelache care se sinucide de teama unui control financiar, dar și de perspectiva de a-și pierde postul. Eleutheriu Poppescu sau Caragiale însuși demisionează cu ușurință. Nu salariul cu atâtea obligații e scopul lor, ci o sumă de bani cât mai mare pe care să o toace lent. I. L. Caragiale „fără rentă, la Berlin, desfăcut de orice legături naționale, n-ar fi în stare de a-și câștiga existența”.

În finalul studiului *Domina bona*, Călinescu pune problema evoluției romanului european, și reflexul său în literatura română. Citează mari nume ale criticii europene, Sainte-Beuve și Thibaudet, limita clasică a criticii și istoriei literare, deși el sugerează, în teorie, bergsonianismul lui Proust. Profesorul de la Facultatea de Litere din București reține întâi tipul de roman epic, Balzac-Stendhal. În literatura germană, întâlnim o proză metafizică. Julien Sorel își caută un loc în societatea înaltă, „Faust își caută o îndreptățire în univers”. Balzac a urmărit să ilustreze cu precădere o burghezie franceză în goană după titluri de noblețe. În vremea lui, „*le bourgeois gentilhomme* a devenit legiune”. În secolul următor, Proust oglindește o aristocrație cu complexe sufletești majore, „epave ale aristocrației istorice”. Eroii lui sunt niște „snobi”, așa cum sunt și eroii lui Caragiale sau Lenora Hortensiei Papadat-Bengescu. La noi un moment pierdut pentru dezvoltarea romanului, a fost în vremea lui Caragiale. Personaje precum Dinu Păturică, Cațavencu, Tănase Scatiu nu ilustrează o perioadă istorică și pot aparține atât unui roman balzacian, cât și unuia proustian. „Opera lui Duiliu Zamfirescu în general are structură, dacă nu factură proustiană, fiindcă, pe de o parte, se ocupă de ambiția strict morală a aristocraților de a păstra prestigiul castei, pe de alta, cu ambiția oamenilor noi de a intra în clasa boierească.” Să reținem un excelent portret al lui T. Maiorescu: „Un Tănase Scatiu superior, subtil, ușor melancolic, energic cu delicatețe este Titu Maiorescu. Fiu de profesor și nepot de țărani, cum se recunoaște singur în plin Parlament într-un moment de disperare fină, el face mari eforturi spre a se adapta clasei conservatoare, izbutind în cele din urmă să intre în acea societate chiar prin căsătorie”. Să reținem un excelent portret al lui Maiorescu: „Un Tănase Scatiu superior, subtil, ușor melancolic, energic cu delicatețe este Titu Maiorescu. Fiu de profesor și nepot de țărani, cum se recunoaște singur în plin Parlament într-un moment de disterație fină, el face mari eforturi spre a se adapta clasei conservatoare, izbutind în cele din urmă să intre în acea societate chiar prin căsătorie”. Pe alocuri, se pare că G. Călinescu privește personajele mai mult ca un romancier, decât ca un critic. În lecțiile pe care le ținea în fața studenților în 1946-1947, întrezărim primele creionări ale viitorului său roman, *Scrinul negru* (1960), cu figuri ale unei aristocrații decăzute și snoabe.

În *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* din 1941, autorul ei insistă pe trăsăturile fizice ale scriitorului. I. L. Caragiale „avea o enormă țeastă ca o turlă, căpățânos ca ascendenții lui arvaniți”. Prietenul său, caricaturistul C. Jiquidi i-a dedicat o suită de memorabile portrete în stilul numit *portrait-charge*: un cap enorm pe abia schițate piciorușe. Fiului său Matei, cu fumuri aristocratice, îi arăta moalele capului, cu o pronunțată calviție: „Uite, a rămas rama tavei cu plăcinte pe care au purtat-o strămoșii noștri”.

În critica literară este îndeobște acceptat că ceva din firea lui Caragiale a trecut în personajele sale. Este bine cunoscută recunoașterea lui nenea Iancu în fața lui Paul Zarifopol: „Mă, Rică sunt eu!” În studiul *Domina bona*, G. Călinescu creionează un excelent portret psihologic al lui I. L. Caragiale: „Maiorescu era rece, aproape apatic. Caragiale e nervos, sentimental, pasional, în general spasmodic și toată această dispoziție a trecut în eroii lui cei mai cinici”.

Andrei ȚURCANU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

**AXUL MORAL AL CRITICII
ÎNTRE DOGMA TOTALITARĂ
ȘI DECONSTRUCȚIA POSTMODERNISTĂ**

The moral axis of the critique between totalitarian dogma and postmodern deconstruction

Abstract. The totalitarian monological paradigm was characterized by a climate of intolerance towards the critical thinking. With the liberation from the restrictions of ideology, the literary criticism returns to its natural tasks and criteria supporting the literary values, leaning on a nuanced and persuasive interpretative tool. This commencement occurred slowly, with much hesitation, starting with the interwar writers' rehabilitation and the reconsideration of Bessarabian literary process in general. A beneficial effect on literary criticism had the publication of magazines „South-East”, „Contrafort” and „Sign”. Together with the newness of literary discourse and with the diversification of styles and critical options, there is an increasingly obvious inclination towards a slight lack of postmodern responsibility. This tendency's signs reveals from the preference for ludic and for ironical and self-ironical „deconstructions”, from the option for a subjective opinion in front of the truth's criterion and from the defiance of methodical analysis and of systematic thought in favour of an improvised impressionism and speculative digressions.

Keywords: critical discourse, monological paradigm, anti-system action, optic of interpretation, value's sample, persuasive tools, moral ax, mannerist predisposition, ironic deconstructions, literary polemics, ontological insecurity, literary stakes.

Vasile Coroban spunea odată că despre anumite cărți ar vrea să scrie pamflete. Într-un mediu literar, unde criteriul axiologic conta prea puțin sau deloc în aprecierea critică, pornirea anarhică a „moșneagului” era una de înțeles. Pamfletul ar fi putut fi o soluție radicală de îngădire a literaturii de asalturile imposturii agresive și de stopare a maculaturii. Ar fi putut. Dacă insolența cârpacilor de tot felul nu ar fi avut ca suport girul infailibil al „purității” ideologice, protecția nomenclurii de partid și, de multe ori, chiar apartenența la aceasta. Așa că umorile pamfletare ale lui Vasile Coroban nu aveau, de obicei, o altă cale de dezlegare decât riposta orală publică pe la diferitele întruniri literare sau enunțurile critice sagace adânc camuflate în ambalajul considerațiilor docte. Cândva am încercat și eu rașpelul sarcasmului peste un obraz mai gros. Un scriitorăș prolific peste măsură, fără nici un fel de talent, ajuns prin nu știu ce întâmplare ocultă responsabil la Comitetul Central de Uniunea Scriitorilor, scotea ca pe conveier carte după carte. Am prins momentul unei dezbateri la Editura „Literatura Artistică” și am atras

atenția asupra unor platitudini agramate din volumele sale apărute atunci. Un spiriduș însă (dintre acei care îl îmboldeau pe Vasile Coroban să scrie pamflete, probabil) m-a împins mai departe. Să spui că un ins oarecare publică fără oprire cărți mediocre nu era de ajuns. Apăruse o bună ocazie să indic „sursa” acestui rău literar, să arăt că la mijloc e vorba de un abuz. Și nu de un abuz oarecare, ci de bunul plac al unui înalt funcționar. Poate nu chiar atât de „înalt”, dar responsabil tocmai de sectorul scriitoricesc. „G. C., am zis, unde nu poate deschide ușa editurii cu piciorul, bate... cu creionul în mână. Rezultatul, după cum vedem, e lamentabil. Ce ar fi ca șefii editurii să reacționeze cumva, să-și pună bumbac în urechi ori să-i rupă creionul?” Urmările pot fi ușor de ghicit, n-am să stărui asupra lor, ele făcând parte dintr-o cutumă prea bine cunoscută.

Ocazii de defulare a profundelor insatisfacții față de maculatura vremii nu prea erau. Nu le ofereau nici publicațiile, nici alte tribune. Puteai să fii sever cu un amărât de debutant oarecare, dar era strict interzis să te legi de producția unuia care intrase în cercul infailibil al nomenclurii literare. Deși nu era mai simplu nici cu ceilalți mânători de penițe. Nu era vorba doar de niște orgolii exacerbate, ușor inflamabile. Paradigma monologică totalitară impunea un comportament standard. Orice inițiativă de dialog, orice semn de îndoială, orice interogație mai apăsată sau opinie mai tranșantă treceau drept atentat la „temeiurile sfinte”, atac la persoană, atitudine nihilistă sau rea-voință. „Șuieri în biserică!”, m-a apostrofat odată Ion Podoleanu. Aș fi vrut să șuier. Să alung cu acest gest maximalist demonii dintr-un locaș în care se încuibaseră rău. I-am și spus-o direct. Nu era însă chip. În climatul general de intoleranță la spiritul critic, nu numai „culacii” literari, orice „proletar” al scrisului lua ca un afront personal încercarea de a-l așeza în limitele reale ale vocației sale, modestă sau, de cele mai multe ori, imaginară. Din această perspectivă formula „șuieratului în biserică” părea un eufemism frumos pe lângă verdictul frust „băiatului ista ar trebui de-i dat la bot!”, cu care au fost întâlnite niște timide observații critice dintr-un articol al meu publicat de „Literatur-naia Gazeta”. Mai putea oare critica literară să opună acestor „argumente” plebeice niște criterii morale?

Când lucrurile au început să iasă din înțepeneala lor, literatura și-a îngustat funcțiile până la una singură, cea de manifest de estradă. Și aici critica nu-și găsea vreun rost, dar deja din alte motive. Între estradă și public nu mai e nevoie de intermediari. În 1987 am publicat în „Literatura și Arta” un articol scris pe la începutul anilor '80, „Demnitatea actului critic” [1, p. 3]. Într-o intervenție imediată Vladimir Beșleagă a susținut cu multă căldură ideile expuse acolo, un sprijin însă care nu a putut să împrăștie în forul meu interior o senzație acută de inactual și superfluu. Poate pentru că deja alte orizonturi, departe de literatură, începuseră să mă fascineze, deși tocmai în acești ani am scris unele prefețe la niște cărți cu o deschidere spre o altă paradigmă artistică, cea optzecistă, cum i s-a spus ulterior. Azi tot mai mult înclin să cred că disconfortul de atunci era, de fapt provocat de sentimentul deplasării axului moral al criticii pe alte obiective. Odată cu slăbirea, apoi cu prăbușirea în derizoriu a pontificatului ideologic și literar totalitar alte imperative se impuneau. „Demnitatea actului critic” cerea alte confirmări și o altă legitimitate. Acțiunea salubrizantă antisistem a criticii a luat-o asupra sa timpul. A mai stărui cu pamflete acide asupra maculaturii oficiale însemna deja să forțezi uși deschise.

În aceste circumstanțe, o nouă deontologie, o altă „demnitate a actului critic” se impunea. Era vorba de schimbarea tonului și de susținerea unui nou discurs, bazat pe o înțelegere superioară a criticii, ghidat de obiective și criterii care să probeze valoarea, un discurs deschis față de cele mai diverse optici de interpretare, sprijinindu-se pe un instrumentar nuanțat, persuasiv.

În contrapunere cu „îndatoririle” criticului față de strânsorile dogmatice de a fi obtuz esteticește și primar-rectiliniu în verdicte, la ordinea zilei se impune, ca să folosească expresia criticului american Lionel Trilling, „obligația morală de a fi inteligent”. „Axul moral” al criticii literare înseamnă acum o înaltă conștiință profesională, certificată de europenitatea viziunii, urbanitatea stilului, eleganța limbajului, patosul emulativ și de alte calități care, în alte condiții, țin de firescul exercițiului critic. Câteva intervenții polemice produse pe parcursul anilor (Lungu vs Dolgan, Galaicu-Păun vs Strâmbeanu) vizează tocmai această opțiune pentru normalitate în contra unor inerții rigide de gândire și de exprimare. Numai cu aceste valori se putea face saltul necesar și numai un program pozitiv era propice detașării de închistările dogmei totalitariste și limbajul de lemn al acesteia, dar și de tiparele critice și de creație anchilozate, căzute în desuetudine, provincialiste.

Deschiderea s-a produs lent, ezitant. La început, tonul l-a dat critica universitară cu studii și publicații care reabilitează scriitorii interbelici interziși și operele acestora. Aici aș consemna, în primul rând, activitatea lui Alexandru Burlacu și Alinei Ciobanu. Apoi, odată cu apariția revistelor „Sud-Est” (1990), „Contrafort” (1994) și „Semn” (1995), revirimentul spiritului critic a luat niște ritmuri galopante. O importanță covârșitoare o are și publicarea în aceeași perioadă a sintezei lui Mihai Cimpoi „O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia” (1996). Revistele menționate, având un vădit program de stimulare a creativității și emulației, au constituit un ferment puternic pentru manifestarea pleneră a unor critici cu o activitate până atunci sporadică și nesemnificativă de marginali (mă refer aici, înainte de toate, la Eugen Lungu), dar și pentru afirmarea unor nume noi. Aș zice chiar, ușor forțând nota, a unor echipe distincte de critici literari, cu stiluri și preferințe caracteristice. Între „contrafortiști”, ca să dau un exemplu, și cei adunați în jurul revistei „Semn”, dincolo de atitudinea comună de modernizare a discursului critic, sesizăm, ca o particularitate proprie, la autorii revistei de la Chișinău o tendință spre rigoare și temperanță (o pildă exemplară ar fi în acest sens scrisul lui Vitalie Ciobanu), iar la criticii de la Bălți o accentuată predispoziție manieristă, o înclinație spre subiecte ce țin de o tematică „crepusculară”, alexandrină și o aplecare pentru stilul labirintic și expresia prețioasă. Din această ultimă „școală” a ieșit în Basarabia prima monografie despre optzeciști, „Poezia generației '80” (2000) de Nicolae Leahu, dar și alte cărți și cercetări concludente tocmai în ordinea celor enunțate mai sus: „Manierismul românesc: manifestări și atitudini – eseu” (2015) de Lucia Țurcanu, teza de doctor a lui Adrian Ciubotaru „Decadența în literatura română” (2009) și volumul aceluiași autor „Poezia simbolistă și decadentă românească” (din colecția „Câmpul de lectură”) apărut în 2014. Pe parcursul anilor discursul critic s-a mai omogenizat datorită colaborării strânse a unui și același grup compact de autori la toate cele trei reviste. Deși s-ar cădea să observăm și un alt fenomen datorat aceleiași „falange” foarte active de critici, care

a reușit pentru un timp să se impună agresiv și chiar să monopolizeze prim-planul spațiului literar curent. E vorba de o ușoară „feminizare” a discursului critic, dacă prin aceasta înțelegem prevalența pascalianului *esprit de finesse* aspra *l'esprit de géométrie*. Mai concret, aflată în linia unei lejere neasumări de răspundere postmodernistă, această precumpănire se manifestă, ca esență, prin desconsiderarea profunzimilor și preferința pentru ludic și „deconstrucții” ironice și autoironice, având drept consecință opțiunea pentru opinia subiectivă înaintea criteriului adevărului, sfidarea analizei metodice și a cugetării sistematice în favoarea unui impresionism de circumstanță și a divagărilor speculative.

Nu e vorbă, anumite ieșiri belicoase și atitudini inflexibile, la timpul lor, s-au vrut niște bătălii dintre „antici” și „moderni”, o luptă dintre tradiționalismul desuet și anost, mai cu seamă cel aplecat cuminte sub vremi (neliterar, adicătelea) și postmodernismul „incoruptibil” în estetismul său de program. De o parte și de altă parte, fie că a fost vorba de Grigore Vieru sau de Em. Galaicu-Păun, s-a cheltuit multă cerneală, dar, din păcate, nu pentru a clarifica lucrurile, ci, mai degrabă, pentru afișarea unor gesturi de bravadă băiețească, a unor infatuări puerile ori a unor vulnerabilități de orgolii excesive. Polemicile au degenerat și au devenit de-a dreptul penibile, când în ele s-au amestecat și unii autori cu o operă mai mult „orală”, căroro același E.G.-P. le-a aruncat, provocator și pe dreptate, o celebră butadă, „anală, nu orală!”. De aceea, până la urmă, ceea ce putea fi (și, probabil, ar fi trebuit să fie!) o clarificare de paradigme artistice a sfârșit în niște frecuşuri literare cu abundente și inutile secreții umorale.

Mai productivă pentru despicierea apelor a fost o perioadă îndelungată atitudinea lui Eugen Lungu, care s-a postat programatic de partea „optzeciștilor” prin publicarea volumului „Portret de grup. O alta imagine a poeziei basarabene” (1995), ajungând cu timpul, și datorită poziției sale de redactor-șef la editura „Arc”, capul de școală al noii literaturi, afișând față de „vechea literatură” (și poate că... față de toată literatura?) o atitudine boieresc-depreciativă care se regăsește și în titlul unei cărți – „Raftul cu himere”. E adevărat, un titlu ușor prețios și echivoc-existențialist, dacă ne gândim că statutul criticului nu e totuși unul de valorizare a Nimicului. „Himerele”, dacă sunt doar simple aparențe, maculatură cu alte cuvinte, nu-și au rostul într-un demers critic. Doar dacă acestea ating și deviază cumva mersul firesc al literaturii, dacă ele devin un factor agresiv distructiv, o putere maladivă cu efect corupător, degradant, doar în acest caz ele reclamă, prin ricoșeu, un act de justiție, contestarea energică a dreptului aflării lor pe „raft”. Ardența justițiară (să recunoaștem, mai degrabă în fața tribunelor cu șnapani literari decât a rafturilor cu himere!) – iată ce a rămas de la Vasile Coroban. Or, critica lui Eugen Lungu, cu excepția unor reacții demolatoare accidentale de răsunet, cum a fost cazul deja amintit al polemicii cu unul din coloșii cu picioare de lut ai cincinalelor literare socialiste, are în subsidiar o preocupare pozitivă, vădită în grija și perseverența (abuzivă, pe alocuri) de a susține nume, cărți, discursuri literare care intră sau care par să vină în linia unei paradigme estetizante, textualiste sau o tentă ușor decadentă. Se resimte în această opțiune critică sentimentul eliberării de orice ideologie și de orice altceva ce nu se cuprinde în categoria esteticului. Voluptatea pură a textului scris, scăldată în reflexiile somptuoase ale textului care se scrie, este secundată de acribia

unei pasiuni de „soarece de bibliotecă” și de patima explicitărilor și nuanțării multiple prin scormoniri de detalii, invocări și aglutinări de date și fragmente lămuritoare. Acestea din urmă se aștern, supravegheate, în avalanșe de simetrii: digresiuni, reluări, sublinieri, scoateri în relief, așezate, ca într-un labirint de oglinzi, în caligrafii stilistice largi, de o pedanterie ușor afectată, uneori frizând prin supralicitare și abundență (în deosebi, în ultima carte) sterilitatea. Un exces? Se pare că nu numai. Am impresia că la mijloc e o precaritate ontologică, o deficiență de raportare și de atitudine cauzată de ambiguizarea percepției critice. În fața raftului cu „himerele” dogmei totalitare criticul literar, dacă nu era o simplă piuliță a sistemului, nu pierdea o clipă din vedere realitatea acestora, optică ce îl angaja cu necesitate, moral, într-o poziție de rezistență și refuz. Abandonarea de sine purei (și dublei) voluptăți a textului scris și a textului care se scrie, complacerea în rafinamentele unor sofisticate divagații pedante și speculații fără obiect implică o defecțiune a opțiunii și a criteriilor de valorizare. Estetismul se confundă cu viciul amoralității. Prins în lațurile nălucirilor sale scrib/tice, criticul crede că se află în fața „raftului cu himere” (admitem încă o interpretare a sintagmei din titlul cărții sale). De fapt, ca în peștera lui Platon, el nu percepe derealizarea eului, în sarcina căruia, dincolo de voluptatea lecturii, este funcția de valorizare, și face, prin volatilizarea și ambiguizarea criteriilor, un transfer de imagine asupra literaturii. Rezultatul este oarecum previzibil – închiderea cu suficiență în proiect. În fața „raftului cu himere” nu mai e altceva de făcut decât să etalezi o superioară îngăduință. De asemenea, e firesc și ușor să-ți selectezi de acolo emulii, din care să faci o sectă, care să te urmeze cu venerație și cărora să le porți de grijă, încurajându-i, susținându-i, promovându-i. De la un hedonism ușor decadent cu tentă „textualistă” de lector/scriptor, la spectacolul rafinat al unor savante jocuri de aparențe (răsfângeri de „himere”!) și de la acestea la o progresivă închidere într-un estetism emasculat – iată calea devenirii unei critici literare cu o prevalență a scriiturii, a „zicerii” critice înaintea criteriilor și a coerenței unei mize.

Până la „clasicizarea” sa de mai încoace, Eugen Lungu și-a demonstrat totuși nu de puține ori și apetența pentru mizele mari ale literaturii. Dar cert e și faptul că, în linia tendințelor postmoderniste de apreciere a situațiilor în absolut drept superflue și de substituie a convingerilor cu opinii și a viziunii cu puncte de vedere, după anul 2000 mai ales, criteriile critice s-au fluidizat, s-au diluat, s-au ambiguizat până la victoria unui impresionism zglobiu, ludic și lovace, cu o bază teoretică subțiată la limită sau cu totul absentă și cu un autism suveran când e vorba de raportări la contribuții mai vechi, la repere ce țin de tradiție, la vectori estetici ce trec dincolo de „performanțele” ultimului manifest literar al vreunui autor plin de aplomb ori grupuscul literar gălăgios și egotist. Dacă, în anii '90, până la despărțirea apelor, adică până la anihilarea și dispariția din spațiul public a discursului critic decrepit cu rădăcini viscerele în vechile dogme, discursul postmodernist vădea o vigoare combativă și un bun simț constructiv (a se vedea contribuțiile lui E. Lungu, N. Leahu, V. Ciobanu, Gr. Chiper, Em. Galaicu-Păun, Mircea V. Ciobanu), chiar dacă pe alocuri o lua înaintea un demon narcisic și egocentric, peste deceniul următor pune tot mai mult stăpânire o forfotă juvenilă și capricioasă de orgolii prinse într-o babilonie iresponsabilă a aproximărilor și datului cu părerea. Cenaclurile substituie biblioteca. Deși acestea sunt inaugurate tocmai „pe lângă” bibliotecă,

nu cărțile sunt atracția „publicului” de scriitori, ci prilejul unor reciproce îmbăieri în ape de trandafiri. În beletristică se întronează minimalismul (expresie a unei noi înțelegeri artistice a autenticității, dar și o scuză pentru scrisul fără grija stilului și respectul gramaticii), iar în critică, în locul condeiului, vine laptopul, cu „beneficiul” substituirii eforturilor îndelungate ale erudiției cu informarea rapidă și glisarea pe urmele motorului de căutare GOOGLE pentru ciupitul de ici, de colo al cunoștințelor. Sunt facilități care stimulează o superficialitate generală suficientă sieși, încurajând și morga snobismului adulării și, mai ales, citării pe după ureche a unor autori la modă... acum 50 de ani. În „Viața unui om singur” Adrian Marino mărturisește cum, aflat în Occident, descoperea la unul din părinții „noi stângi” culturale franceze, Roland Barthes, „o adevărată catastrofă intelectuală și morală”. *Maytre*-ul, „emblema modei, snobismului și, mai ales, a frivolității critice”, „autor de enormități: „Limbajul e fascist”. Fiindcă te „obligă” să vorbești”, nu știa nici o limbă străină, vădind și o „intoleranță (ca să nu spun terorism intelectual) uimitoare”. Memorialistul mai adaugă „bluful modei, contagiunea, exclusivismul, pe fundalul unei mari culturi apusene, bine exploatat și mediatizat” și felul sectar de a se stabili și a funcționa „reputațiile, canoanele și modelele critico-literare occidentale”. Ar trebui de precizat că e vorba de unele modele, în mod deosebit, cele ce țin de filosofia morală a corectitudinii politice. În continuare mai remarcă „Eliminarea totală a predecesorilor. Ignorarea sau expulzarea radicală a pozițiilor teoretice și metodologice adverse. Repetarea obsesivă, rituală, litanică, numai a unor termeni fetiș-simbol... și alte asemenea”, concluzionând: „Roland Barthes rămâne pentru mine emblema modei, snobismului și, mai ales, a frivolității critice...” [2, p. 159-161]. Chiar dacă, admitem că asupra imaginii criticului francez s-ar fi suprapus și o doză din umorile (recunoscute) ale marelui cărturar, constatările sale rămân, pentru noi, interesante și sugestive. Audiența lui Barthes în anumite cercuri critice de la Chișinău e bine cunoscută. Nu e greu de observat însă o asemănare izbitoare între această schiță de portret moral al autorului structuralist și urmașii săi întârziați de la Chișinău. Lucrul cel mai consternant în această asemănare este, cred, subiectivismul exclusivist, felul cum se încropesc și desfac arbitrar „ierarhiile”, în funcție de „plăcerile” textului (și nu numai ale textului!), dar și ostentația unui nonconformism simulat, de fațadă, nociv. Un „nonconformism conformist”, zice Alexandru Burlacu, având în vedere, probabil, o atitudine de o intransigență feroce, nedreaptă cu unii autori, adesea dintre cei care nu mai sunt printre noi, ori dezinteresul total față de alți autori (de obicei, care nu țin de vreo gașcă literară) și veșnicele mlădieri și piruete de cadână ce vrea să placă, atunci când la mijloc apare „himera” sau perspectiva reală a unui interes oarecare. „Vai de omul de cultură care nu e întrucâtva și înțelept – și cărturar, în sensul dat cuvântului de vechile noastre texte. Deîndată îl pasc monomania și ticăloasa răceală a scribului și fariseului!” Câtă dreptate avea Nicolae Steinhardt cu aceste cuvinte!

Referințe bibliografice

1. *Literatura și Arta*, 1987, 16 iulie.
2. Adrian Marino. *Viața unui om singur*. Iași, Polirom, 2010.

Timofei ROȘCA
Universitatea Pedagogică
de Stat „Ion Creangă”
(Chișinău)

**ALEXANDRU BURLACU: EST-ETICA
GENERAȚIEI „OCHIULUI AL TREILEA”
(SCHIȚĂ DE PORTRET)**

Alexandru Burlacu: Est-Ethics of the „Third Eye” Generation

Abstract. This article raises for discussion the poetics of the most representative Bessarabian writers of 70's analysed in the light of the modernist or postmodernist canon. The crisis of the poetic ego's identity, the system of images, the poets in relation to the reality, the destiny, the time constitute the main subjects in revealing the subversive character of „East-ethics” and the transition poetics from the 60s generation to the 80s. The poetry of „third eye” generation, by the confronting with censorship and by the suffered pain represents an unique experience that cannot be ignored even in a critical history of Romanian literature.

Keywords: ars poetica, the model of Eminescu, Orphic, messianic, mimetic poetics, expressive, imaginative, transitive and reflexive language, dictatorship of fantasy, convention system, ars combinatoria, eclectic poetic.

Revizuirile critice de la '90 încoace pendulează între preferințele exegeților pentru poezii șaizeciști și optzeciști. Generația (după unii, promoția) lui Nicolae Dabija, din care fac parte Vasile Romanciuc, Leonida Lari, Ion Hadârcă, Marcela Benea, Iulian Filip, Valeria Grosu, Leonard Tuchilatu etc., etc. rămân, pe nedrept, în afara reinterpretărilor și predilecțiilor literare.

Orientat polemic, Alexandru Burlacu dă un studiu monografic, „Poezii și trandafirul (Eseu despre generația „ochiului al treilea”)”, Chișinău, „Elan Poligraf”, 2015 [1, p. 202], un studiu care vizează atât est-etica șaptezeciștilor, cât și artele lor poetice, criteriile poeticității lor. Considerat „un adevărat critic al modelelor” (M. Cimpoi) [2, p. 9], Al. Burlacu vine să reconfirme competențele de data aceasta pe un material mult prea diversificat, cum este poezia șaptezeciștilor, discutată în critica literară mai mult sporadic, ocazional.

Volumul este structurat în cincisprezece secvențe eseistice, cuprinse între două paranteze strategice – „În loc de pre-față” și un interviu, realizat de Vitalie Răileanu, deloc întâmplător intitulat „Dacă, peste o sută de ani, își va aminti cineva”, în care cercetătorul, cu modestie jucăușă, afirmă: „Dacă, peste o sută de ani, își va aminti cineva de romanul lui Beșleagă, Vasilache, Busuioc sau Druță, doar printr-o mare-mare minune ar putea să se intereseze vreun amărât de cercetător literar cum au fost receptate,

de exemplu, «Zbor frânt», «Povestea cu cocoșul roșu» sau «Hronicul Găinarilor». Unicul meu merit, hai să-i spunem așa, de mare importanță (pentru mine!), e că nu am avut frică să semnez scrisoarea celor 66 de intelectuali, marea majoritate dintre care erau cercetători științifici inferiori și laboranți superiori. Eram în ordinea semnării al patrulea după B. Istru, D. Matcovschi, A. Gavrilov și de aceea sunt întotdeauna citat cu ș.a. Aici nu sunt deloc original, dar acesta este meritul meu, am fost și mă văd, cum ar zice, profesorul meu Ion Ciocanu, un salahor alături de alții” [1, p. 201].

Autorul salahor pornește de la relevarea unor elemente definitorii ale modelului poetic eminescian și pune în evidență impactul acestuia asupra poeziei basarabene în secolul XX, afirmând ritos din capul locului: „Eminescu nu e doar «un etalon al poezității» (Ioana Em. Petrescu), dar și un model catalitic și stimulator în cele mai importante metamorfoze și bătlăii canonice”. Se întreprinde și un segmentat racursi istoric, privitor la rolul „catalitic” al modelului eminescian, trecându-se în revistă reprezentanții emblematici ai poeziei române din Basarabia: „generația Unirii” – I. Buzdugan, Pan Halippa, S. V. Cujbă ș.a., „poetii „noi generații” – M. Isanos, N. Costenco, V. Cavarnali ș.a., cu variațiuni statutare ale eminescianismului, se identifică „un Eminescu al șaizeciștilor” – Gr. Vieru, L. Damian, I. Vatamanu ș.a., care asimilează modelul eminescian în variante diferite: orfică, etică etc., apoi se contextualizează „generația „ochiului al treilea” – N. Dabija, L. Lari, V. Romanciuc ș.a., pentru care modelul fascinant a fost cu precădere „Odă (în metru antic)”, cultivat și prin „filierea marilor interbelici, prioritate având L. Blaga”. Și în final, se pune în lumină și „un Eminescu al optzeciștilor”, relevându-se cât de postmodern este Eminescu în poeziile lui E. Cioclea, Vs. Ciornei sau Em. Galaicu-Păun.

Alcătuit din fragmente, ca în jocul puzzle, volumul „Poetii și trandafirul...” nu reprezintă totuși un studiu pretins academic. Autorul s-a orientat către scriitori aparte, năzuind să fie cât mai aproape de specificitatea poeziei fiecăruia cu caracteristicile de bază care îi individualizează. Poezia șaptezeciștilor e concepută ca o creație cu variațiuni pe aceeași temă: poezii aceleiași generații trăiesc și creează cu mijloace artistice proprii mai multor timpuri, etape istorice. Cu alte cuvinte, aceștia, deși sunt biografic contemporani, „trăiesc” în epoci literare diferite. Unii sunt pașoptiști, alții clasici, sămănătoriști, moderniști sau postmoderniști. „Să nu uităm, atenționează autorul, că generația «ochiului al treilea» vine în literatură pe un timp foarte nefavorabil creației, când ochiul acerb al cenzurii devenise hipervigilent, regimul totalitar accele-rând, furibund, înghețul «dezghețului hrușciovian». E vremea în care se reinstaurează treptat «glaciația neostalinistă»” [1, p. 16-17].

Volumul despre „generația ochiului al treilea” se deschide cu un studiu pertinent asupra poeziei lui Vasile Romanciuc, cu un traiect spectaculos, etalând o structură complexă a imaginarului, cu manifestări ale crizei identității eului poetic. Ceea ce îl individualizează între ceilalți colegi de breaslă este exaltarea eticii țăranelui, cristalizată de-a lungul sutelor de ani. În viziunea criticului, lirica de inspirație rurală este, în conservatorismul ei inerent, expresia unei dizarmonii cu regimul, o formă de revoltă,

o „disidență inocentă”, o est-etică a poetului mai puțin devotat sistemului, mai puțin receptiv la „comanda socială”. Frumusețea gândirii, a înțelepciunii și bonomiei plugarului, atât de mult idealizat de șaizeciști, sunt elogiare și în volume, publicate după 1989, unde imaginea lumii este identificată, în ultimă instanță, cu un teatru trist. Eul poetic evadează „în cuvânt ca într-o biserică”, iar cu volumul „Olimpul de plastic” (2007), precizează criticul, poetul „adulmecă tot mai mult izul fructului postmodernist”.

La Nicolae Dabija specificul artei poetice e sesizat, la început, în tentația poeziei pure, eul poetic vede nevăzutul, are certitudinea că „vede ideile” (Camil Petrescu) ei, identice cu „lumina”, mai apoi „în loc de cuvinte poetul pune „fășii de soare” sau ascultă pulsul istoriei, vocea surdinizată a anonimatului. Revelațiile comportă și sensuri polemice: „Aripă sub cămașă” (1989) pune în derută „aezii de curte”. În limbajul criticului, poetul N. Dabija e model de gândire și tribun: asimilează concepția, se apropie de sensibilitatea eminesciană („Odă (în metru antic)”), el blamează, totodată, eclecticismul și tihna din poezia timpului și din viață („Mierla domesticită”). În „Dreptul la eroare” (1993), „Lacrima care vede” (1994), „Oul de piatră” (1995) ș.a. criticul descoperă un amestec de orfism și mesianism, o relație antinomică între „poezia militantă și poezia pură” – structuri care necesită investigații mult mai largi.

Pe nou e văzut și debutul editorial al lui Iulian Filip cu „Neîmpăcatul meșter” (1974) în care e intuit un sistem poetic în germene cu „depoetizarea”, „calofilia”, „butaforiile” și „zborul fanteziei” de mai târziu, când poezia „candorii fințiale” mizează programatic pe „tiparele folclorice”, pe ancestral, pe „prezența panteistă a străbunului”, ilustrate cu argumente concludente din volumele „Dialoguri primordiale” (1978) și „Hulub de poștă” (1983). Echilibrul poetic, „armonia eului cu lumea”, sunt validate în „Puținul (m)eu” (2010). O specifică „anamorfoză” a motivului „zborului” se atestă în textele de pe urmă, unde „locul zburătorului îl ia mergătorul, alteori târătorul... Deconstrucția timpului arcadic reclamă prefigurarea unei contra-utopii”. Cât privește probele inovatorii ale poeticității, criticul le află „paradoxale”: „de la limbajul și convențiile moderniste la ludicul de limbaj postmodernist, la poezia lingvistică în stil nichitastănescian” – un „paradox” care vorbește despre căutările continue ale poeziei.

Poeticitatea lui Ion Hadârcă, centrată pe autenticitate și artificiu, este ilustrată prin două vârste ale poeziei: una modernistă („Zilele” (1977), „Lut ars” (1984), „Darul vorbirii” (1985) și alta postmodernistă („Ambasadorul Atlantidei” (1996), „Lira din acvariu” (2014), în ambele cazuri nelipsind tentația unei „noi autenticități”, sesizate în poeme inedite, gen „Ambasadorul Atlantidei” sau „Helenice”, în care exegetul relevă, cu oarecare ostentație, „înzestrarea nativă” și „înalta conștiință artistică”, „rafinamentul unui gust”, „prezența unei simțiri cultivate în spirit folcloric sau livresc”, „enciclopedismul literar”. Nu se evită, totodată, aspectele „eclectice”, în primul rând, la capitolul poeticității. E vorba nu atât de o sinteză mecanică, spontană, cât, mai degrabă, de o construcție „artizanală”, livrescă, de un „poem” forțat, din care cauză poezia pierde întrucâtva din înălțimile zborului scontat. Aticismul este totuși secundat, uneori, de asianism. Adevărata vocație a lui I. Hadârcă se manifestă mai convingător, pro-

babel, în poezia politică, militantă, unde artificul face corp comun cu „vigoarea” (M. Cimpoi), începând cu „Lut ars” și continuând cu „Cetățile albe” (1998) sau „Lira din acvariu” (2014).

Destinul vieții și al creației lui Leonard Tuchilatu, stins din viață foarte devreme, ca și Nicolae Labiș, este surprins în eseu, pornind de la fiorul semnificativ al morții – motiv care îi permitea lui L. Tuchilatu să se lanseze în traiectorii metafizice blagiene. De aici, eseistul ajunge la concluzii întemeiate, afirmând că autorul volumelor „Sol” (1977) și „Fata Morgana” (1989) e un „poet excepțional” și că poezia lui „e mai puțin tipică șaptezeciștilor basarabeni”. Este vorba, evident, de un salt al maturității tânărului poet, care îl apropie de lirica blagiană – cea din „Pașii profetului”, „În marea trecere” sau „Laudă somnului”: „Tuchilatu, într-adevăr, e în fond un spirit mioritic, inventator de intervertiri și descoperitor de noi armonii. Lumea virtuală e copleșită totuși de seninătatea dispariției apropiate”. Ineditul sau inefabilul acestei poezii sunt intuite în eseu prin spectrul imaginii „umbrelor”.

Al. Burlacu consacră cinci profiluri eseistice liricii feminine. În analizele pe text se reperează atât pe conceptul de „lirică feminină scrisă de femei”, cât și pe cel al „demonului sentimental” al „femeii autoare” (A. Grati) [4, p. 5]. La Leonida Lari se identifică și se demonstrează „un început de poezie pură”. „Întreaga creație a L. Lari, menționează Al. Burlacu, poartă însemnele începutului”, adică fără schimbări performante în direcția „poeziei imaginarului”, „dictaturii fanteziei” [5, p. 50-51]. Se evidențiază, în același timp, ambiguitatea programată, bizazaria personajului liric, „venit dintr-o altă lume”, „materia vapoasă a visului”, ca „un act de sfidare a canoanelor literaturii de comandă” la care se adaugă „simbolurile cvasifantastice și confuze”, care „faceau suspect discursul liric”, „obscuritatea de preț”.

Nota originală în debutul Marcelei Benea („Zestre” (1974) nu e numai în „arta intervertirii”, dar și în „rescrierea mitului într-o perspectivă răsturnată” („Cântec pentru Manole”), ca un „început de poezie nouă”. Ca să încurajeze un stil „minor, închis ca într-o asceză”, autorul studiului reduce din exigențele, aplicate în alte profiluri, și se lasă sedus de „verba de cuvinte simple” din volumul „Poveste neterminată” (1988), dar și de „imaginile ușor alambicate”, „stilul manierat”, „anacronismul inspirat” („poetizarea spațiului rural, modelul idilic”). Și mai generos se arată expertul în diagnosticarea intertextului, a livrescului, cu precădere în „cärticica” „Evadarea din frescă” (2008), intuind în toate acestea o încercare a Marcelei Benea de „a se desprinde de portretul de grup al șaptezeciștilor”.

Nina Josu e încadrată în poezia „neotraditionalistă” sau „neoclastică”, cu o formulă care continuă, de fapt, nu numai la vârsta debutului („La șezători”, 1975), motivele vieriene. În „Trecere în alb” (1980) și „Stare totală” (1986), în cadrul aceleiași „poetici a văzului” și a „limbajului tranzitiv” se atenționează asupra „retoricii poetice” și a unei „seninătăți” conspirative, pe când în „Dorul” (1991) sau în „Steaua de dimineață” (2000) se atestă o predispunere spre sacralitate, dar și spre poezia politică, de regulă, cu ținte polemice, blamând postmoderniștii.

Între cele patru volume ale Ludmillei Sobiețchi: „Naiul ploii” (1974), „Paznic la comori” (1982), „În toamna uitării de sine” (1978) și „Spațiul fără timp” (1993), se remarcă, în special, ultimul. Aici își face loc „Un personaj liric cu puteri de taumaturg, în imaginarul căruia timpul își pierde reperatele”, iar „viața fără de moarte e periclitată de umbrele neantului”.

Alt regim de gândire și imaginație se atestă în cazul poeziei Valeriei Grosu, începând cu volumul de debut („Chip și suflet”, 1979). În „Ninsori cu priveghetori” (1988) se diferențiază poezia de inspirație rurală. Elementul diversității lumii devine termen de comunicare, limbaj. „Modelul idilic, observă criticul, e proliferat în toate ce vede cu ochiul amintirii”. O hipersensibilitate sporită reține atenția eseistului și la analiza volumului cu un titlu tot atât de semnificativ: „Schimbarea la față” (1990). În „Mierea eretică” (2002) se transfigurează obsesiile ei definitorii. Dar atât infern și apocalipsă găsim doar la Andrei Țurcanu, consideră criticul. În acest volum autoarea tinde către un model matematic al lumii artistice.

Două dimensiuni po(i)etice esențiale se intersectează, după părerea criticului, în lirica următorilor șaptezeciști. Una provine din direcția timpului „crepuscular” sau al unui timp „întors pe dos”. Cea de-a doua, din „sufocările” poeziei însăși, din predispozițiile ei transmoderniste sau postmoderniste. Poeții, începând cu A. Țurcanu, A. Suceveanu, L. Butnaru și continuând cu Vs. Ciornei, E. Cioclea, sunt în căutarea unor formule artistice care ar scoate din comoditate gândirea și sensibilitatea poeziei.

Atunci când un critic literar estimează un alt critic-poet, primul apelează, mai degrabă, la opinia unui terțio, pentru a părea mai obiectiv. În cazul poeziei lui Andrei Țurcanu, autorul eseului a recurs la remarca lui M. Cimpoi, care, printre alte reflecții, subtile, ca întotdeauna, menționează caracterul constructiv, justițiar al poeziei: „Gesturile de constructor sunt astfel evident justițiare, având ca scop, romantic, repunerea lumii contemporane în temeiurile arhetipale...”. Asemenea „gesturi” le oferă volumul „Cămașa lui Nessos” (1998) cu cele șase cicluri: „Exodul”, „Naufragii”, „Eclipsa totală”, „Tauromahia”, „Acasă”. Aici „demonicul în toate formele și înfățișările sale” mitice este „exorcizat” cu un dramatism biografic exteriorizat și tot atât de introvertit în intimitatea eului, tot atât de diversificat în transcenderea imaginarului (chipuri, localități etc.), așa încât lasă impresia de continuitate și în interpretarea eseistică propriu-zisă. O „tranzitivitate” strategic justificată, pusă pe note „elegiace”, se relevă în „Elegii pentru mintea de pe urmă” (2000), precum și în „Sabatul sau noaptea vrăjitoarelor politicii moldovenești” (2000), unde „ars poetica pune în abis infernul unei lumi răsturnate”. A recepta „în bloc” poezia lui A. Țurcanu înseamnă a te orienta în structura emblematică a textului, a fi în permanent „dialog imaginar cu autorul”, cum se menționează în „În loc de post-scriptum”, a te integra semantic în carnavalescul „faunei politice, așa cum o demonstrează și autorul „Eseului...” pe marginea poemului „Metempsihoza” – unul din centrele de greutate ale „Ghidului turistic «r. m. 2050»”.

Poezia lui Arcadie Suceveanu este tratată ca una dintre cele mai diversificate ca formulă tematică, viziune, artă poetică. În debutul poetului („Mă cheamă cuvintele”

(1979) criticul scoate în evidență „viziunea panteistă, incandescentă, florală”, în „Țăr-mul de echilibru” (1982) poetul e „ludic”, „proteic”, „scrib îndrăgostit”, în „Mesaje la sfârșit de mileniu” (1987) și „Arhivele Golgotei” (1990) se descoperă „expresia unui spectacol ontologic, al unui act clar de narcisism superior”, ca în celelalte volume, începând cu „Eterna Danemarcă” (1995) și terminând cu „Ființe, umbre, epifanii” (2011) să se contureze expresia unui „mit poetic personal”, ghidat de „imaginea concentrică, obsesivă a apocalipsei” – toate configurând o „ars combinatoria” exemplară prin sistemul de imagini și relații intertextuale.

Antrenat în recunoașterea ingineriei modelelor de creație, având la îndemână libertatea eseistică a disocierii, Al. Burlacu punctează semnele nevralgice ale itinerarului de creație până la epuizare, de-stratifică fondul experimental al creației, astfel încât profilul literar arată ca un mozaic sau „palimpsest”, ca în cazul lui Leo Butnaru: „o scriitură intelectuală, cerebrală”, unde poetul „încearcă să împace poezia sentimentului cu poezia de idei, ... lansează teze sau ipoteze, eseuri sau comedii pesimiste, rondopasteluri, elegii disco, sonatine ... arta combinatorie” etc. În volumele „Sâmbătă spre duminică” (1983), „Formula de politețe” (1985), „Duminici lucrătoare” (1988) ș.a. se descoperă „giuvaere obținute din alchimia verbului, aforismului, parodiei, paradoxului” etc. Pe cerul poeziei lui L. Butnaru se descoperă simboluri obsedante: „vulturi”, „aripe”, „șoimi de aur” etc., ca și în planul poeticității: poezia se realizează cu „imagini grafice”, cu „reper și sugestii livrești”, cu „realeme istorice”, cu figuri literare, mituri, aforisme etc. – toate antrenate spre o sinteză imaginară a banalului, absurdului din viață și societate. „Nimeni dintre basarabeni, menționează eseistul, n-a cântat cu atâta plăcere viermuiala străzilor..., veșnicia care a murit la sat..., „poporul ajuns manufactură de aplauze...”. Însăși poezia e o „regie ingenioasă a cuvintelor”, „autoreferențială”, mai cu seamă în volumele de după 1989 („Iluzia necesară” (1993), „Pe lângă ștreang, steag și înger” (2003) ș.a.), unde asistăm la „o poezie a poeziei”.

Poezia lui Eugen Cioclea i se arată criticului cu unele enigme indescifrabile, pornind chiar de la titlul debutului „Numitorul comun” (1988): „E foarte probabil ca titlul volumului de debut să fi urmărit mai multe ținte care ne scapă”. Totuși o apreciere în favoarea poeziei din debut, precum și din celelalte volume („Alte dimensiuni” (1991), „Dați totul la o parte ca să văd” (2001), „Subversiunea poetului revoltat” (2002), „Vreau să distrug uniVersul” (2007), „Ofsaid” (2011), „Căderea liberă” (2012), vorbește de sensibilitatea criticului și la acest tip de poezie exasperantă: „Cioclea neagă, evident, nu de dragul negației, poetica anterioară, dar a vedea la el doar dimensiunea negativă înseamnă a-i denatura esența estetică a anti-poeticului, înseamnă a face abstracție de noul sistem de referință al poeziei, de corporalitatea imaginarului, într-un cuvânt, a sfida „triumful individualismului” (A. Mușina) [6, p. 115]. Poezia nu e numai „o expresie a crizelor de diferită natură, dar și un răspuns la aceste crize”. Este regretabil că unele răspunsuri devenise nu numai „antipoetice”, dar și anticolegiale, sardonice, despre care s-a vorbit într-o „Scrisoare deschisă” a lui Gr. Vieru [7, p. 1].

Un alt autor la care se referă A Burlacu este Vs. Ciornei. „Ceea ce-l distinge ritos printre șaptezeciștii și optzeciștii basarabeni, spune criticul, este autoironia, o mască rezonabilă într-o autoficțiune”. În cele trei plachete: „Cuvinte și tăceri” (1989), „Istoria geloasă” (1990) și „Cuvintele dintre tăceri” (2002), sare în ochi teatralitatea eului poetic care își pune mai multe măști, arătându-se iconoclast, autoironic, polemic. Tot aici exegetul „vede” un eu poetic cu statut de profet, e adevărat, angajat într-o „poezie de inspirație patriotardă”. În sfârșit, eseistul redescoperă autoreferențialitatea, aceeași „autoficțiune”, foarte aplaudată de ortacii optzeciști.

Bineînțeles, într-un studiu concentrat ca acesta, cu mai multe ținte sau subtexte polemice, modalități, niveluri de interpretare, cu o gamă întinsă de profiluri eseistice și o grilă de percepție diversificată e dificil să cuprinzi tot ce este esențial într-un singur articol. Multe aspecte metaliterare sau psihocritice din „Poeții și trandafirul...” așteaptă reluările de lectură, după „sistem”, bineînțeles. Eseistul are o manieră paradoxală de a nega prin afirmații, compromițând prin elogiul uneori exagerat, pur și simplu, niște banalități, alteori, dimpotrivă, negând, afirmă adevăratele valori ale poeziei (cazul lui V. Romanciuc e foarte elocvent). Cartea despre generația „ochiului al treilea” descoperă în subsidiar un puternic filon polemic, interpretările eseistului incită la discuții.

Referințe bibliografice

1. Alexandru Burlacu. *Poeții și trandafirul (Eseu despre generația „ochiului al treilea”)*. Chișinău, Elan Poligraf, 2015.
2. Mihai Cimpoi. *Un fenomenolog al Basarabiei culturale*. În: Alexandru Burlacu, Tentația sincronizării. Eseu despre literatura română din Basarabia. Anii '20-'30. Timișoara, Editura Augusta, 2002.
3. Eugen Simion. *Grigore Vieru, un poet cu lira-n lacrimi*. În: Caiete critice, 1994, nr. 1-3.
4. Aliona Grati. *Privirea Euridicei. Lirica feminină din Basarabia. Anii '20-'30*. Chișinău, 2007.
5. Hugo Friedrich. *Structura liricii moderne...* În românește de Dieter Fuhrmann, prefață de Mircea Martin. București, Editura Univers, 1998.
6. Alexandru Mușina. *Eseu asupra poeziei moderne*. Chișinău, Cartier, 1997.
7. Grigore Vieru. *Scrisoare deschisă*. În: Literatura și arta, 1997, 31 iulie.

Mariana COCIERU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

**FOLCLORISMUL: CADRU CONCEPTUAL
ȘI TIPOLOGII**

Folklorism: conceptual framework and typologies

Abstract. In an extended sense, the phenomenon of folklorism is one of the axes for the problem of historical destiny of folklore, included in a new scientific paradigm by the new historical and aesthetic context. The relationship between two concepts: folklore and literature is currently a problem „of founding”, „of genetic determination”, „of catalysis” and „of permanent revitalizing” of contemporary literary phenomenon. Developing the methods for the study of folklorism was held once with deepening of analytical approach that encompasses all steps of ideatic aesthetic structure of the work, its form and content, intertextual and intratextual relations. Introducing folkloric elements into a new aesthetic system is much more complicated and it was led to their substantial transformation, which does not allow direct reporting to the mechanical interaction of artistic work with different folkloric species.

Keywords: folklorism/folklorismus, folklore, literature, fakelore, neofolklorism, tradition.

În dicționarul de termeni științifici și populari *Восточнославянский фольклор* apariția conceptului de *folclorism* este atribuită folcloristului francez Paul Sébillot spre sfârșitul secolului al XIX-lea, instituit a desemna diversele implementări ale folclorului în viață, artă etc. [1, p. 406-407]. Conform altor studii de istorie a etnologiei termenul apare prin anii 1930, fiind utilizat de unii cercetători impropriu. În Rusia conceptul, aflat în atenția exegetului M. K. Azadovski, includea interesele folclorice ale scriitorilor (a se vedea articolul *Фольклоризм Лермонтова* de M. K. Azadovski [2]) și etichetarea publicațiilor nonacademice despre creația populară orală semnate de critici literari, jurnaliști, istorici, admiratori ai folclorului ș.a.

În percepția sa actuală, termenul a fost adoptat în etnologie în 1962 de către Hans Moser în studiul său *Vom Folklorismus in unserer Zeit* (*Folclorismul la ora actuală – n.n.*, publicat în *Zeitschrift für Volkskunde* [3]) și aprofundat teoretic ceva mai târziu în articolul *Der Folklorismus als Forschungsproblem der Volkskunde* (*Folclorismul ca problemă de investigare în studiile de folclor*, publicat în *Hessische Blätter für Volkskunde* [4]). Conform definițiilor date de cercetător, folclorismul presupune o „secondhand transmission and presentation of culture” (*transmișiunea și prezentarea secundară a culturii – n. n.*) [3, p. 180]. Intervențiile ulterioare ale cercetătorului

nu au clarificat suficient termenul, din care motiv a devenit subiect de discuție în mediul științific german. În urma acestor dezbateri, un alt cercetător, Herman Bausinger, la mijlocul anilor 1960 a elaborat câteva studii despre folclorism, în care, pe lângă o serie de aspecte, a atras atenția asupra faptului că folclorismul este „etnologia aplicată ieri” și în multe privințe nu poate fi separat de folclorul genuin, iar folclorismul și hermeneutica acestuia în majoritatea cazurilor sunt identice. Pentru a extinde sfera discuțiilor despre folclorism în afara mediului exegetic german, Bausinger a elaborat un chestionar pe care l-a expedit tuturor institutelor de etnologie din întreaga Europă [5].

În urma apelului înaintat, în definirea termenului s-au implicat doar câțiva etnologi europeni (din Ungaria, Polonia, Elveția, Portugalia și Iugoslavia), redactând articole tematice pentru revista *Zeitschrift für Volkskunde*. În studiile acestora este acceptată poziția etnologului Hans Moser privind promovarea de gradul doi sau secundară a moștenirii culturale a poporului, deși gradul de evaluare teoretică a fenomenului este diferit [6].

În lucrarea *Grundzüge der Volkskunde (Bazele etnologiei, 1978)*, cercetătorii din Tübingen au inclus folclorismul printre noile concepte importante ale etnologiei. Conform afirmațiilor Reginei Bendix [7, p. 183], acest fapt este demonstrat și de acceptarea implicită a termenului ca fiind unul dominant la momentul respectiv în studiile Școlii folclorice din Tübingen, fiind inclus ca obiect de studiu și în cadrul disciplinei. În plus, noțiunea a fost elucidată de către etnologul H. Bausinger și în lucrarea colectivă *Enzyklopädie des Märchens (Enciclopedia basmelor – n. n.)*, menționând că folclorismul nu este un concept analitic, ci mai degrabă unul descriptiv, cu o dimensiune critică, având o valoare preponderent euristică [8, p. 1408]. Mai mult decât atât, cercetătorul include perspectiva etnologică în subiecte legate de economie, politică, politici culturale și marketing cultural cu mult mai devreme decât ajung a fi vizate de către etnologii americani. Implicațiile sale teoretice au oferit un impuls maxim spre o mai bună înțelegere a culturii în prezent, dar și în perioadele anterioare. Folclorismul, deși nu este o teorie, a lărgit orizonturile etnologiei. În ciuda respingerii inițiale a folclorului ca ceva inventat și manipulat, cercetarea istorică a forțat folcloriștii să recunoască paralelismul între reconstituirile academice ale elementelor de cultură populară și eforturile sociale pentru a construi reprezentări estetice cu caracter popular [7, p. 185-186].

Examinarea studiilor despre folclorism în Europa prezintă o similitudine conceptuală cu dezbaterile inițiate în spațiul academic american, vizând nemijlocit „autenticitatea” produselor de folclorism, în care „tradițiile false” erau definite peiorativ prin termenul *fakelore*. Pentru a extinde orizontul investigațiilor cu referire la fenomenul de folclorism, observăm că în mediul academic american s-a vehiculat o noțiune nouă cu referire la asimilarea folclorului în contextul cultural al celei de a doua jumătăți a sec. al XX-lea. Generat din necesitatea de a trasa niște delimitări între studierea dezinteresată a folclorului și popularizarea prin utilizarea creației orale, conceptul numit *fakelore* sau *pseudo-folklore* a fost lansat în 1950 de către etnologul american Richard M. Dorson. Acesta desemnează folclorul contrafăcut, neautentic, vehiculat ca fiind genuin, tradițional.

Termenul se referă la noile povestiri sau cântece artificiale, sau la folclorul prelucrat și modificat conform preferințelor moderne. Elementul de denaturare fiind central, artiștii care creează în baza narațiunilor tradiționale nu produc *fakelore* în operele lor. Doar în momentul când ei pretind că operele lor sunt folclor adevărat, le poate fi atribuit termenul respectiv. Potrivit lui Dorson, agenții de publicitate și popularizatorii sunt acei care transformă un personaj (pe Paul Bunyan) într-un erou pseudofolcloric al culturii de masă a secolului al XX-lea, care are puține asemănări cu originalul, adică cu cel folcloric [9, p. 4]. Termenul de *fakelore* este deseori folosit de către cercetători ca o modalitate de expunere și demitizare a esenței acestuia. R. Dorson subscrie acestor tratări când vorbește despre *battle against fakelore* (lupta împotriva fakelore – *n.n.*) [10]. Cercetătorul își exprimă nemulțumirea față de faptul că popularizatorii au sentimentalizat folclorul, impunându-l adevăraților creatori ca fiind unul atrăgător și ciudat, în timp ce obiectul real este deseori „repetitiv, stângaci, absurd și obscen” [9, p. 214-226].

Împărtășind aceleași idei, Daniel G. Hoffman zice că eroul folcloric Bunyan a fost transformat într-un mesager al capitalismului: „Acesta este un exemplu al modalității prin care un simbol tradițional este folosit pentru a manipula mințile oamenilor care nu au nimic ce face cu creația lor” [11, p. 239]. Aceași stare de lucru a fost consemnată și în Basarabia postbelică, când prin medierea creației populare sau a celei *pseudofolclorice* erau promovate ideologiile comuniste. Erau create lucrări după canoanele tradiționale ale folclorului, dar al căror conținut era fundamentat de principiile și legitățile impuse de regimul totalitarist.

Cercetătoarea Venetia J. Newall e de părere că *folclorismul*, chiar dacă se referă și el la inventarea și adaptarea folclorului, în opoziție cu *fakelore*, nu are valoare negativă, el reprezintă orice fel de utilizare a tradiției în afara contextului cultural în care a fost creat. Astfel, menționează Newall, arta profesională bazată pe folclor, posturile de televiziune comerciale producătoare de emisiuni de muzică, narațiunile populare și chiar studiile academice de folclor sunt toate forme ale folclorismului [12].

În România conceptul de folclorism ajunge în atenția cercetătorilor la începutul anilor '70. Argument ne servește studiul *Folclorul în contemporaneitate*, apărut în 1971, de prof. Mihai Pop, în care cercetătorul consemnează că existența la o balanță a „folclorului tradițional al societății rurale autarhice” și a „folclorului bun de consum al societății industriale de azi” [13, p. 237] reprezintă la ora actuală una din cele mai stringente probleme de rezolvat. Cercetătorul român se pronunță împotriva manevrării și devalorizării folclorului, proces care începe aproximativ în sec. al XVIII-lea, odată cu pătrunderea în mediul rural a elementelor de civilizație urbană, propunând diverse soluții de salvagardare a patrimoniului cultural național, prin definirea exactă a sferei noționale a folclorului genuin și a transformărilor la care este supus acesta. Cu toate acestea, având în vedere fenomenul folclorismului unii cercetători vor aprecia în folclorul „bun de consum... supus modei” o serie de rezultate estetice: „un grad sporit de finisare a formei, standartizarea, uniformizarea relativă a acesteia, apariția șabloanelor interpretative, iar din punct de vedere al conținutului, schimbarea mesajului” [14, p. 30]. Rezultatul maxim al promovării folclorului ca „bun de consum” de către artizani

și profesioniști era de a comunica un mesaj artistic, dar nu unul folcloric sau tradițional. Acest fapt se întâmplă mai vădit în cadrul literaturii scrise, atunci când scriitorul recurând la constituentele etnofolclorice urmărea transmiterea mesajului artistic.

Etnologul francez Jean Cuisenier percepe manifestarea folclorismului în spațiul sovietic ca pe o transpunere a tradiției populare originale prin una dintre următoarele practici: „reproducerea actelor prescrise prin cutumă în afara contextului local original; imitarea motivelor proprii culturii populare și incorporarea lor prin joc sau modă în cultura altei clase sociale; crearea tuturor elementelor unui folclor în afara oricărei tradiții cunoscute” [15, p. 91]. În demersul său hermeneutic *Tradiția populară*, exegetul dezvăluie faptul că folclorismul era unul din elementele reformării comuniste controlate: „trebuia creată o cultură de masă și în acest sens trebuia mobilizată tradiția populară, de fapt vechea cultură țărănească. Dar nu se puteau reține toate trăsăturile acestei culturi, întrucât concomitent se încerca eradicarea bazelor ei; prin colectivizarea pământurilor și prin crearea de combinate agroindustriale, iar în România chiar prin tentativa de a «sistematiza» teritoriul. Din tradiția populară nu erau reținute decât aspectele care o făceau atractivă, trăsăturile care erau ușor de apreciat de orice public și capabile să-i distreze pe membrii unei societăți în curs de urbanizare și de industrializare, dintre care mulți rămăseseră aproape de originea lor țărănească. Interpretarea cântecelor și dansurilor populare a devenit o distracție consacrată, un spectacol oferit în mod regulat, în cadrul oricărui miting politic. Astfel, începând din 1952 în Ungaria se puteau număra peste 3 000 de grupuri de dansuri organizate în uzine și birouri; o adevărată meserie se lansa: cea de profesionist al tradiției populare transformate în spectacol” [15, p. 95].

Prin urmare, lumea modernă a supus-o pe cea rural-tradițională la cursul istoriei, în acest fel generând niște transformări fundamentale în modul existențial al țăranilor și în structurile sociale ale satului. Ideologiile ca procese ale modernizării aveau ca scop și valorificarea tradițiilor populare pentru a ne crea identități naționale, pornind de la imensul conținut identitar și cultural al acestora: „Tradițiile populare au fost supuse unei resemnificări în sensul edificării și propagării unei identități culturale comună și a unei culturi de masă standardizată și omogenă” [16].

Detașat de celelalte manifestări ale folclorismului în artă sau viața cotidiană, cel exteriorizat în procesul literar din Basarabia obține treptat o valență subversivă accentuată, căci scriitorii interpretează liberalizarea manipulată în direcția subminării canoanelor comuniste, ajungând prin resuscitarea modurilor folclorice profunde să vizeze probleme identitare, chiar și sub forma sugestiv-parabolică.

Frecvența componentelor folclorice în creațiile literare ale anilor 1960 descoperă fenomenul perpetuării destinului românesc în ciuda înstrăinării proletcultiste promovate de politica partidului, în acest fel realizând o formă de rezistență prin cultură. Prin urmare, esențială pentru studiul nostru va fi elucidarea momentului inițial propice dezvoltării teoretice a folclorismului literar, care începe cu anul 1960, odată cu apariția unor lucrări ale epistemologilor străini și care a fost ulterior preluat și fundamentat conform specficului literar de către exegeții autohtoni.

Studierea *tipologiei folclorismului* reprezintă o problemă nouă în cercetările metodologice actuale. Tipologia relațiilor folclorului cu literatura scrisă include în sine nu numai contactele directe, împrumuturile, dar și opoziția estetică dintre aceste două sisteme. E. Botezatu deosebește câteva tipuri de legături dintre folclor și literatură și le clasifică în două categorii: „Forma cea mai ușor detectabilă este cea *extensivă* (s.n.), incluzând legăturile rudimentare ale literaturii cu folclorul – împrumutul, copierea, imitația, stilizarea. Următoarei forme i-am zice *intensivă* (s.n.) – este un folclorism mai complex, subtil, susținut de apropierea adâncă a autorului (autorilor) de substanța folclorică” [17, p. 13].

Și cercetătorul român A. Gh. Olteanu deosebește două tipuri de relații dintre folclor și literatură: *de suprafață* și *de adâncime*. În prima categorie sunt incluse formele de asimilare primară a folclorului de literatura scrisă prin împrumuturi și imitații. În cea de a doua intră formele de preluare mai profundă a creației populare, adică acelea care denotă un folclorism mai pronunțat, mai complex. Clasificarea respectivă o face în urma aplicării metodei comparativiste asupra creației literare a doi scriitori concreți: V. Alecsandri și M. Eminescu sau a contactelor literaturii scrise cu folclorul în două perioade literare diferite (a doua jumătate a sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea) [18]. Relației de adâncime dintre folclor și literatură i-a dat expresie teoretică și L. Blaga. Într-un studiu consacrat elogierii satului românesc, scriitorul afirma: „Cultura majoră nu repetă cultura minoră, ci o sublimează, nu o mărește în chip mecanic și virtuos, ci o monumentalizează potrivit unor vii forme, accente, atitudini și orizonturi lăuntrice. Nu prin imitare cu orice preț a creațiilor populare vom face saltul de atâtea ori încercat într-o cultură majoră. Apropiindu-ne de cultura populară trebuie să ne însuflețim mai mult de elanul ei stilistic interior, viu și activ, decât de întruchipări ca atare” [19, p. 15-16].

Modalitățile prin care se realizează contactele folclorului cu literatura scrisă necesită și ele o tipologizare. Exegeta basarabeană E. Botezatu deosebește convențional următoarele forme: *directă*, *prin joncțiune*, *indirectă* sau *mediată* și *prin opoziție* [17, p. 13].

Legătura *directă* se realizează astfel: „Scriitorul apelează în mod direct la sursa folclorică, preia, împrumută, repetă – motive, subiecte, tipare compoziționale, structuri prozodice etc., păstrând modelul sursei de la care se inspiră. Chiar dacă această legătură se realizează în perioada incipientă a unei literaturi, e necesar de a analiza anumite aspecte înainte de a ne pronunța asupra superficialității sau efectului elementar al preluării elementelor folclorice. Creația literară se modifică în timpul transcrierii, după cum creația folclorică în procesul de reproducere” [20, p. 77].

Legătura *prin joncțiune* presupune transfigurarea elementului folcloric în literatura scrisă, adică transsubstanțierea creatoare, individualizarea lui de către scriitor.

Legătura *indirectă* se caracterizează prin faptul că scriitorul nu folosește direct sursa folclorică, ci experiența artistică generală. Adică modelul ajunge la receptor deja transfigurat, iar scriitorul doar că îl mai transsubstanțiază încă o dată. Astfel apar în proza din Basarabia diverse modele de transfigurare deja instituite: modelul crengian, rebreanian, sadoveanian și cel al prozei românești postbelice.

Legătura *de opoziție* prezintă un interes metodologic general. U. Dalgat reflectând asupra acestei relații se referea la „forme interioare și exterioare de legătură a literaturii cu folclorul din punctul de vedere al „subordonării”, „interacțiunii” și „îndepărtării” [21, p. 45]. Utilizând conceptele propuse de cercetătoarea sovietică, E. Botezatu conchide că în literatura scrisă basarabeană a anilor 1930-1940 prevalau legăturile de subordonare, în cea a anilor 1940-1950 ieșea în prim-plan interacțiunea, iar în ultimele decenii se impun interacțiunea și legăturile prin detașare, îndepărtare de modelul folcloric. Opoziția se realizează prin sporirea transfigurării artistice, prin modelarea fanteziei creatoare, prin angajarea totală a eului creator care „nu preia, ci asimilează; nu numai asimilează, ci depășește, respinge, polemizează” [17, p. 17].

Cercetătorul A. I. Lazarev a încercat o tipologizare a fenomenului folclorism în literatură rusă a anilor 1870-1890, deosebind: un folclorism „natural” al șaizeciștilor, un folclorism „etnografic” al lui L. Tolstoi (*Казак*), un folclorism „agitativ-propagandist” al poporanștilor (народников), un folclorism „nostalgic” a lui P. Melnikov-Pecersk și N. Leskov. În afară de aceasta mai deosebește și tipurile de folclorism: mitologic, poetic, de cântec, de gen și universal [22]. Tot aici, cercetătorul încearcă să scoată în evidență tipologia „grupelor de prelucrare a materialului folcloric”: 1) utilizarea elementelor folclorice într-o operă literară prin apelarea „inconștientă” la folclor; 2) aplicarea constituentelor folclorice printr-o referire conștientă la creația populară și modernizarea materialului acesteia [22, p. 18].

Exegețul A. Gorelov clasifică detaliat tipurile comune de folclorism. Primul tip de folclorism ține de *citarea* elementului folcloric, iar al doilea conține mai multe subcategorii:

a) *pastișarea* (stilizarea) *organică* (în genul de povestire literară), *anorganică* (pseudopastișă) și *livrescă* (bazată pe motive biblice, cronici);

b) *folclorismul poetic* (utilizarea tuturor elementelor de poetică populară în scopuri stilistice și altele);

c) *folclorismul liric* („песенный”) (folosirea potențialului emoțional liric specific al cântecelor populare, melodicii versului folcloric);

d) *folclorismul de gen* (recursul la genurile folclorului);

e) *folclorismul mitologic* (dezvoltarea unui subiect mitologic sub aspectul unui gen literar, utilizarea simbolismului mitologic, a particularităților gândirii mitologice);

f) *folclorismul ideologic* (utilizarea particularităților de viziune asupra lumii, a poporului, punctul de vedere al acestuia asupra ordinii mondiale și altele asemenea) [23].

După investigarea unui volum enorm de creații literare ale secolului al XX-lea, exegeta O. I. Trîkova clasifică posibilitățile de interacțiune ale literaturii cu creația folclorică, deosebind următoarele tipuri de împrumuturi folclorice:

– Împrumutul compozițional din folclor se produce atunci când scriitorul (conștient sau inconștient) utilizează în creația sa un model structural folcloric (de exemplu, romanul *Povestea cu cocoșul roșu* de V. Vasilache).

– Împrumutul de motive presupune utilizarea în literatura artistică a motivelor individuale ale folclorului (motivul drumului de inițiere în basmul modern *Columb în Australia* de S. Vangheli).

– Împrumutul imagistic se prezintă prin două forme principale. Prima – transpunerea veridică în opera artistică a imaginii folclorice, de exemplu, a Morții (Dumnezeu și Sfântul Petru în nuvela *Se caută un paznic* de V. Ioviță). A doua formă de împrumut – o cale mult mai dificilă a tradiției asociativ-imagistice, când imaginea creată de scriitor se asociază celei populare, având subtext folcloric (de exemplu moș Mihail din nuvela *Sania* de Ion Druță, Lion din nuvela *Caloian* de G. Meniuc, Serafim Ponoară și Anghel Farfurel din romanul *Povestea cu cocoșul roșu* de V. Vasilache).

– De notat, în mod pregnant, este împrumutul de tehnici și instrumente artistice ale creației populare orale. Tropii folclorici au devenit tradiționali pentru literatura scrisă și de multe ori nu sunt recunoscuți ca fiind folclorici în contextul operei artistice. Cu toate acestea, trebuie de subliniat originea populară a procedeelor, cum ar fi: epitetul constant și inversiunea, anafora și antiteza, paralelismul sintactic și psihologic și altele.

Pentru a avea o imagine completă a interacțiunilor folclorico-literare, cercetătoarea O. I. Trîkova clasifică și tipurile de împrumuturi literare în folclorul contemporan (tipuri de folclorizare): 1) citarea directă; 2) citarea cu continuare folclorică; 3) modificarea textului literar, parodiarea și modernizarea; 4) împrumutul imagistic [24].

Și exegetul Ion T. Alexandru propune o tipologie a modalităților de valorificare, de *transsubstanțiere artistică* a constituentelor etnofolclorice, tipologie generată de specificul evolutiv al procesului literar românesc. Prin urmare, deosebește, drept forme rudimentare: „elementarul și facilul procedeu al «citatului» și pseudocitatului folcloric”, „versificarea în stil și spirit popular”; aspecte mediane: „analogia”, „personanța” și „similul folcloric”; și procedee avansate: „reinterpretarea profundă a virtuților mitico-simbolice ale marilor și mereu fecundelor motive folclorice literare cu alură de mituri, de permanențe spirituale etnice («Miorita», «Meșterul Manole», «Făt-Frumos», «Zburătorul», «Toma Alimoș» etc.)” [25, p. 33]. Tipologia respectivă devine utilă la reliefaarea „tonului” literaturii române, a ponderii culturii tradiționale ca una din sursele universului imaginar literar, care, analizată din punct de vedere sincron și diacronic, prin raportarea creației unor anumiți scriitori la „modelele” tradiționale deja instituite, permite descoperirea „mutațiilor” estetice ale unor autori care au activat în două epoci literare diferite. Respectiva viziune îi permite cercetătorului să evidențieze două nume importante din literatura română, care au performat așa-numitul *folclorism* pe parcursul și în întreaga lor creație literară, dezvăluind o „asimilare conștientă, programatică, a unei opțiuni estetico-artistice determinată de propria filosofie asupra culturii”, în care dihotomia „cultura majoră” și „cultura minoră” nu sunt diferențiate, ci apar ca un tot întreg, ca elemente indispensabile ale „matricii stilistice” naționale: Lucian Blaga și Tudor Arghezi [25, p. 34].

În perioada postbelică, atât în România, cât și în Republica Moldova, apar manifestări sporadice ale unei noi formule a fenomenului de folclorism numit *neofolclorism*.

Concept, adesea corelat cu *neopagânismul*, *revivalismul* și *reconstrucționismul*. Noua direcție de utilizare a folclorului consta în experimente ce au inclus într-o simbioză elementele academice, etnice și populare, contrapunând perceperea colectivă a lumii cu conștiința individuală, fobia și solitudinea; revendicând concepțiile de popular și național prin sinteza național și european, profesional și popular, modern și antic. Neofolcloriștii estetizau folclorul, reușind să depășească maniera îngustă etnografică și să-i dea folclorului o rezonanță internațională, făcându-l astfel patrimoniu european. Ei renunță la citarea propriu-zisă, consolidându-și dreptul la propria viziune asupra folclorului, experimentând permanent prin combinarea liberă a constituentelor etnofolclorice. Sunt reînviată culturile primare, păgânești, combinate cu elementele inovatoare. Pentru exponenții curentului respectiv, folclorul reprezintă nu atât un simbol al idealului național sau un obiect de idolatrie, cât un interesant material literar original, simțind în impulsurile spontane ale preistoriei forțe imperceptibile, capabile să renască civilizația europeană. Noua tratare a fenomenului folcloric presupunea îmbinarea cu procedee noi, absurde ca realizare, creând opere neobișnuite pentru „a reîmprospăta scrisul căzut într-un «descriptivism poetic» fără orizont” [26, p. 450].

În România, spre sfârșitul secolului al XX-lea, ca o reacție împotriva folclorismului și neofolclorismului, practicat de mediile și de unele instituții culturale românești, ia amploare curentul *revivalism* (*polytheistic reconstructionism*, *neopaganism*, *folketro*, *folketro*). Etnologul Florin Iordan remarcă faptul că *revivalismul* e o mișcare apărută prin anii '70, în diverse țări. Revivaliștii (în mod special, etnomuzicologul Speranța Rădulescu) se pronunță împotriva fenomenelor de folclorism și neofolclorism, considerându-le a fi dăunătoare pentru autenticitatea culturii tradiționale: „Folclorismul este acea orientare care denaturează cultura țărănească genuină, în scopul transformării sale în instrument naționalist sau în bun de consum turistic” [27].

Prin urmare, cele expuse în studiul respectiv ne demonstrează că problema folclorismului/neofolclorismului va rămâne mereu în atenția cercetătorilor folcloriști și literați ca una fundamentală în rezolvarea interdependenței dintre folclor și literatura scrisă. Și aceasta grație faptului că la diferite etape ale dezvoltării fenomenului literar exploatarea și formele de asimilare a tradițiilor literare clasice și folclorice au fost diversificate, ajungându-se, în unele cazuri la o profundă transsubstanțiere estetică de fond și formă folclorică.

Referințe bibliografice

1. *Восточнославянский фольклор: Словарь научной и народной терминологии*. Редкол.: К. П. Кабашников (отв. ред.) и др. Минск: Навука і тэхніка, 1993. 478 с.
2. Азадовский М. К. *Фольклоризм Лермонтова*. În: [http://feb-web.ru/ feb/lermont/critics/l43/l43-227-.htm](http://feb-web.ru/feb/lermont/critics/l43/l43-227-.htm) (vizitat la 15.09.2015).

3. Moser Hans. *Vom Folklorismus in unserer Zeit*. În: *Zeitschrift für Volkskunde*. 1962, nr. 58 (2), p. 177-209.
4. Moser Hans. *Der Folklorismus als Forschungsproblem der Volkskunde*. În: *Hessische Blätter für Volkskunde*. 1964, nr. 55, p. 9-57.
5. Bausinger Hermann. *Folklorismus in Europa. Eine Umfrage*. În: *Zeitschrift für Volkskunde* 1969, nr. 65 (1), p. 1-8.
6. Antonijević Dragoslav. *Folklorismus in Jugoslawien*. În: *Zeitschrift für Volkskunde*. 1969, nr. 65 (1), p. 29-39; Burszta Józef. *Folklorismus in Polen*. În: *Zeitschrift für Volkskunde*. 1969, nr. 65 (1), p. 9-20; Dias Jorge. *Folklorismus in Portugal*. În: *Zeitschrift für Volkskunde*. 1969, nr. 65 (1), p. 47-55; Dömötör Tekla. *Folklorismus in Ungarn*. În: *Zeitschrift für Volkskunde*. 1969, nr. 65 (1), p. 21-28; Trümpy Hans. *Folklorismus in der Schweiz*. În: *Zeitschrift für Volkskunde*. 1969, nr. 65 (1), p. 40-46.
7. Bendix Regina. *In Search of Authenticity: The Formation of Folklore Studies*. Madison, Wisconsin, London: University of Wisconsin Press, 1997. 320 p.
8. Bausinger, Hermann. *Folklorismus*. In: *Enzyklopadie des Marchens*. Ranke, Kurt (ed.) et. al. Vol. 4. Berlin: Walter de Gruyter, 1984, p. 1405-1410.
9. Dorson Richard M. *American Folklore*. Chicago: University of Chicago Press, 1977. 324 p.
10. Dorson Richard M. *Is Folklore a Discipline?* În: *Folklore*, 1973, nr. 84(3), p. 177-205.
11. Hoffman Daniel G. et. al. *Discussion from the Floor*. În: *Journal of American Folklore*, 1959, nr. 72(285), p. 233-241.
12. Newall Venetia J. *The Adaptation of Folklore and Tradition (Folklorismus)*. În: *Folklore*. 1987, nr. 98 (2), p. 131-151.
13. Pop Mihai. *Folclorul în contemporaneitate*. În: Pop Mihai. *Folclor românesc: teorie și metodă*, vol. I, București: Grai și suflet – cultura națională, 1998, p. 237-247.
14. Balázs Lajos. *Folclor. Noțiuni generale despre folclor și poetica populară*, Cluj-Napoca: Scientia, 2003. 176 p.
15. Cuisenier Jean. *Tradiția populară*. Traducere de Nora Rebreanu Sava. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2005. 112 p.
16. Cosma Valer Simion. *Etnologie: tradiție și spirit* [diponibil online]. 27 aprilie 2010. În: <https://cititordeproza.wordpress.com/2010/04/27/etnologie-traditie-si-sprit/> (văzut la 19.02.2016).
17. Botezatu Eliza. *Poezia și folclorul: Puncte de joncțiune*. Chișinău: Știința, 1987. 288 p.
18. Olteanu A. Gh. *Folclor și literatură cultă*. Brașov: Orientul latin, 1994. 166 p.
19. Blaga Lucian. *Elogiu satului românesc: discurs rostit la 5 iunie 1937 în ședință solemnă*. În: *Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului*. București: Imprimeria Națională, 1937, p. 3-16. În: <http://foaienationala.ro/elogiu-satului-romnesc-lucian-bлага.html> (văzut la 9. 11.2014).

20. Лихачев Д. С. *Рецензия на книгу П. Г. Богатырева „Вопросы теории народного искусства”, „Искусство”, Москва, 1971, 544 стр.* *În: Известия Академии Наук СССР: Серия литературы и языка.* 1972, Выпуск I, том 31, с. 76-79.
21. Далгат У. Б. *Литература и фольклор: Теоретические аспекты.* Москва: Наука, 1981. 301 с.
22. Лазарев А. И. *Проблема изучения фольклоризма русской литературы 1870-1890.* *În: Русская литература 1870-1890 гг. Проблема литературного процесса: сборник научных трудов.* Сб. 18. Свердловск: Уральский госуниверситет, 1985, с. 14-26.
23. Горелов А. А. *К истолкованию понятия «фольклоризм литературы».* *În: Русский фольклор,* т. XIX, Ленинград, 1979. с. 31-48.
24. Трыкова О. Ю. *О классификации способов взаимодействия русской литературы XX в. с фольклором (по материалам, собранным студентами Ярославского педагогического университета).* *În: Педагогический вестник.* 2003. №1. http://vestnik.yspu.org/releases/doskolnoe_obrazovanie/1_5/ (văzut la 09.11.2014).
25. Alexandru Ion T. *Relația poezie română „cultă” – folclor în contemporaneitate.* *În: Imagini și permanențe în etnologia românească.* Chișinău: Știința, 1992, p. 30-36.
26. Oprișan I. *Modernism folcloric.* *În: Temelii folclorice și orizont european în literatura română.* București: Ed. A. R. S. R., 1971, p. 448-454.
27. Pavel Corina. *Speranțe pentru muzica traditională? Una singură: Speranța Radulescu.* *În: Formula AS.* 2010, nr. 907. <http://www.formula-as.ro/2010/907/lumea-romaneasca-24/sperante-pentru-muzica-traditionala-una-singura-speranta-radulescu-12167> (văzut la 09.02.2015).

Vasile PAVEL
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

**GRAIUL ROMÂNESC DE LA EST DE PRUT:
RETROSPECTIVĂ ȘI ORIENTĂRI
ÎN CERCETAREA DIALECTOLOGICĂ**

**The Romanian subdialect from the east of Prut: retrospective and guidelines
in dialectology's research.**

Abstract. The description of the popular dialects is a continuing concern of our Institute since 1946. 6 years ago, it was founded the academic department – The Sector of Dialectology. In this article, the author evokes the main objectives and results achieved through researches of Romanian subdialects from the east of Prut, such as: the dialectological surveys in the giant space from Tisa to Amur, the elaboration of the Regional Linguistic Atlas in 8 volumes, the participation to the drawing up of three pan-European linguistic atlases: *Atlas Linguarum Europae*, *Atlas Linguistique Roman*, *Общекарпатский диалектологический атлас*. We participated in the projects „Romanian subdialects from lateral and isolated areas” and „Romanian subdialects from the east of the Carpathians. Ethno- and sociotexts,, (in collaboration with the dialectologists from Bucharest and Iasi respectively). Currently the subject of investigation concerns the onomasiological aspect of the motivation in the dialectological study.

Keywords: popular subdialect, dialectical investigation, linguistic atlas, isogloss, motivation, dialectology, linguistic geography, the lateral area.

La Institutul nostru descrierea graiurilor populare reprezintă o preocupare continuă. În perioada 1946-1950 din culegătorii de grai din Basarabia și Transnistria făceau parte Faina Cojuhari (1916-1984) și Nicolae Corlăteanu (1915-2005). Amintindu-și de rostul acestor călătorii prin satele noastre, acad. N. Corlăteanu avea să ne mărturisească: *Expedițiile folclorice și dialectologice mi-au deschis ochii asupra comorii de nestemate ale graiului popular* (Literatura și arta, 11 octombrie 1979).

Dar, propriu-zis, la Academie colectivul de dialectologi a fost constituit ca subdiviziune organizațională în anul 1956, care se va numi Sectorul de Dialectologie și Fonetică Experimentală, ulterior: Sectorul de Dialectologie și Geografie Lingvistică, fiind condus la început de Raymund Piotrowski, între anii 1961 și 1991 – de către Rubin Udler, iar în perioada 1992-2009 de subsemnatul. În prezent, dialectologii de la Institutul de Filologie al AȘM activează în cadrul Sectorului de Istoria Limbii, Dialectologie și Onomastică, îndrumat de Angela Savin.

Se împlinesc astfel 60 de ani de la înființarea la Chișinău a unui departament specializat de tip academic în domeniul dialectologiei și geografiei lingvistice, prilej potrivit pentru a reflecta asupra problematicii principale și rezultatelor obținute.

Obiectivul principal al sectorului din momentul înființării avea să devină pentru mulți ani alcătuirea lucrării capitale *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM). Cu acest titlu s-au publicat 4 volume, și anume:

ALM, vol. I, partea I. *Fonetica* de Rubin Udler, Chișinău, 1968;

ALM, vol. I, partea II. *Fonetica* de Rubin Udler, *Morfologia* de Vasile Melnic, Chișinău, 1968;

ALM, vol. II, partea I. *Lexicul* de Victor Comarnițchi, Chișinău, 1972;

ALM, vol. II, partea II. *Lexicul* de Vasile Melnic și Vasile Pavel, Chișinău, 1973.

Atlasul lingvistic moldovenesc a avut drept sarcină de bază aprofundarea și completarea cunoștințelor despre situația graiurilor limbii române de pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice, având o rețea deasă (240 de localități românești), cercetate la fața locului de către dialectologii chișinăuieni între anii 1957 și 1965 și care sate sunt situate în Basarabia, nordul Maramureșului istoric, nordul Bucovinei, ținutul Herța, Transnistria, sud-estul Ucrainei, Caucaz, Asia Mijlocie și în Ținutul Primoriei al Federației Ruse. ALM este un atlas regional în raport cu atlasele naționale: *Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromân* (WLAD), autor Gustav Weigand, și *Atlasul lingvistic român* (ALR), realizat sub conducerea lui Sextil Pușcariu, prin Sever Pop și Emil Petrovici. În pofida intitulării reprobabile a *Chestionarului ALM* (*Chestionar pentru colectarea materialului în vederea alcătuirii Atlasului lingvistic al limbii moldovenești*, redactat de R. Ia. Udler, V. S. Sorbală, V. A. Comarnițchi, V. F. Melnic și R. G. Piotrowski, Chișinău, Editura „Știința”, 1960), chiar în primul alineat din *Introducerea* lucrării respective se sublinia: „*Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM) este conceput ca un **atlas regional**” în raport cu „*Atlasul zonal* (*Atlasul lingvistic român – ALR*)” (p. 5). ALM a fost apreciat pozitiv în zeci de recenzii semnate de lingviști notorii din republică și din afară: M. Borodina, E. Petrovici, N. Raevschi, P. Roșca, V. Soloviov, T. Teaha, R. Todoran, V. Vascenco, V. Zagaevschi ș.a., fiind distins cu premiul întâi al Prezidiului AȘM (1980).

ALM n-a apărut „pe loc gol”. Multe întrebări cuprinse în *Chestionarul ALM* sunt preluate din *Chestionarul ALR*. Din păcate, incomparabil mai puține sunt întrebările comune din programele ALM și cele din *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni* (NALR).

De reținut apariția, ca o continuare directă a ALM, a *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nodul Bucovinei, Transnistria* (abreviat: *ALRR. Bas.*), vol. I-II de V. Pavel, vol. III de V. Pavel, V. Sclifos, C. Strugăreanu, vol. IV de V. Pavel, V. Corcimari, A. Dumbrăveanu, V. Sclifos, S. Spînu, R. Udler, Chișinău (1993-2003). Premiul Academiei Române „B. P. Hasdeu”, Premiul AȘM (2005). Este o reluare după două decenii (când noi, dialectologii de la AȘM, am participat la proiecte lingvistice internaționale), sub un titlu rezumativ și revizuit (denumire care elimină orice încercare de referire la noțiunea de „limbă moldovenească”), a unui bogat și autentic material

lexical necartografiat în ALM. Alte modificări importante: utilizarea simbolurilor la cartografierea răspunsurilor, punerea în practică a alfabetului latin și a sistemului unic românesc de transcriere fonetică. Utilizarea simbolurilor în cartografia lingvistică duc nu doar la o *informare sporită și lizibilă* privind variația și repartiția în spațiu a unităților de nomație, dar și la sugestii preliminare referitoare la procedeele de creare a cuvintelor în viul grai popular. Într-o amplă și obiectivă recenzie, cunoscutul dialectolog ieșean Ion A. Florea concluzionează: „ALRR. Bas., vol. I este o lucrare solidă, care îndeplinește toate condițiile științifice ale lucrărilor de acest gen și aduce numeroase noutăți sub aspect teoretic și metodologic, dar mai ales un foarte bogat material pus în valoare, în mod exemplar, de către autor”. O apreciere succintă, de esență, face prof. Ștefan Munteanu (Timișoara): (ALRR. Bas., vol. II – *V.P.*) „este o lucrare de primă mărime a lingvisticii din Republica Moldova și a lingvisticii românești în general”.

„*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. I-IV, elaborat în cadrul Institutului de Lingvistică al AȘM sub conducerea lui Vasile Pavel, dialectolog cu autoritate internațională, a fost înalt apreciat de către specialiștii în domeniu” (acad. S. Berejan. *Dialectologul Vasile Pavel în geografia lingvistică românească și romanică*. În: Glasul Bucovinei, Cernăuți-București, 2006, nr. 4, p. 19). Au mai apreciat înalt vol. I-IV din ALRR. Bas. Ion H. Bârleanu, T. Cartaleanu, N. Corlăteanu, V. Păcuraru, Ilie Popescu, S. Semcinschi, M. Vulpe, A. Zgardan-Crudu. Termenii extrași din ALM și ALRR. Bas. (cu peste 1500 de hărți) sunt cuprinși în *Indice de termeni. Bază de date în dialectologie*, Chișinău, 2012. Autori: E. Minciuna, V. Pavel, E. Pleșca, V. Sclifos, S. Spînu. Redactor coordonator: V. Pavel.

În localitățile din rețeaua Atlasului elaborat la Chișinău au fost înregistrate și te x t e d i a l e c t a l e pentru arhiva fonogramică, destinate mai ales pentru cercetarea problemelor de fonetică sintactică și de stilistică a limbii vorbite la nivel dialectal. Cele 6 volume de *Texte dialectale* au fost pregătite pentru tipar și editate de către V. Melnic, R. Udler, E. Constantinovici, V. Corcimari, A. Dumbrăveanu ș.a. (1969-1987). Sub regimul totalitar sovietic pe orice cale se inoculau „preceptele ideologice”. În paginile *Textelor* lipsește astfel cu desăvârșire tematica deportărilor, foametei și colectivizării forțate.

Dialectologii de la AȘM sunt colaboratori la prestigioase proiecte cu caracter internațional. V. Comarnițchi, A. Dumbrăveanu, V. Pavel și R. Udler au efectuat anchete în 20 de sate românești din Basarabia și în zonele limitrofe româno-ucrainene pentru *Общекарпатский диалектологический атлас* (ОКДА) și sunt totodată autorii multor hărți lingvistice de sinteză din ОКДА, editat în 7 volume, după cum urmează: vol. I, Chișinău, 1989; vol. III, Varșovia, 1991; vol. IV, Lvov, 1993; vol. II, Moscova, 1994; vol. V, Bratislava, 1997; vol. VI, Budapesta, 2002; vol. VII, Novi Sad, 2005. Vezi și: E. Оника, В. Павел, Е. Плешка, С. Спыну. *Румынский указатель – Index roumain*. În: *Общекарпатский диалектологический атлас*, Краков, 2012, стр. 157-188.

La începutul anilor '80 ai secolului trecut, Ș. Mățaș, R. Udler, P. Verejan au realizat anchete cu *Chestionarul I pentru Atlas Linguarum Europae* (ALE), în 18 loca-

lități, iar A. Cenușă, A. Dumbrăveanu, G. Gogin, Ș. Mățcaș și V. Pavel au înregistrat material pentru același atlas, utilizând *Chestionarul II*. Până în prezent au văzut lumina tiparului volumele I-IX (1983-2015), operă lingvistică de o mare anvergură, fiind primul atlas lingvistic continental și care a luat naștere sub patronajul UNESCO. Subsemnatul este președinte al Comitetului Național din Republica Moldova pentru ALE.

Graiurile românești de la est de Prut sunt reprezentate, de asemenea, prin 18 puncte cartografice și în *Atlas Linguistique Roman* (ALiR), în baza anchetelor pentru ALE, atlas preconizat să fie editat în 11 volume (până în prezent au apărut la Roma patru tomuri, între anii 1995 și 2015). Colaboratori, în diverse perioade, de la AȘM: S. Berejan, V. Pavel, R. Udler, participanți la Colocvii Internaționale de lucru pentru ALiR, care au avut loc în Franța, Italia, Spania, România (1989-2009). S. Berejan și V. Pavel sunt autorii hărții și comentariului privind noțiunea MIRIAPOD din ALiR (vezi: V. Pavel, S. Berejan. *Les designations romanes du mille-pattes*. În: *Atlas Linguistique Roman*. Volume II.a. Comentaires, Roma, 1993, p. 319-336).

Atlasele lingvistice sunt lucrări generatoare de idei, sursă de referință extrem de prețioasă pentru toate disciplinele lingvistice. Metoda geografică, cu toate semnificațiile sale practice, istorice și teoretice, reprezintă „una din marile cuceriri ale științei lingvistice a secolului nostru” (Eugeniu Coșeriu, 1956).

Menționăm colaborarea noastră cu dialectologii de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București și de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iași la proiectele „Graiuri românești din arii laterale și izolate” și respectiv „Graiurile românești de la est de Carpați. Etno- și Sociotexte”. Până în prezent au fost publicate trei lucrări privind tematica vizată: Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel. *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, 2000, 531 p. Idem: *Graiuri românești de la est de Nistru. Texte dialectale și glosar*, București, 2011, 277 p.

O altă constantă a orientării în cercetarea dialectologică în AȘM o reprezintă monografiile. Acestea se referă la problemele de fonetică (P. Я. Удлер. *Молдавские говоры Черновицкой области. Консонантизм*. Chișinău, 1964; Idem: *Диалектное членение молдавского языка*, Chișinău, 1976; de lexicologie și onomasiologie: В. Сорбалэ. *Формирование и развитие терминологических систем в молдавских говорах*. Autoref. tezei de dr. h., Leningrad, 1972; V. Pavel *Terminologia agricolă moldovenească. Studiu de geografie lingvistică*. Chișinău, 1973; В. К. Павел. *Лексическая номинация. По материалам молдавских народных говоров*. Chișinău, 1983; В. В. Корчмарь. *Молдавская пастушеская терминология*. Chișinău, 1989; S. Spînu. *Terminologia vitivicolă în graiurile românești, studiu etimologic și lingvogeografic*. Chișinău, 2008; L. Popovschi. *Particularitățile onomasiologice ale terminologiei corpului omenesc*. Autoref. tezei de dr., Chișinău, 2014; de morfologie (V. Melnic. *Elemente de morfologie dialectală*. Chișinău, 1977) și de antroponomie dialectală (А. Думбрэвню. *Молдавская диалектная антропонимия*. Chișinău, 1982). Toate aceste monografii

au la bază teze de doctorat, care de la un timp nu se permitea să fie scrise și susținute în limba română. Subliniem, de asemenea, că și realizarea cursului universitar *Dialectologia moldovenească* (1976), a *Dicționarului dialectal*, vol. I-V (1985, 1986), pregătite în Sectorul de Dialectologie, numeroase articole, comunicări la diverse întruniri științifice, precum și unele lucrări ale prof. univ. V. Zagaevschi. *Studii de gramatică dialectală comparată*, 1990; M. Purice, V. Zagaevschi, I. Ciornâi. *Curs de dialectologie română*, 1991 se întemeiază, în bună măsură, pe materialul din ALM și ALRR. Bas.

Dialectologii din cadrul Academiei de Științe a Republicii Moldova au realizat astfel marile anchete dialectologice privind graiul românesc de la est de Prut și din enclavile din uriașul spațiu slav (și nu numai) al fostei URSS, anchete efectuate cu atașamentul sincer și deschis față de țărani, buni cunoscători ai graiului străbun, ai tradițiilor și datinilor. Cei care au elaborat opera de amploare – atlasul acestor graiuri, sunt colaboratori la proiecte privind alcătuirea unor atlase lingvistice paneuropene.

În paralel, graiul popular a fost descris, interpretat sub diverse aspecte, cuvântul fiind privit „din interior”, în timp și în spațiu. Desigur, aplicarea principiilor geografiei lingvistice la descrierea graiurilor din teritoriul cercetat nu e posibilă prin separarea de celelalte graiuri dacoromâne. Cercetările noastre se integrează firesc în investigațiile de dialectologie și geografie lingvistică românească.

Atlasul lingvistic întocmit la Chișinău reprezintă un viu și autentic document de limbă română. Tentativa de a sprijini ideea, din rătăcire sau rea-voință, că există o „limbă moldovenească” opusă *limbii române*, zămislită chipurile pe o bază dialectală moldovenească, este o gravă eroare și o absurditate (vezi: Vasile Pavel. *Limba română – unitate în diversitate*. În: Akademos. Prelegeri academice de Ziua Limbii Române, 2005-2012, p. 54-65).

În prezent subiectul de investigare a cercetătorilor dialectologi din Institutul de Filologie al AȘM vizează *Aspectul onomasiologic al motivației în studiul dialectologic*, motivația cuvintelor în momentul creării lor făcând parte din procesul complex al identificării, reflectării și desemnării lucrurilor. Cercetarea motivației cuvintelor se realizează în cadrul microsystemelor lexico-semantică și al grupelor lexico-tematice, o temă deopotrivă importantă pentru punerea în evidență a caracterului de sistem al lexicului și a dinamicii limbii în timp și în spațiu. Într-un fel sau altul, noi ne integrăm cu această tematică în domeniul nou al investigațiilor, numit *Lingvistică motivațională*.

Gheorghe POPA
Viorica CEBOTAROȘ
Universitatea de Stat
„Alecru Russo” din Bălți

SPECIFICUL CULTURAL AL SCUZEI ROMÂNEȘTI

The cultural specific of the Romanian Apology

Abstract. The article deals with the cultural peculiarities of Romanian apologies. The analysis of the main formulae of apologies, of the paralinguistic and non-verbal elements that accompany the verbal expression of apology and of the situations that require apologies in Romanian culture contributed to revealing some cultural values reflected in this speech act.

Keywords: apology, speech act, cultural value, remedial work, culture.

Este axiomatic faptul că între limbă și cultură există o legătură strânsă, limba reprezentând „un univers cultural, în așa măsură, încât cine învață o limbă, își însușește implicit, prin mijlocirea ei, o mulțime de elemente de ordin cultural (concepții, opinii, atitudini, credințe, convingeri, prejudecăți, norme, valori etc.), făcând ca limba să fie prin ea însăși un mijloc de integrare într-o anumită cultură” [2, p. 12]. Cercetările asupra limbii care iau în considerare factorul cultural oferă o înțelegere mai profundă a modului în care aceasta este folosită, or „limba este în primul rând o parte integrantă a culturii” [*ibidem*, 40].

Ca parte componentă a culturii, comportamentul comunicativ (atât cel verbal, cât și cel nonverbal) este influențat de normele și tradițiile naționale, ceea ce îi conferă trăsături culturale specifice, manifestate nu doar prin deosebiri în ceea ce privește mijloacele lingvare utilizate, dar și prin mecanismul alegerii acestor mijloace, precum și prin frecvența utilizării lor în anumite situații de comunicare.

Printre aspectele limbii ce reflectă particularitățile culturale se numără și actele de limbaj. Ideea referitoare la specificitatea culturală a actelor de limbaj a fost înaintată de Anna Wierzbicka. Cercetătoarea poloneză susține că în fiecare societate există niște norme pe care vorbitorii le respectă în procesul de comunicare. Aceste norme reflectă sau anumite valori culturale, sau ierarhia valorilor caracteristice poporului dat [7]. Ideea despre legătura dintre limbă și valorile culturale o găsim și în lucrările lui N. Wolfson, care menționează că actele de limbaj conțin informație referitoare la cultura poporului dat [8, p. 24]. La prima vedere, remarcă cercetătoarea, nu toate actele de limbaj sunt la fel de informative în ceea ce privește valorile culturale, cele mai utile în acest sens fiind *complimentul*, *mulțumirea* și *scuza* [*ibidem*, 31]. Fiind în strânsă legătură cu poli-

tețea, care are caracter specific național, aceste acte de limbaj poartă și ele, la rândul lor, trăsături culturale naționale. În cele ce urmează, ne propunem să scoatem în evidență specificul cultural al scuzei în limba română.

Ca lubrifiant social, scuza joacă un rol important în toate culturile. În fiecare comunitate umană, necesitatea activității reparatorii, care se realizează prin prezentarea scuzei, este indubitabilă. Din acest considerent, actul scuzei aparține clasei universalităților pragmatice. În același timp, este important să menționăm că formulele lingvare utilizate la prezentarea scuzei, precum și situațiile care necesită prezentarea ei poartă caracter cultural specific. O analiză a acestora ar putea oferi informație despre modul în care se reflectă unele valori culturale în acest act de limbaj.

După cum se susține, caracteristicile semantice și pragmatice ale formulei lingvare utilizate cel mai frecvent la redarea scuzei într-o anumită limbă scot în evidență percepția a ceea ce constituie o scuză în limba dată [4, p. 33]. În limba engleză, bunăoară, scuza este exprimată, preponderent, prin structura (*I'm*) *sorry* „Îmi pare rău” și reprezintă o exprimare a regretului, fapt pentru care actul scuzei a fost inclus de către J. Searle în clasa actelor expresive [6, p. 15]. Este o structură orientată spre emițător (*Îmi pare rău*), receptorul nefiind implicat în activitatea reparatorie. O asemenea formulă lingvală reflectă tendința culturii engleze spre respectarea independenței și a libertății fiecărui individ. Prin neimplicarea interlocutorului se subliniază faptul că libertatea de acțiune a acestuia nu va fi încălcată. Totodată, exprimarea regretului este mai puțin amenințătoare pentru imaginea emițătorului decât solicitarea iertării, care pune în pericol imaginea ambilor participanți. Solicitând iertare, emițătorul îl implică și pe receptor în activitatea reparatorie, iar prin faptul că îi cere să acționeze, adică să ofere iertare, îi încalcă libertatea de acțiune, fapt ce nu este în concordanță cu normele culturii anglo-saxone, care pune valoare pe respectarea distanței dintre indivizi.

Formulele de scuze din limba română (*Scuzați-mă/ Iertați-mă; Cer scuze/ Cer iertare*) reprezintă solicitări ale iertării. Datorită formei de imperativ a verbelor *a scuza* și *a ierta*, precum și a locuțiunilor *Cer scuze/ Cer iertare*, scuza românească se încadrează mai degrabă în clasa actelor directive din clasificarea searliană a actelor de limbaj, al căror scop ilocuționar este că locutorul încearcă să-l determine pe interlocutor să facă ceva. Nu este vorba de o acțiune fizică, ci de una morală – vorbitorul îl roagă pe interlocutorul său să-l ierte, pentru că doar astfel echilibrul interacțional, pierdut din cauza ofensei, poate să fie restabilit. În cultura românească scuza implică recunoașterea vinei și, din acest punct de vedere, constituie o amenințare mai mare pentru imaginea emițătorului decât scuza engleză. Prin intermediul scuzei, emițătorul recunoaște o încălcare comisă. Din această cauză, pentru unii indivizi nu este ușor să prezinte scuze, întrucât, după cum susține A. Palii, „cererea de scuze cauzează o stare de obstinație, pentru că în viziunea lor a-și cere scuze înseamnă a pierde din propria demnitate” [5, p. 23]. Prin semantica lor, formulele clișeizate de scuze din limba română sunt amenințătoare și pentru imaginea receptorului, întrucât acestuia i se cere să facă ceva. Cu alte cuvinte, i se încalcă libertatea de acțiune, punându-i-se în pericol imaginea negativă. Pe de

altă parte, prin faptul că scuza clișeizată română cere implicarea activă a receptorului în activitatea reparatorie, ea comportă caracteristici ale politeții pozitive, care subliniază apropierea dintre indivizi.

Pentru a ilustra componentele scuzei românești, vom analiza următorul exemplu: *Nu era zi de la Dumnezeu să nu mă gândesc ce îl împiedica să-și plece și el fruntea odată și să vină lângă patul meu să-mi spună doar atât: am greșit, iartă-mă! L-aș fi iertat, fiindcă eram și eu tânără și ținusem la el mulți ani, dar nu venea decât când era beat. Atunci prindea curaj și credea că o să-l iert ca și când sufletul meu ar fi fost de ceară să se topească numai pentru că mi-era și mie dor de el. Mi-era! dar ca să poți ierta pe cineva trebuie să ai pe cine, să fie alt om, care să nu mai facă ce-a făcut, să-și plece el fruntea!* (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, II, p. 285). Putem observa că, pe lângă formula de scuză (*iartă-mă*), un element important al activității reparatorii în cultura română este recunoașterea faptului că a fost comisă o greșeală (*am greșit*). Recunoașterea ofensei îl va face pe vinovat „să-și (...) plece fruntea”, să se simtă vinovat de cele întâmplate. În afară de aceasta, contează ca cele întâmplate să nu se mai repete (*să nu mai facă ce-a făcut*). Altfel spus, se așteaptă o schimbare în comportamentul vinovatului, astfel încât acesta „să fie alt om”. Aceste componente, luate împreună, sunt în stare să readucă relația dintre interlocutori la o stare de echilibru.

Din cele expuse mai sus rezultă că un element esențial al scuzei românești îl constituie recunoașterea vinei, după cum este reflectat și în proverbul *Cine se scuză, se acuză*. Recunoașterea vinei face o conexiune între emițător și ofensă, constituind o trăsătură culturală distinctivă a scuzei românești. Mai mult ca atât, recunoașterea vinei poate realiza activitatea reparatorie și în lipsa formulei clișeizate de scuză (ca în exemplul ce urmează):

Jder îl scutură cu mânie:

– *Lasă tânguiriile și vorbele de prisos, ori te străpung și te zvârl în râpă, ca să te mănânce hultanii. Ți-am cerut să-mi dai samă ce cauți la hotar; tu mi-ai răspuns trăgând sabia.*

– *Am greșit; eram băut. Acuma mă supun și răspund. Mă duceam la hotar pentru altceva. Este o afacere a mea. Aveam de trecut în Lehia, în noaptea ce vine, o marfă de preț* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, I, p. 74).

Spre deosebire de scuza engleză, în cultura română exprimarea regretului este insuficientă pentru realizarea activității reparatorii, întrucât ea nu face legătură între emițător și ofensă. Din această cauză, scuza redată prin „Îmi pare rău” poate să nu aibă efectul dorit, iar relațiile dintre interlocutori pot să rămână tensionate și în continuare. Aceasta nu înseamnă însă că formula respectivă nu este utilizată la realizarea activității reparatorii în limba română. De multe ori, ea însoțește scuza convențională.

După cum menționează C. Kerbrat-Orecchioni, atunci când asemenea formule însoțesc scuza directă, ele redau explicit condiția de sinceritate a actului de limbaj scuza, întrucât locutorul regretă acțiunea A [3, p. 165]. În același timp, ele măresc forța scuzei, iar prin aceasta locutorul are mai multe șanse de a obține ceea ce își dorește – detensionarea relațiilor cu interlocutorul său.

La exprimarea scuzei în limba română, de multe ori, regretul este exprimat, mai cu seamă, prin mijloace paralingvistice și nonverbale:

Și el îmi spuse gâfâind, gata să mă dezarmeze, cu un glas de o halucinantă omenie: „Dom'șef, iartă-mă, n-am vrut să-ți fac nimic...” (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, II, p. 47); – *Domnule căpitan, vă rog cu supunere, iertați-mă ... bolborosi caporalul, îngălbenind. Eu, domnule căpitan, vă rog cu supunere ...* (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 30); – *Adina, iartă-mă, Adina... Îngenunchease lângă ea. Adina întoarse capul spre fereastră. Dănuț își aplecă fruntea pe genunchii ei.* (I. Teodoreanu, *La Medeleni*, p. 304); *Lebon se repezi după el, îi luă mâinile și i le strânse, murmurând: – Iartă-mă!... Nu vreau să fii supărat, (...)!* (L. Rebreanu *Adam și Eva*, p.218); *Titu plecă fruntea parc-ar fi așteptat o binecuvântare și rosti domol, ca un vinovat muștră de remușcare: – Iartă-mă, părinte!* (L. Rebreanu, *Ion*, I, p. 211); – *Iartă-l, tante Alice, izbucni Olguța cu tremurul Monicăi în glas, întinzând mâinile în semn de implorare* (I. Teodoreanu, *La Medeleni*, p. 271). Aceste mijloace paralingvistice și nonverbale înlocuiesc exprimarea directă a regretului. Mai mult ca atât, am putea susține că aceste elemente sunt, de multe ori, mai convingătoare în exprimarea regretului. Vocea tremurândă, domoală, murmurândă, „de o halucinantă omenie”, precum și îngenuncherea, mâinile întinse în semn de implorare, fruntea plecată, bolboroseala, gâfâiala, paliditatea redau starea în care se află emițătorul scuzei, transmițând emoțiile pe care le trăiește în acel moment.

În conversația curentă sunt frecvente situațiile când emițătorul nu folosește o structură clișeizată (*Cer scuza/Scuzați*), care este ușor recunoscută ca formulă prin care vorbitorul încearcă să restabilească echilibrul interacțional. Astfel, *scuza* poate avea formă implicită:

– *Pui mic, pui mic, n-am vrut să te supăr! Îi luă capul mâhnit pe genunchi, murmurându-i descântecul cu vorbe dulci, pentru durerile copiilor și-ale îndrăgostiților* (I. Teodoreanu, *La Medeleni*, p. 7).

Asemenea structuri pot fi interpretate drept scuze și, prin urmare, pot restabili armonia doar când sunt secundate de anumite elemente paralingvistice și nonverbale. După cum susțin cercetătorii, elementele nonverbale pot dezambiguiza sensul structurilor implicite (indirecte): ele „nuanțează expresia, permițând transmiterea unor semnificații suplimentare sau chiar modificarea sensului literal al enunțului” [1, p. 372].

Considerăm important să menționăm faptul că în corpusul analizat sunt și exemple în care emițătorul încearcă să realizeze activitatea reparatorie doar prin intermediul unor mijloace nonverbale. Pentru ilustrare: *Nu-mi plac complimentele, domnule Herdelea, mai ales cele banale! răspuse învățătoarea, înțepată. Credeam că dumneata ești mai ... Titu îi sărută mâna respectuos, cerându-și parcă iertare. Dar Virginia plecă indiferentă, fără se arate impresionată de izbucnirea lui.* (L. Rebreanu, *Ion*, II, p. 58); *Să-și ceară iertare? Nici vorbă! Pentru ce? Așa, degeaba? Nu plânsese el mai înainte, asta nu era un fel de a cere iertare?* (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, II, p. 283). În ambele cazuri, după cum se poate lesne observa, activitatea reparatorie realizată doar prin mij-

loace nonverbale nu a atins efectul perlocuționar scontat. De aici putem concluziona că toate trei elemente – linguale, paralingvistice și nonverbale – sunt importante pentru reușita actului scuzei. Utilizându-le împreună, emițătorul are mai multe șanse de a realiza cu succes activitatea reparatorie.

Informație la fel de importantă despre specificul cultural al actului scuzei poate fi obținută, analizând situațiile care necesită prezentarea scuzelor. Examinând aceste situații, cercetătorul poate face unele concluzii referitoare la ceea ce reprezentanții unei culturi simt că au dreptul să aștepte de la interlocutor. Analiza situațiilor care cer prezentarea scuzelor ne poate oferi informație despre ceea ce este considerat „ofensă” sau „încălcare” în cultura dată, iar, prin aceasta, despre ce este considerat valoare în cultura respectivă. Bunăoară, frecvența înaltă a scuzelor pentru întârziere este un indiciu că timpul interlocutorului se cere a fi respectat, deci timpul reprezintă o valoare. Nerespectarea timpului constituie o încălcare, ceea ce poate fi calificat drept o ofensă adusă interlocutorului.

O trăsătură specifică a actului scuzei în limba română este scuza adusă pentru ceva ce nu constituie, de fapt, o ofensă pentru interlocutor. Este o scuză adusă de emițător pentru a-și proteja propria imagine. E ceva ce ține de felul de a fi al românului – gospodar care are de toate, o locuință curată și îngrijită, amenajată cu gust, masa plină cu bucate pentru orice oaspete care a intrat pe neașteptate etc. Altfel spus, hărnicia, omenia, ospitalitatea constituie valori pentru români. Prezența unor elemente ce ar deteriora această imagine a românului provoacă cererea iertării. Pentru ilustrare:

Domnilor mei cinstiți oaspeți, vă rog să iertați sărăcia noastră; că noi altceva nu vă putem pune dinainte decât morun, nisetru și păstrugă, nesuferită hrană de care suntem sătui până în gât, iar acest crap de nouă ocă l-a trimes medelnicerul numai să vă uitați la dânsul, că de plăcut știu că nu vă place. Dor ne este nouă de păpuși de brânză și de ierunci de la ținutul Neamțului (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, I, p. 117); *Apoi să ne iertați, domnișorule, că la noi e urât, murmură baba cu glas jalnic. Ne mănâncă sărăcia și necazurile, domnișorule, păcatele noastre!* (L. Rebreanu, *Ion*, I, p. 204); *Aici apoi se făceau pregătirile pentru logodnă, dar cu totul în tăcere, ca din întâmplare, și astfel ca stăpâna casei totdeauna să poată zice: „Vai de mine! Cum ne-ați găsit! Dar să fie cu iertare, că ne găsiți atât de puțin pregătiți”* (I. Slavici, *Moara cu noroc*, p. 56). Cererile iertării, în asemenea situații, subliniază valoarea hărniciei, omeniei și a ospitalității în cultura română.

O altă situație în care românii își cer scuze în lipsa unei ofense este ilustrată în următorul exemplu:

(La o bătrânică a venit fiica ei cu niște cunoscuți):

Bătrânică: *Scuzați că sunt îmbrăcată în acest capot...*

Oaspeții: *Nu-ți face griji, mătușico. Am intrat doar pentru câteva minute.*

În această situație, nu există nicio ofensă din partea emițătorului scuzei. Ea însă consideră că felul în care este îmbrăcată ar putea afecta atât imaginea sa, cât și pe cea a fiicei sale, care pentru ea, probabil, contează mai mult decât propria ei imagine. Astfel

ar putea fi explicată decizia sa de a prezenta scuze. Pe de altă parte, am putea spune că în acest caz a fost încălcată o convenție socială din cultura română, conform căreia gazda trebuie să fie îmbrăcată frumos atunci când întâlnește oaspeții. Prezentând scuze, emițătorul comunică faptul că regretă încălcarea acestei convenții.

După cum am menționat, actul scuzei din limba română poate fi exprimat și prin intermediul verbului *a ierta*. De cele mai multe ori, acest verb este folosit în contexte religioase. Aceasta se datorează unui element fundamental din cultura română – creștinismului, ale cărui elemente se reflectă atât în comportamentul nonverbal, cât și în cel verbal. Un concept fundamental în această religie este iertarea. Bineînțeles, o analiză a actului scuzei în limba română presupune și o analiză a echivalentului său – a actului iertării, exprimat, cu preponderență, în sfera credinței ortodoxe. Exemplele analizate au scos în evidență unele situații în care reprezentanții culturii române își cer iertare. Ne referim aici la cinul iertării, care este respectat când cineva se află la sfârșitul vieții (pe patul de moarte):

Înțeleg c-ai venit pentru iertarea noastră; se poate să nu ne mai vedem (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, I, p. 112); *Cu acest frate al nostru avem datoria să ne iertăm încă o dată, deoarece se poate să nu ne mai vedem până la învierea cea din veac* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, I, p. 109); – *Părinte, vorbi el iar, cu neliniște, să nu mă lași să mor așa. Pune asupra mea patrafirul și cetește-mi dezlegarea. Mă rog de nevasta asta și de feciorul ei, să mă ierte. Vitoria făcu semn lui Gheorghiuță să se apropie. – Iertați-mă. – Poate să trăiască, șopti Vitoria. Stăpânirea facă ce știe cu el. – Iartă-mă, femeie! ceru muribundul. (...) – Dumnezeu să te ierte, îi zise Vitoria. Își strânse buzele, îl privi neclintit o vreme. După aceea se retrase* (M. Sadoveanu, *Baltagul*, p. 72). Răspunsul la această cerere a iertării este formula unică *Dumnezeu să te ierte*.

Altă situație în care românii creștini își cer iertare de la cei apropiați este înainte de a pleca la biserică. În această situație, *Te rog de mă iartă* are o funcție dublă: una primară (cererea iertării) și alta secundară (formulă de rămas bun):

- *Te rog de mă iartă.*
- *Domnul să te ierte. Iartă-mă și tu pe mine.*
- *Dumnezeu să te ierte.*

Pe de altă parte, aceeași formulă (*Te rog de mă iartă*), folosită în alt context, poate avea și funcția secundară de salut. Este vorba de utilizarea ei de către creștini când se întâlnesc la biserică.

O altă trăsătură ce se referă la o conotație culturală cu originea în creștinism este și scurta cerere a iertării pentru un răposat, ori de câte ori se vorbește despre acesta. Pentru ilustrare:

Herdelea, în fundul sufletului, se bucura ca un copil chiar numai închipuindu-și că Armadia ar putea trimite la Budapesta un deputat român, dar român adevărat, pe față, nu ca Ciocan – deși Ciocan îi făcuse lui pe ici, pe colea mici servicii, Dumnezeu să-l ierte. (L. Rebreanu, *Ion*, II, p. 20); *Folosința pământurilor; pe care ți le-a lăsat răposatul, fie iertat, am să ți-o las și eu, dacă-i fi om de treabă* (L. Rebreanu, *Ion*, II,

p. 205); *Gropar s-a făcut numai de când i-a murit nevasta, fie iertată, adică de vreo unsprezece ani, de l-a lăsat amărât cu doi copilași* (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 138). Asemenea cereri ale iertării nu sunt urmate de niciun răspuns.

Prezintă interes și cererea iertării și răspunsul la ea atunci când pentru răposat se dă de pomană:

Șofron se-ntoarse în casă și-i aduse un colac și o lumânare, căci colac și lumânare de ceară se dau de pomană la morți, colacul pentru zilele vieții și lumânarea pentru ceasul morții.

– *Dumnezeu să ierte! grăi bătrânul primind colacul.*

– *Dumnezeu să primească! îi răspunse Șofron* (I. Slavici, *Pădureanca*, p. 91).

Actul mulțumirii este înlocuit, în acest caz, cu cererea iertării (*Dumnezeu să ierte*), iar răspunsul este *Dumnezeu să primească*.

Alte situații în care românii își cer iertare sunt următoarele:

– un comportament nepotrivit (cum ar fi râsul la un moment nepotrivit, amestecul în treburile altuia):

„Mor! Adio, viață!” „Altceva n-a mai spus?” „Nu, atât a spus, dar eu am crezut că nu era nimic, ba chiar, Doamne iartă-mă, mi-a venit să râd, fiindcă așa era glasul ei atunci, parcă vesel, parcă ne-ar fi spus așa cu mâna fluturând că nu dă pe nimeni nicio ceapă degerată” (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, II, p. 291); *Mircea dragă – iartă-mă că mă amestec – un singur cusur ai tu, după părerea mea: sufletul tău vorbește cu glas tare...* (I. Teodoreanu, *La Medeleni*, p. 196);

– folosirea unor cuvinte necenzurate, peiorative: *E rea, hai, înghiți, nu știe să facă o mâncare, nu e nimic, o să învețe de nevoie, e proastă, ei și ce, proștii nu trebuie să trăiască și ei? frumoasă, hm! Parcă el e urât, dar să te mai și înșele, să nu te iubească, să-ți întoarcă dosul, ce dracu, Doamne iartă-mă, te mai ține lângă ea?* (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, I, p. 154); *Cu sufletele înfrățite în aceeași depărtată epocă geologică, vitele și țăraniile priveau trăsura stacojie – cine-o mai văzut! – fără de cine – Doamne, iartă-mă – suind la deal în goana mare, cu burta plină de darabane bătute de toți dracii, și-n urmă împrôșcând un fum puturos ca cel din iad.* (I. Teodoreanu, *La Medeleni*, p. 69); *Dar marele filozof era un profesor insuportabil. Nu se înțelegea nimic la un curs al lui, nu știa să vorbească, nu i se auzea glasul, era, să mă iertați, un bâlbâit, nici din primele rânduri nu pricepeam ce spune. (...)* (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, I, p. 291);

– prevestirea răului: *– Eu atâta-ți spun, ca să nu zici că nu ți-am spus... Ca ochii din cap să mi-l îngrijești și să mi-l ocrotești! – Da ce-i cu tine, măi băiete? Parcă cobești a rău, Doamne iartă-mă! se închină Zenobia gândindu-se că mult mai trebuie să-și fi iubit nevasta Ion, măcar că nu s-a arătat, dacă se prăpădește așa cu firea din pricina plodului ei* (L. Rebreanu, *Ion*, II, p. 130).

În toate aceste situații solicitarea iertării nu este urmată de niciun răspuns.

În concluzie, am putea spune că analiza formulelor utilizate cel mai frecvent la exprimarea scuzei în limba română a permis identificarea unui element esențial

al scuzei românești – recunoașterea vinei. Prin aceasta scuza românească se deosebește de cea engleză, care reprezintă o exprimare a regretului. Românii redau starea de regret la exprimarea scuzei prin mijloace paraverbale și nonverbale, care însoțesc scuza verbală, intensificându-i forța. Examinarea situațiilor care necesită prezentarea scuzelor în cultura română a contribuit la evidențierea următoarelor valori culturale ce se reflectă în acest act de limbaj: hărnicia, omenia, ospitalitatea, modestia, cumsecădenia. Recunoașterea lipsei acestora generează exprimarea scuzelor.

Referințe bibliografice

1. Bidu-Vrănceanu A. ș.a. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Nemira, 2001, 607 p.
2. Herseni T. *Sociologia limbii*. București: Editura științifică, 1975, 175 p.
3. Kerbrat-Orecchioni C. *Les interactions verbales*. Tome III. Paris: Armand Colin Editeur, 1994, 347 p.
4. Ogiermann E. *About Polish Politeness*. În: *Speech Acts and Politeness across Languages and Cultures*, Leyre Ruiz de Zarobe & Yolanda Ruiz de Zarobe (eds), Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers, 2012, p. 27-52.
5. Paliu A. *Cultura comunicării*. Chișinău: Epigraf, 2008, 280 p.
6. Searle J. *Expression and Meaning: studies in the theory of speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979, 204 p.
7. Wierzbicka A. *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1991, 502 p.
8. Wolfson N. *The Bulge: A Theory of Speech Behaviour and Social Distance*. În: *Second Language Discourse: A Textbook of Current Research*, (ed.) Jonathan Fine, Norwood, New Jersey 07648, Ablex Publishing Corporation, 1988. p.21-38.

Texte literare

- Preda M. *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I. București: Cartex, 2003, 446 p. (a)
 Preda M. *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II. București: Cartex, 2003, 428 p. (b)
 Rebreanu L. *Pădurea spânzuraților*. Chișinău: Litera, 2002, 320 p.
 Rebreanu L. *Adam și Eva*. Chișinău: Litera, 2001, 280 p.
 Rebreanu L. *Ion*. Vol. I. Chișinău: Litera, 2001, 256 p.
 Rebreanu L. *Ion*. Vol. II. Chișinău: Litera, 2001, 256 p.
 Sadoveanu M. *Baltagul*. București: Agora, 2006, 144 p.
 Sadoveanu M. *Frații Jderi*. Vol. I. București: Agora, 2007, 477 p.
 Slavici I. *Pădureanca*. Curtea de Argeș: Tana, 2007, 144 p.
 Slavici I. *Moara cu noroc*. București – Chișinău: Litera Internațional, 2001, 312 p.
 Teodoreanu I. *La Medeleni*. București: Agora, 2011, 850 p.

Inna NEGRESCU-BABUȘ
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

DIVERSITATE LINGVISTICĂ
ȘI IDENTITATE EUROPEANĂ

Linguistic diversity and European identity

Abstract. We can say without exaggeration that in human history there wasn't a time when interacted simultaneously, with such a magnitude and intensity, so many State and non-State entities, so many groups, organizations and populations as nowadays. In these circumstances, an imperative of the modern world is to ensure the cohabitation of people with different cultural identities within a common milieu of life. In addition to the legislative and politic measures of states, the most effective strategy in this regard is to promote and enhance the authentic intercultural dialogue, through which cultures and people meet, know and understand each other better, obtaining a spiritual and pragmatic enrichment. In this situation, it can be achieved two important goals: protecting cultural differences and form a favourable environment for their coexistence for the benefit of human development.

Keywords: linguistic diversity, intercultural communication, multilingualism, globalization.

Fiind populat de mai multe etnii, deși majoritatea cu origine îndepărtată comună, continentul european se remarcă nu doar printr-o remarcabilă diversitate culturală și lingvistică, ci și printr-o permanentă preocupare de a menține această fărâmițare, conservând specificul fiecărui grup etnic.

În această ordine de idei, între organismele și legiferările Comunității Europene, cele privind reglementările lingvistice ocupă un loc important, căci politicile lingvistice au devenit parte componentă a politicului. Comisia Comunităților Europene alocă fonduri pentru conservarea și promovarea limbilor mici/minoritare/regionale/mai puțin folosite/mai puțin răspândite (începând din 1983). Tot din acest an, în cadrul Parlamentului European se întâlnește, în ședințe de lucru regulate, un grup al limbilor minoritare.

Consiliul Europei a adoptat în 1992 Carta Europeană pentru Limbi mai Puțin Folosite. De o mare importanță s-a dovedit a fi crearea Biroului European pentru Limbi mai Puțin Folosite (European Bureau for Lesser Used Language), care, fondat în 1982, a jucat un rol decisiv în elaborarea acestei Carte, alături de alte documente.

EBLUL este un ONG cu rol consultativ pe lângă marile organisme internaționale: ECOSOC (Consiliul Economic și Social), ONU, UNESCO și, mai recent, CE (Consiliul

Europei), cu contribuții importante în politicile lingvistice. Activitatea în ședințe permanente de lucru a unui alt grup al limbilor minoritare durează din 1982, în cadrul Parlamentului European.

În 1987 a fost elaborată o rezoluție care direcționează concret politicile lingvistice, *Kuijpers Resolution*, iar în 1994 a apărut *Killilea Resolution*.

În 1994 Consiliul Europei a elaborat Convenția Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale.

Diverse documente privind drepturile lingvistice și culturale au fost concepute ca parte integrantă a drepturilor omului, în cadrul OSCE.

În Tratatul de la Maastricht, 1992, există un articol despre cultură în care se stipulează: „Comunitatea va contribui la înflorirea culturală în statele-membre, respectând diversitatea lor națională și regională, aducând, în același timp, în prim-plan moștenirea culturală comună”.

Declarația Universală a Drepturilor Lingvistice apare în iunie 1996, iar din anul 1999 se organizează diverse conferințe adresate țărilor Uniunii Europene sau candidate la aderarea europeană, cu teme vizând o mai bună integrare lingvistică.

În cadrul tratatelor și convențiilor semnate, un loc important îl au, cum am spus, reglementările privind limbile popoarelor europene, parte integrantă a culturilor și civilizațiilor care trebuie să-și păstreze, fiecare, personalitatea, în cadrul mării familii a bătrânului continent.

Trebuie să amintim faptul că anul 2001 a fost declarat de către Consiliul Europei și Uniunea Europeană „Anul European al Limbilor”.

Problemele care se pun sunt cu atât mai complicate, cu cât harta politică, economică și cultural-lingvistică a Europei este foarte complexă. Fiind populat de mai multe etnii, deși majoritatea cu origine îndepărtată comună, continentul european se distinge nu numai printr-o vizibilă fărâmițare culturală și lingvistică, ci și prin efortul și disponibilitatea de a menține această fărâmițare cu conservarea fiecărui grup etnic. Când spunem Europa din punctele de vedere enumerate mai sus (politic, economic, cultural-lingvistic), avem în vedere atât cele 48 de state situate între limitele geografice convenționale ale Europei, cât și statele insulare (ca Islanda) sau, și mai mult, statele aflate parțial pe teritoriul Europei, parțial, pe cel al Asiei, precum Federația Rusă și Turcia. Dificultățile rezultă și din configurația geografică a Europei, practic, o prelungire semiinsulară a Asiei.

Mai mult chiar, sunt incluse în Europa și, în consecință, sunt considerate ca aparținând familiei lingvistice europene, statele care se află dincolo de limitele continentului european. Este vorba despre Cipru, care aparține Europei prin tradiția sa culturală, dar și prin orientările politico-economice și culturale actuale, apoi Armenia, Azerbaidjan și Georgia, care fac parte din O.S.C.E. (Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa). Primele două pretind la integrare în Consiliul Europei. La cele enumerate, se mai adaugă teritoriile neautonome, fie cu statut special, fie componente ale unor state europene cu limbi oficiale europene, dar și cu limbi specifice (Insulele Feroe, Groenlanda, Insulele Normande).

În aceste condiții, este clar că noțiunea de „limbă europeană” nu coincide cu ceea ce au învățat filologii din tratatele de lingvistică generală, din clasificarea genealogică a limbilor. Majoritatea este reprezentată, desigur, de limbile romanice, germanice, slave, care, împreună cu greaca, albaneza etc., fac parte din marea familie indoeuropeană. Dar în Europa se află și limbi din familia finougriacă, precum maghiara și finlandeza, limbi din familia altaică, precum turca, caucaziana, georgiana etc.

Prin urmare, criteriul genealogic și, în ultimă instanță, chiar criteriul lingvistic propriu-zis, în analiza configurației lingvistice a Europei actuale trebuie abandonat, în favoarea criteriilor extralingvistice. Este vorba despre factori de ordin politic, economic, militar etc., care au schimbat mult peisajul lingvistic al continentului, iar valorile de imigranți din zilele noastre îi vor schimba cu siguranță configurația actuală.

În această ordine de idei, există:

- 1) limbile oficiale naționale;
- 2) limbile oficiale regionale;
- 3) idiomurile care nu se încadrează în niciuna dintre aceste categorii.

De exemplu, în Marea Britanie, sunt consemnate: 1) engleza; 2) galeza – în țara Galilor și în Anglia; 3) gaelica – în Scoția, cornica în Cornwell și irlandeza – în Irlanda.

E de menționat faptul că, de cele mai multe ori, limba oficială corespunde, în general, cu limba națională, dar sunt și abateri de la această regulă. În Elveția, de exemplu, romanșa este considerată națională, dar oficiale sunt germana, franceza și italiana.

Există limbi cooficiale, precum *groenlandeza* – într-un teritoriu neautonom, Groenlanda, alături de engleză; *feroeza* – limbă cooficială, alături de engleză, în teritoriul neautonom al Insulelor Feroe.

Există limbi oficiale, vorbite concomitent în mai multe state independente: I. germana – în cinci state (Austria, Belgia, Elveția, Germania și Lichtenstein); franceza – în patru state (Belgia, Elveția, Franța, Monaco); italiana – în patru state (Elveția, Italia, San Marino, Vatican); engleza – în trei state (Irlanda, Malta, Marea Britanie), la care se adaugă și teritoriul neautonom al Insulelor Normande; II. limbi vorbite în câte două state: greaca (Cipru și Grecia); neerlandeza/olandeză (Belgia – în varianta flamandă, Olanda); româna (Republica Moldova, unde i-a fost de curând recunoscut din nou acest nume de către Curtea Constituțională de la Chișinău, urmând însă a se modifica în acest sens Constituția țării, care, în formă actuală, o numește, impropriu; România); rusa (Belarus și Rusia); suedeza (Finlanda și Suedia); turca (Cipru și Turcia).

Alte 30 de limbi sunt declarate *oficiale* în câte un singur stat european: albaneza, armeană, azera, belarusa, bosniaca, bulgara, catalana, ceha, daneza, estona, finlandeza, georgiana, irlandeza, islandeza, letona, lituaniana, luxemburgheza, macedoneana, maghiara, malteza, norvegiana, polona, portugheza, slovaca, slovena, plus romanșa, feroeza și groenlandeza.

Cele 42 de limbi oficiale sau cooficiale reprezintă, de obicei, limbi tradiționale materne ale majorității populațiilor din țările respective. Evenimentele istorice au unificat

sau, din contră, au dezbinat o parte din aceste limbi. De exemplu, sârbo-croata și bosniaca erau considerate o singură limbă, până acum nu demult. Actualmente, ele funcționează ca trei limbi oficiale distincte. Cam același model a urmat și ceho-slovaca.

Există și cazuri când apar anumite interese politice care decid, uneori nejustificat, din punct de vedere istoric și lingvistic, unicitatea, diversitatea, denumirea, caracterul „oficial”, caracterul „național” al limbilor. Astfel, în timp ce autoritățile din Finlanda au acceptat în urma unor lungi dezbateri pro și contra că există două limbi „naționale”, finlandeza și suedeza, autoritățile din Republica Moldova au decis, în sens invers, ignorând orice argument științific, că una și aceeași limbă română, vorbită atât în România, cât și în Republica Moldova, nu poate fi considerată și limba lor națională. În acest scop, se recurge la numeroase tertipuri, utilizându-se denumirea „limbă moldovenească”. Mai mult decât atât, sunt numeroase încercările de a se demonstra prin diverse argumente neștiințifice că ar fi vorba despre o altă limbă. În Europa mai există astfel de exemple, privind denumirea strict locală, regională a limbii, cu substrat naționalist (*andorrana* din Andora; flamanda – olandeza din Belgia etc.).

Menționăm de asemenea problemele limbilor regionale ca *frizona*, în Olanda, *frulana*, în Italia etc., dialectele aromân, istoromân și meglenoromân în Grecia, Bulgaria, Albania, limbile minorităților etc. Comunitatea Europeană a sesizat toate aceste probleme și le abordează cu cea mai mare seriozitate.

Provocările pe care le înfruntă Europa nu se opresc aici. Mișcările neîntrerupte de populații, fenomenul emigrației politice și economice al funcționarilor internaționali etc. formează limbile exogene, care se amestecă printre cele endogene, adică autohtone, sub numele convențional de limbi imigrante sau limbi comunitare.

În perioada colonizării s-a produs deplasarea europenilor spre Asia, Africa și spre alte continente. Începând cu a doua jumătate a secolului XX, mișcarea s-a produs în sens invers, mai accentuat și în mod constant, către fostele state colonizatoare, fiind în categoria țărilor dezvoltate și, din acest punct de vedere, mai atractive.

În această ordine de idei, de la înființarea Comunității Europene, situația lingvistică din statele-membre nu s-a simplificat, ci, din contră, s-a complicat.

În anul 2009, cu ocazia Zilei Internaționale a Limbii Materne, a fost prezentată la Paris o nouă ediție a *Atlasului internațional al limbilor pe cale de dispariție*, realizat sub egida UNESCO. Cu această ocazie, a fost organizată o masă rotundă cu tema *Languages at communities, the Road to Follow*. A fost prezentat și un dicționar în varianta on line, care prezintă celor interesați situația a 2 500 de limbi, considerate a fi în pericol. Dacă luăm în considerare cele 7 000 de limbi inventariate în diverse atlase lingvistice și lucrări de specialitate, ajungem la concluzia că jumătate din limbile lumii se află într-o situație destul de dificilă.

Dacă ne referim la spațiul lingvistic românesc, *Cartea Roșie* include aromâna printre limbile „periclitare”, iar istro-româna și megleno-româna printre cele „puternic periclitare”.

În concluzie, putem afirma că axele strategiei politice în domeniul lingvistic s-au impus ca teme de studiu pentru instituțiile implicate în coordonarea vieții tuturor locuitorilor actuali ai Uniunii Europene: a) pe termen lung, este absolut necesar ca toți cetățenii UE să vorbească cel puțin două limbi, în afară de limba lor maternă; b) atingerea acestui scop, presupune, în primul rând, începerea studiului limbilor la o vârstă foarte fragedă; c) această strategie presupune reorganizarea totală a sistemului de învățământ.

Subliniem faptul că globalizarea nu trebuie înțeleasă ca uniformizare culturală și lingvistică, ci ca interconectare, ea hibridează în mod inevitabil culturile și le plasează într-un cadru pluralist și competitiv nou al unei arene globale. Oricât de rezistente ar fi culturile la tendințele de omogenizare induse de interacțiunile economice, este evident că globalizarea a creat un cadru comun de referință în care se desfășoară interacțiunea și comunicarea dintre ele.

Referințe bibliografice

1. Vintilă-Rădulescu I., *Sociolingvistică și globalizare*. București: Editura Academiei, 2001, 320 p.
2. Tartler G., *Identitatea Europeană*. București: Cartea românească, 2006, 248 p.
3. *Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare*. Strasbourg, 5.12.1992, ETS, no. 194.
4. Sala M., Vintilă-Rădulescu I., *Limbile Europei*. București: Editura Univers Enciclopedic, 2001, 204 p.
5. Packer J., *Limbajul echității. Originea și dezvoltarea recomandărilor de la Oslo cu privire la drepturile lingvistice ale minorităților naționale // Altera – 2000 – N. VI – p. 5-23.*
6. Moldovanu Gh., *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică*. Chișinău: Departamentul Editorial-Poligrafic ASEM, 2007, 371 p.

Dorina MACOVEI
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

**DETERMINOLOGIZAREA
TERMENILOR ECOLOGICI – ANALIZĂ
LEXICO-FUNCȚIONALĂ**

The determinologization of ecological terms – a lexico-functional analysis

Abstract. Due to the interest of human beings to lead an ecological life, the term „ecology” penetrated in almost every area of our living creating new concepts and consequently, new terms appeared to name these concepts. There are cases when the words meaning ecological notions migrate into the common language or other specialized vocabularies, thus their connotation undertakes slight modifications. This phenomenon is called determinologization which is based on analogy. This article is an attempt at getting an insight into how the meaning of ecological terms evolves alongside the world and human understanding in other fields, excepting ecological texts. The research is based on examples drawn from newspapers and on-line press.

Keywords: terminology, term, word, determinologization, specialized vocabulary, common language, connotation etc.

În ultimii ani, ca urmare a întrebuițării pe larg a terminologiei ecologice de către multe grupuri sociale ale populației, are loc un proces amplu de determinologizare a termenilor ecologici, mulți dintre aceștia trecând dincolo de limbajul ecologic. Acest fenomen de determinologizare se produce atunci când termenii ecologici pătrund în vocabularul general și îl considerăm un proces firesc, ca urmare a utilizării masive a acestor termeni în presă. În observațiile savantului ceh C. Sochor, 90% din volumul de cuvinte noi apar din terminologii. Acest proces ia amploare începând cu anii '30 ai secolului al XIX-lea când se constată un interes deosebit față de științele exacte, de noile descoperiri și de popularizarea lor în masă. Deoarece trăim într-o perioadă când orice informație este mediatizată, elementele terminologiilor sunt deosebit de răspândite și noi, cititorii, avem acces involuntar la ele. Astăzi, un număr mare de termeni din limbajele specializate au pătruns în limba comună și s-au adaptat atât de profund în lexicul comun, încât nu mai apar ca termeni specializați în dicționare.

Această determinologizare, întrebuițare a termenilor specializați în limbajul uzual cotidian, este numită de Robert Galisson „banalizare lexicală” [1, p. 8]. În procesul de migrare a termenului spre limba comună, acesta suferă modificări semantice, poate să își piardă sensul său, conceptual, unicitatea și caracterul său sistematic, însușind însă trăsături pragmatice noi. Cercetătoarea rusă L. Cutina menționează că o mare parte a modificărilor semantice sunt legate nemijlocit de procesul pătrunderii termenilor în limba comună [2, p. 82-94].

Din punctul de vedere al terminologului român A. Bidu-Vrănceanu, determinologizarea este un proces gradabil: „transferul termenului în texte și contexte de largă circulație antrenează un proces de determinologizare a sensului specializat în grade diferite” [3, p. 38] și include atât 1. etapa când termenii își păstrează nodul dur și dimensiunea denotativă, cât și 2. etapa când pe lângă dimensiunea denotativă, termenul își atribuie și o dimensiune conotativă. Autoarea susține că un termen prin diferite valori conotative atinge un „grad maxim de determinologizare” [3, p. 40], aceasta nu înseamnă însă că determinologizarea este totală, fapt afirmat de unii lingviști. De exemplu, cercetătoarea L. Cepraga stabilește două tipuri de determinologizare: „1. Determinologizarea relativă (numită și parțială); 2. Determinologizarea finală (sau totală)” [4, p. 154].

O analiză asemănătoare cu cea a lingvistului A. Bidu-Vrănceanu vedem la M. Rizea, unde „migrarea termenilor spre limba comună implică o serie de modificări semantice, asociate unui proces de determinologizare în grade diferite, de la simpla «diluție» a sensului specializat, până la adăugarea de conotații. Gradul cel mai înalt al îndepărtării de «nucleul dur» al sensului specializat corespunde, așadar, apariției deviațiilor semantice de tip metaforă sau metonimie, când se manifestă nu numai o extindere a termenilor spre limba comună, ci chiar o asimilare a lor” [5, p. 2].

Potrivit terminologului rus A. Superanskaia, determinologizarea include două etape: 1. pătrunderea termenului în limbajul comun sub forma unui cuvânt cu semnificație terminologică; 2. în cadrul acestei etape are loc un transfer semantic al acestui cuvânt „terminologic”.

În procesul determinologizării se poate observa cu ușurință modificarea intensiunii și extensiunii termenului. Intensiunea termenului (totalitatea implicațiilor unui concept sau termen; sens) se diminuează, iar extensiunea termenului (totalitatea, clasa de obiecte cărora le corespund notele, atributele unui concept sau termen) se extinde sau restrânge. Ca urmare, termenul devine cuvânt care aparține limbii comune, privat de orice exactitate terminologică și își pierde legătura cu conceptul pe care îl desemna.

În terminologia ecologică ca și în alte terminologii există termeni ecologici puri, termeni ecologici comuni cu limba comună și termeni ecologici interdisciplinari. Cu cât crește probabilitatea unui termen ecologic de a fi în limba comună, cu atât scade probabilitatea lui de a fi în limbajul interdisciplinar, ceea ce declanșează o vulgarizare lexicală sau determinologizare. De fiecare dată când termenul părăsește sfera limbajului specializat și pătrunde în limba comună, determinologizarea nu este totală. El își păstrează parțial semnificația terminologică neputând fi rupt de „nucleul dur semantic” [3, p. 29]. În această situație, afirmă A. Bidu-Vrănceanu, termenul se situează într-un spațiu de interferență, deoarece el nu aparține nici limbajului specializat și nici limbii comune.

Luând în considerare observațiile expuse mai sus, vom încerca să analizăm un număr de termeni ecologici în contexte diferite și vom urmări procesul de „diluție” semantică și adăugarea de conotații noi. Pentru aceasta am recurs la exemple de contexte din diferite domenii preluate din presă și surse electronice on-line. Trebuie să menționăm că în limbajul ecologic termenii care se supun determinologizării sunt termeni monomembri care capătă nuanțe semantice noi datorită contextului. Astfel, prin acest fenomen se atestă și o popularizare a terminologiei ecologice.

Să urmărim termenii ecologici care migrând în limba comună suferă schimbări de sens datorită contextului din care vor face parte. De exemplu, lexemul *arid* cu primul sens din dicționar: „(despre soluri, regiuni) care este lipsit de umezeală; uscat, neroditor, neproductiv, sterp” [6, p. 127] apare în contexte din limba comună cu semnificația „sărac în idei, în imagini; sec, plictisitor, greoi” [6, p. 127]:

Context ecologic	Context neterminologic
„În deșertul arid Karakum, care acoperă o suprafață întinsă din țară și care este cunoscut pentru mediul vitreg și temperaturile extreme, poate fi descoperită uriașa groapă Derweze sau Darvaza, numită de localnici Poarta către Iad” (neproductiv, uscat, secetos) [7].	„Bazele regimurilor totalitare sunt hrănite de mizerie și sărăcie. Ele se multiplică pe terenul arid al sărăciei și dezordinii sociale” (sărac în imagini, plictisitor) [7]. „Dezbateră despre Europa, deși a avut un subiect considerat îndeobște arid, a fost foarte animată, iar intervențiile participanților au fost urmărite de un public de aproximativ 150 de persoane, care nu se dădea dus nici măcar când a început ploaia” (sec, greoi, fără interes) [7].

Exemplele expuse mai sus ilustrează perfect fenomenul penetrării unui termen ecologic în limba comună, însoțit de o „diluție” parțială, dar, în același timp, remarcăm nuanțe conotative noi ale unităților lexicale „teren arid” și „subiect arid” – sărac în imagini, plictisitor, sec, greoi, fără interes – care apar în baza procedurii de metaforă. În contextul medical: „Cei 12 ani de droguri au lăsat urme adânci: e numai piele și os, ochii îi sunt mici și împăienjeniți, tenul arid și decojit, dantura cariată” [8], același termen urmează aceeași cale de determinologizare, atribuindu-și semnificația de „uscat, deshidratat”.

Este de menționat faptul că în procesul de determinologizare sunt antrenate de obicei termeni monomembri, care își pierd sau schimbă nuanța terminologică datorită conexiunii lor cu alte cuvinte din limba comună. Astfel, suntem prezenți la o nouă utilizare pragmatică a termenilor, ce deseori depășește limitele incluse în dicționare. Să recurgem la exemple.

Termenul *a vegeta* – „1. (despre plante) a trăi, a crește, a se dezvolta” [9] din enunțul care urmează migrează din domeniul ecologic în limba comună cu sensul „fig. (despre oameni) a trăi fără a realiza nimic, a duce o viață obscură, lipsită de activitate, de perspective; a trăi fără a realiza nimic, fără a avea o activitate dinamică”: „Milioane de copii vegetează ca plantele din cauza vaccinurilor, care omoară umanitatea” [10]; un alt sens vedem în acest exemplu extras din context economic, unde verbul „a vegeta” (a avea o activitate fără dinamică) intră în conexiune cu un subiect inanimat, ceea ce prezintă o creație a autorului: „La începutul anilor 2000, deci după un deceniu de postcomunism, exporturile României vegetau în jurul a 10-11 miliarde dolari și se părea că mai mult economia românească nu putea da la extern” [11].

În exemplele citate asistăm la o desemantizare mai pronunțată, deoarece în comparație cu sensul direct care are o conotație pozitivă, aici termenului a *vegeta* i se atribuie un sens negativ.

Un termen-cheie în limbajul specializat al ecologiei care este suprasolicitat și în comunicarea de zi cu zi este *a polua* – „1. a infecta, a vicia mediul înconjurător cu diverse substanțe nocive”, care capătă sens nou „a profana, a murdări, a denatura o informație”:

Context ecologic	Context neterminologic
„Este pericol de poluare pe Dunăre, după ce aproape 850 de tone de îngrășământ chimic au ajuns pe fundul apei” [12].	Această poluare cu speculații deocheate, „aruncate ca din praștie” asupra norodului, are menirea de a discredita anumite personalități ale României [13].

Utilizarea acestui termen din vocabularul ecologic cu sens figurat în context neterminologic are ca scop de a atrage atenția cititorului printr-un limbaj original și afectiv.

Termenul *brumă* pune pe prim-plan sensul terminologic ce aparține domeniului științelor: „cristale fine de zăpadă care se formează noaptea (în anotimpurile de tranziție) prin înghețarea vaporilor de apă din atmosferă și care se depun pe plante, pe sol, pe obiecte. 2. (pop.) chiciură; 3. strat fin, alburii, care acoperă unele fructe (sau plante)”, urmat de sensul figurat „4. fig. cantitate mică de...” Așadar, comparând exemplele ce urmează, observăm că prin analogie, termenul *brumă* se determinologizează păstrându-și extensiunea de „cantitate mică”. Constatăm o conexiune a termenului *brumă* cu unități lexicale atât din limba comună, cât și din limbajul politic, generând expresii metaforice originale bazate pe analogia formei. Autorii din textele ce urmează pun în evidență cantitatea neînsemnată sau aproape lipsa de moralitate omenească asemănând-o cu fenomenul meteorologic *brumă* care apare în cantități foarte mici și numai în anotimpurile de tranziție. O situație similară se observă și în contextul politic, unde prezența unui guvern interimar nefuncțional și nevaloros este exteriorizată de metafora „brumă de guvern”:

Context ecologic	Context politic, limba comună
„Frigul pătrunzător și bruma groasă au pus stăpânire peste tot” [14].	„...brumă de guvern interimar” [15] „Ne pierde și bruma de moralitate pe care o mai avem” [16].

Termenul ecologic *arșiță* semnifică în terminologia de specialitate „căldură mare și dogoritoare a soarelui; dogoare, zăduf, caniculă”, iar în contexte nespeciale obține o semnificație nouă: „senzație de căldură (și de sete) pe care o are omul bolnav; *p. gener.* febră, temperatură”. Pentru comparație venim cu două exemple care demonstrează diferența de sens, dar și nucleul conotativ care unește aceste două cuvinte: sentimentul de căldură și senzația de înfocare care se percep în ambele situații:

Context ecologic	Context neterminologic
„După ploii, vine arșița! Fructele de sezon te ajută să faci față caniculei” [17].	„În arșița dragostei: poeme și confesiuni despre Mircea Eliade” [18, p. 1].

Verbul a *defrișa* – „I. tranz. a înlătura (prin tăiere sau prin ardere) arborii și alte plante lemnoase spre a face un teren propriu pentru agricultură, pășunat, construcții etc. sau pentru a-l împăduri din nou; a despăduri”, care prin metaforizare își atribuie un sens nou figurat „2. (fig.) a descurca, a lămuri, a limpezi (o problemă); a aborda punctele esențiale, fără a trata fondul.”

Context ecologic	Context economic
„UNIMEDIA amintește că, anterior, pe teritoriul Centrului ARTICO s-au defrișat copaci” [19].	„Domeniul agroalimentar este un domeniu mai puțin «defrișat», mai puțin supus privirii critice a publicului” [20].

La baza desemantizării termenului *a defrișa* ca și în cazul multor exemple din stilul publicistic va sta principiul expresivității și originalului, care este o condiție principală în determinologizarea parțială a termenilor. Acest exemplu ilustrează o accepție neterminologică, care reprezintă rezultatul unei analogii din necesitatea de a denumi situația neclară din domeniul agroalimentar.

Pe lângă migrarea termenilor ecologici în limbajul comun se atestă destul de des și prezența lor în limbajele, care caracterizează domeniile relativ înrudite ecologiei. Similare este situația termenului „eroziune”, care se referă la limbajul ecologic și medicinal – „1. proces complex de roadere și de săpare a scoarței terestre prin acțiunea unor agenți externi; rezultatul acestui proces, erodare; proces de roadere a corpurilor pe (sau prin) care curge un fluid; 2. ulceratie ușoară, superficială a pielii sau a mucoaselor, cauzată de agenți fizici, chimici, mecanici sau apărută în urma unei inflamații; excoriație”. Acest termen însă se bucură de o nouă conotație neterminologică fiind inclusă de dicționar: „(fig.) degradare progresivă, uzură lentă”. Să observăm următoarele exemple:

Context ecologic	Context medical, politic
„Pe toată suprafața ei, un proces de eroziune foarte activ a scos la zi straturile de cuarțite, a căror culoare roșie violacee conferă zonei un aspect cu totul aparte, ea apărând de la mari depărtări ca o rană deschisă în trupul muntelui” [7].	„Aciditatea sucurilor și prezența zaharurilor pot avea un efect de eroziune asupra danturii” [21]. „Nu va exista însă o revoluție aici, ci doar o eroziune lentă a puterii”, mai spunea Nemțov [7].

Un alt termen ecologic care desemantizându-se își găsește loc în mai multe arii specializate este *furtună* – „vânt puternic însoțit de averse de ploaie, de grindină și de descărcări electrice; vijelie”, care apare atât în contexte terminologice, cât și neterminologice:

Context ecologic	Context neecologic
„Nord-estul Statelor Unite urmează să fie lovit în aceste zile de o furtună de zăpadă istorică. Este avertismentul serviciului național de meteorologie” [22].	„... o furtună abătută asupra leului moldovenesc care amenință să adauge ingredientul mortal al instabilității economice în fiertura și așa extrem de toxică moldovenească alcătuită în principal din instabilitate politică, divizare socială plus amenințarea geopolitică dinspre răsărit” [15]. „Anul grevelor în aviația europeană. Furtuna angajaților nemulțumiți a scos la iveală puterea sindicatelor” [23].

În contextele citate mai sus semnificația nou-apărută se formează în baza primului sens al cuvântului *furtună* și denotă „zbucium, tulburare” în accepție economică și „revoltă, răscoală, stare de neliniște puternică” în cazul unui context uzual.

Exemplele analizate demonstrează că determinologizarea termenilor ecologici prezintă o deviere de sens ce apare în urma unei analogii făcute de vorbitor pentru a numi concepte noi. În cele mai dese cazuri, utilizarea repetată a acestora în diferite contexte a impus înregistrarea lor în dicționare atât generale, cât și de specialitate. În cadrul determinologizării termenilor ecologici observăm un proces invers terminologizării, bazat pe același principiu al analogiei. Cu atât mai mult, noile nuanțe conotative ce aparțin termenilor ecologici datorită metaforizării obțin nuanțe expresive.

În concluzie, menționăm că termenii din limbajul ecologic pe lângă sensul lor primar ce îl păstrează, își atașează noi conotații pe dată ce se infiltrază în alte limbaje, cum ar fi: medicină, biologie, economie, politică etc. Este de accentuat faptul că niciun context nu relevă exemple de desemantizare totală, fiecare sens nou conotativ apare ca urmare unei analogii, anume această analogie determină legătura dintre sensurile pe care cuvântul/ termenul le posedă.

În urma acestei analize, remarcăm importanța proceselor de terminologizare și determinologizare într-o limbă. Aceste două fenomene sunt o parte primordială și inevitabilă a limbajelor specializate, un inel de conexiune între ele, dar și limba comună.

Referințe bibliografice

1. Galisson, R. *Recherche de lexicologie descriptive. Banalisation lexicale*. Paris: Nathan, 1978. 432 p.
2. Кутина, Л. *Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем// Лингвистические проблемы научно-технической терминологии*. Москва: Наука, 1970.

3. Bidu-Vrănceanu, A. *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*. s.l.: Editura Universității din București, 2007. 266 p.
4. Cepraga, L. *Studiu asupra terminologiei managementului economic în limba română*. Chișinău: Editura ASEM, 2006. 279 p.
5. Rizea, M. *Termenul din perspectiva unei terminologii externe*. http://www.softwinresearch.ro/publications/linguistics/TERMENUL_DIN_PERSPECTIVA_UNEI_TERMINOLOGII_EXTERNE.pdf. [Vizitat 13 02 2016]
6. *DEXI Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. Chișinău: ARC, Gunivas, 2007. 2280 p.
7. www.adevarul.ro. http://adevarul.ro/international/asia/video-turkmenistanul-prezinta-poarta-iad-cea-mai-noua-atractie-turistica-tara-1_53a6d22f0d133766a8cc9515/index.html. [Vizitat: 11 02 2016.]
8. www.romanalibera.ro. <http://www.romanalibera.ro/actualitate/eveniment/epide-mia-de-hiv--tinuta-in-frau-in-sali-de-injectare-pentru-toxicomani-352378>. [Vizitat: 12 02 2016.]
9. dexonline.ro. <http://dexonline.ro/lexem/mereologie/191759>. [Vizitat 05 08 2013.]
10. www.ziare.com. <http://www.ziare.com/viata-sanatoasa/sanatate/un-medic-da-cartile-pe-fata-vaccinurile-extrem-de-periculoase-pentru-om-1212140>. [Vizitat 12 02 2016.]
11. www.jurnalul.ro. <http://jurnalul.ro/editorial/exporturile-care-nu-aduc-fericirea-i-684669.html>. [Vizitat 12 02 2016.]
12. www.digi24.ro. <http://www.digi24.ro/Stiri/Digi24/Actualitate/Social/Pericol+de+poluare+pe+Dunare+Aproape+850+de+tone+de+ingrasamant+>. [Vizitat: 12 02 2016.]
13. www.gazetanord-vest.ro. <http://www.gazetanord-vest.ro/2015/02/e-vreema-specu-latiilor/>. [Vizitat: 12 02 2016.]
14. www.prosport.ro. <http://www.prosport.ro/alte-sporturi/reportaj-botezul-apa-inghetata-prosport-asistat-salupa-lacul-snogov-ultimul-antrenament-2014-unicilor-campioni-mon-diali-anul-trecut-dor-oasele-gleznele-degetele-incalzesti-impresia-lovit-masina-13747160>. [Vizitat: 12 02 2016.]
15. www.europalibera.org. <http://www.europalibera.org/content/blog/26845396.html>. [Vizitat: 12 02 2016.]
16. www.gindul.info. <http://www.gandul.info/gandul-live/cristian-tudor-popes-cu-clipurile-de-promovare-a-orei-de-religie-in-scoli-nu-sunt-nimic-altceva-decat-manipulare-si-propaganda-13926531>. [Vizitat 12 02 2016.]
17. www.libertatea.ro. <http://www.libertatea.ro/detalii/articol/dupa-ploi-vine-arsita-fructele-de-sezon-ajuta-sa-faci-fata-canacula-497304.html#ixzz3UaL6w15A>. [Vizitat 12 02 2016.]
18. Devi, M. *În arșița dragostei: poeme și confesiuni despre Mircea Eliade*. București: TAJ, 2012.

19. [www.unimedia.info. http://unimedia.info/stiri/masuri-fara-precedent-in-paris-pentru-eliminarea-masinilor-poluante-88403.html](http://unimedia.info/stiri/masuri-fara-precedent-in-paris-pentru-eliminarea-masinilor-poluante-88403.html). [Vizitat 12 02 2016.]
20. [www.ziarulevenimentul.ro. http://www.ziarulevenimentul.ro/stiri/politica/fost-presedinte-cj-iasi-a-voi-ataca-toate-hotararile-luate-din-martie-2014-pana-in-prezenta-203523.html](http://www.ziarulevenimentul.ro/stiri/politica/fost-presedinte-cj-iasi-a-voi-ataca-toate-hotararile-luate-din-martie-2014-pana-in-prezenta-203523.html). [Vizitat 12 02 2016.]
21. [www.csid.ro. http://www.csid.ro/health/sanatate/sucurile-naturale-cheia-unui-organism-sanatos-13204990/](http://www.csid.ro/health/sanatate/sucurile-naturale-cheia-unui-organism-sanatos-13204990/). [Vizitat 12 02 2016.]
22. [www.jurnaltv.md. http://www.jurnaltv.md/news/2015/1/26/furtuna-de-zapada-istorica-in-sua-10092449/](http://www.jurnaltv.md/news/2015/1/26/furtuna-de-zapada-istorica-in-sua-10092449/). [Vizitat 16 02 2016.]
23. [www.businessmagazin.ro. http://www.businessmagazin.ro/analize/transporturi/anul-grevelor-in-aviatia-europeana-furtuna-angajatilor-nemultumiti-a-scos-la-iveala-puterea-sindicatelor-13730819](http://www.businessmagazin.ro/analize/transporturi/anul-grevelor-in-aviatia-europeana-furtuna-angajatilor-nemultumiti-a-scos-la-iveala-puterea-sindicatelor-13730819/). [Vizitat 12 02 2016.]

Claudia PRIGORSCHI
Eufrosinia AXENTI
Universitatea de Stat din Moldova
(Chişinău)

**LES PARTICULARITÉS
DE L'ÉVALUATION EN DIDACTIQUE
DU FRANÇAIS LANGUE ÉTRANGÈRE**

Peculiarities of evaluation in the didactics of French as a foreign language

Abstract. This article concerns partially the problem of assessment of learning French as a foreign language and analyses the peculiarities of the formative and summative assessment. There is determined the pedagogical value of the evaluation, highlighting the decisive role of evaluation for the effective progression in learning French as a foreign language. In addition, we propose concrete examples of tests with their solutions and we present a summary of the evaluation concept and particularly of formative and summative assessment, outlining some of its features. This study proposes some tests with various items; presents criteria for evaluating the oral and written skills.

Keywords: assessment, formative, summative criteria, features, advantages, test's item.

Évaluer vient de l'ancien français "value" et signifie en conséquence "porter un jugement de valeur".

En didactique du FLE, l'évaluation consiste à **mesurer** ou juger (apprécier) **les performances, les compétences orale et écrite** des apprenants placés dans des situations simulées de communication puisque l'objectif final de l'apprentissage du français est **d'apprendre à communiquer** [1, p. 68].

La notion d'évaluation étant interdépendante de celle de finalité, l'évaluation doit donc être ajustée aux objectifs que se sont fixés les apprenants (acquisition partielle ou complète de la langue et/ou d'un diplôme de niveau ou professionnel); on délimite les objectifs d'un cours et on mesure périodiquement et en fin d'enseignement les résultats obtenus au tamisage de ces objectifs.

Évaluer est une démarche plus complexe, plus globale, qui vise à **interpréter** (c'est-à-dire à donner du sens) le travail de l'apprenant par rapport aux objectifs visés, en utilisant non pas un modèle mais un **ensemble de critères** choisis en fonction de l'objectif (qui sont des parties de l'objectif), en fonction du niveau d'apprentissage et en cohérence avec la conception de la langue enseignée. Si l'enseignement est communicatif, l'évaluation doit se construire dans une perspective communicative et actionnelle.

Les critères essentiels dans le système d'évaluation sont: le critère de feed-back; le critère de l'intelligibilité, le critère de l'information et aussi les critères de fiabilité et de validité, qui doivent montrer à l'apprenant les progrès qu'il a faits, les étapes qu'il lui reste à parcourir et où résident ses principales faiblesses; les informations fournies par un test doivent être fiables et non aléatoires. Non moins important est le critère de fréquence, c'est-à-dire on pratiquera le test plus fréquemment [2, p. 151].

D'après A. Beck l'évaluation a des caractéristiques essentielles. Ainsi l'évaluation a un caractère cumulatif, limitatif, distributif, synchrone et subjectif [3, p. 171].

Le caractère **cumulatif**, tient à l'aspect global du discours. Pour se convaincre de cette spécificité, il suffit de comparer l'enseignement des langues vivantes à celui d'autres disciplines. En géographie ou en histoire, par exemple, on peut étudier séparément, placer en un endroit quelconque de la progression, et évaluer séparément l'ensemble des données relatives à tel ou tel continent, à tel ou tel pays, à telle ou telle époque, à tel ou tel aspect civilisationnel. Cette démarche est impossible pour les langues vivantes, où l'on ne pourrait prétendre examiner, par exemple, les connaissances des élèves pour le seul subjonctif, sans contrôler ce qu'ils ont retenu de l'indicatif etc.

L'évaluation des connaissances langagières a un caractère **limitatif**. Comme le constatait déjà Chomsky, la compétence linguistique d'un locuteur dans sa langue maternelle est illimitée, et nous ne pourrions jamais contrôler que des performances qui n'en représentent qu'une partie. L'estimation de la compétence linguistique constitue donc toujours une extrapolation, faite à partir d'un certain nombre de performances qu'il s'agit de bien choisir pour qu'elles aient une valeur d'échantillon.

Un autre trait distinctif de toute évaluation dans le domaine linguistique est son caractère **distributif**. Car tout élément que l'on peut isoler dans les performances langagières relève, à la fois du lexique, de la grammaire et de l'acte de parole. L'examineur propose plusieurs exercices, plusieurs tests, ou procède à une appréciation fractionnée. Voilà pourquoi il est bon de contrôler leur savoir linguistique dans la pluralité des domaines où il s'exerce. Ces domaines, pour l'essentiel, sont maintenant bien connus, et désignés par le terme de *skills*, que l'on peut traduire par "capacités" : écouter, parler, lire, écrire.

Aussi il faut souligner le caractère **synchrone** dans l'évaluation des activités langagières. Le facteur du temps y joue un rôle prépondérant, bien plus important que dans les autres disciplines. Et même s'il y a simulation, celle-ci cherche toujours à imiter les conditions imposées à l'activité langagière dans la réalité. Ainsi, pour la compréhension, on demandera de pouvoir "suivre" un locuteur natif, parlant avec son débit naturel; pour la production, on imposera la formulation des réponses dans un laps de temps aussi limité qu'il le serait dans la vie réelle. On exigera, même pour une langue étrangère, la capacité de lire "en diagonale" avec saisie rapide des mots clés et des articulations.

Et enfin l'évaluation de toute performance linguistique a un caractère **subjectif**. L'activité langagière suppose obligatoirement un partenaire qui produit, et un autre qui juge la production selon des critères qui lui sont propres. Ces critères sont à la fois objectifs (les normes) et subjectifs (l'adéquation de la performance aux normes). Il s'agit en partie de la mesure d'éléments quantifiables, et en partie d'un jugement de valeur.

Ce qu'il importe de savoir, c'est que la subjectivité peut être limitée, parce qu'elle n'est qu'un paramètre parmi plusieurs autres, et que nous devons en diminuer le poids si nous voulons être "justes" [3, p. 173].

L'évaluation peut prendre différentes formes selon le moment où elle est effectuée. En cours d'apprentissage l'enseignant peut effectuer soit une évaluation **sommative** qui se traduit par des tests et des résultats chiffrés (note ou lettre) parce qu'il a besoin de faire le point sur les progrès réalisés par ses apprenants; soit une évaluation **formative** qui lui permet d'adapter régulièrement son enseignement à la spécificité de son public par la prise en compte des résultats des besoins nouveaux des apprenants. **L'évaluation formative** c'est un processus continu qui permet de recueillir des informations sur les points forts et les points faibles des apprenants. Ces informations sont données à l'apprenant et servent aussi à l'enseignant pour l'organisation de son cours.

Au contraire, **l'évaluation sommative** contrôle les acquis à la fin du cours et leur attribue une note ou un rang. En fait, l'évaluation sommative est souvent normative, ponctuelle et teste le savoir et le savoir-faire.

Les points forts de l'évaluation formative: c'est l'amélioration de l'apprentissage pour l'apprenant et de l'enseignement pour l'enseignant s'ils sont capables d'analyser correctement les informations données par le feed-back.

Tandis que les points faibles: le feed-back n'a pas d'effet si celui qui le reçoit (apprenant ou enseignant) ne tient pas compte: d'être attentif et n'est pas motivé à connaître la forme sous laquelle il reçoit l'information; de la recevoir, c'est-à-dire d'avoir le moyen d'en réguler, d'organiser l'information reçue; de l'interpréter, c'est-à-dire d'avoir les compétences suffisantes pour comprendre de quoi il s'agit; de s'approprier l'information, c'est-à-dire d'avoir le temps et les ressources pour y réfléchir et l'intégrer.

Il est à noter que ces deux formes d'évaluation ont des fonctions qui s'opposent les unes aux autres [1, p. 92].

Ainsi **l'évaluation formative a la fonction**: de formation et sélection; intermédiaire pédagogique; suivie d'approfondissement de remédiation (travail de lacunes); non notée (ou très annotée); critérielle (relative uniquement à l'élève lui-même).

Mais **l'évaluation sommative a la fonction**: de certification; terminale d'une séquence; suivie d'un changement de thème ou de cycle; notée et comptant pour la moyenne et le "passage"; normative, donc, comparant les élèves entre eux.

Pour évaluer l'expression orale en situation de commentaire de document, les critères les plus importants à prendre en compte sont: la richesse lexicale; la capacité à réutiliser les formes linguistiques du document pour enrichir son expression personnelle; la qualité et la pertinence des idées; la capacité de se faire comprendre (au besoin par le geste, la mimique, l'intonation lorsque les savoir-faire linguistiques sont déficients); la capacité à argumenter (clarté, cohérence et articulation des idées); la pertinence par rapport à l'argumentation de l'autre...); la qualité phonétique (prononciation, rythme, intonation); l'aisance et la fluidité; la capacité à participer au commentaire collectif; savoir utiliser les questions de l'enseignant, savoir lui poser des questions pertinentes, savoir demander et prendre la parole; tenir compte des interventions des autres apprenants.

Pour évaluer l'expression écrite à partir d'un document étudié, les critères les plus importants de prendre en compte sont: la richesse lexicale; la correction morphosyntaxique; la complexité syntaxique et discursive; la qualité et la pertinence des idées; la quantité et la qualité des réemplois des formes linguistiques présentés dans le document ou travaillées en classe lors du commentaire collectif du document; la capacité à argumenter (clarté, cohérence, articulation des idées; pertinence par rapport à l'argumentation de l'autre...).

Nous savons que les classiques interrogations écrites et les compositions sont à la fois formatives et sommatives. C'est de ce cumul des fonctions que résulte l'échec de meilleures innovations en matière d'évaluation [4, p. 8-11].

Pour mener à bien cette entreprise, l'enseignant dispose des **grilles et des tests**. Pour l'utilisation de la grille il faut que chaque enseignant l'élabore en fonction des tâches plus ou moins complexes que l'on demande à l'apprenant de réaliser. Pour cela il faut élaborer des critères relatifs à l'oral ou à l'écrit. Mais on ne peut pas en faire de manière générale, car tout dépend du type d'échange de la tâche demandée, du niveau de l'épreuve et des objectifs pédagogiques ou institutionnels. Pour construire une grille il est important de différencier les compétences linguistiques du contenu demandé et de détailler chaque rubrique pour mesurer ce qui est difficile à mesurer.

Les paramètres qui peuvent être mesurer facilement c'est la forme: **la phonétique, la prosodie, le rythme, la fluidité, l'aisance, la morphosyntaxe**, l'élaboration du **discours** (élaboration de phrases et la présence d'éléments introducteurs pertinents, d'articulateurs adéquats marquant l'enchaînement, la richesse du lexique, les savoirs), tandis que **les quatre compétences, les savoir-faire**, présentent des difficultés.

On juge de la compétence langagière des apprenants en cours et en fin de l'apprentissage en les soumettant à des tests. *Un test est un instrument de mesure qui implique une tâche à accomplir et permet d'évaluer le degré de la réussite ou d'échec placés dans la même situation.* Pour être efficace, un test doit être **valide** (*c'est-à-dire apte à mesurer ce qu'il doit effectivement mesurer*) et **fidèle** (*c'est-à-dire capable de donner toujours les mêmes résultats dans les mêmes conditions d'applications*) [4, p. 13].

En didactique les tests nombreux et variés peuvent être regroupés en deux catégories selon le classement établi par J. C. Mothe dans "L'évaluation par les tests dans la classe de français". La première comprend **les tests de pronostics** qui servent à prévoir le contenu d'un cours (*test d'aptitude et de niveau*); la seconde: **les tests de diagnostics** qui permettent de juger des résultats obtenus (*tests de contrôle et de progrès*) [ibidem].

Dans ce contexte dans les méthodologies d'enseignement l'évaluation a toujours été **sommative** (*celle qui a lieu en fin d'unité didactique*).

Dans l'approche communicative et la perspective actionnelle l'évaluation se présente en fin d'unité sous la forme de tâches à accomplir, récapitulant les objectifs langagiers à l'oral. Par exemple : "1. Nicolas va à la librairie pour acheter un livre. Imaginez le dialogue entre Nicolas et le vendeur à l'oral. 2. Nicolas a acheté une voiture. Il est très content et il envoie un message par Internet à son copain pour lui parler de sa voiture". Écrivez le message et la réponse par écrit.

Quels outils d'évaluation utilise-t-on dans l'enseignement? On emploie des tests à plusieurs **items**. Ce sont:

- des **QCM à double entrée**. On propose une question classique (qui est l'auteur de tel ouvrage? recopier telle phrase; tourner telle phrase à la forme passive, il peut s'agir d'un synonyme etc.);

- on utilise aussi le **texte lacunaire** (pour vérifier le vocabulaire ou l'application des règles);

- un **test de closure**, c'est un texte lacunaire destiné à mesurer la lisibilité d'un texte ou la capacité de compréhension des élèves. Il s'agit de trouver un texte en laissant *en blanc un mot sur cinq*. L'élève doit compléter ce texte en proposant les mots manquants. Une mauvaise compréhension des premiers mots manquants nuit à celle des suivants, les synonymes viennent interférer et des notions de style compliquent la notation.

- **questionnaire à réponses ouvertes courtes (QROC)**. A la différence de la question classique il appelle une réponse dont la forme et parfois le contenu sont libres à l'intérieur de la limite. L'élève compose sa définition lui-même, il cite les personnages des livres qu'il a lus.

- **texte induit**: après avoir enseigné un certain nombre de notions il est possible d'en vérifier la compréhension en proposant aux apprenants de composer un texte à partir d'une liste de notions imposées.

- **des questionnaires à choix multiples (QCM)**, car il s'agit de choisir les bonnes réponses parmi plusieurs **distracteurs** (destinés à induire en erreur).

La variété des formes **d'items** c'est-à-dire des propositions à sélectionner est assez importante pour s'appliquer à plusieurs niveaux de la taxonomie cognitive. Chaque item doit comporter au moins 5 propositions, au moins 4 "distracteurs". Par exemple, on pose une question et on vous donne 4 réponses.

Voici quelques exemples de formulation d'items :

1. Item factuel à choix unique : Entourer la lettre majuscule correspondant à votre réponse: M. Proust est un auteur de quel siècle?

A – Moyen Âge

B – Révolution française

C – XVIIe siècle

D – XIXe siècle

2. Item factuel à exclusion : Les auteurs suivants sont du 20e siècle sauf un. Lequel?

Une question et 6 réponses

3. Item associatif simple : Associez une lettre à un chiffre.

A..... 1.....

B..... 2 ..... etc.

4. Item associatif composé : A une lettre faites correspondre un ou plusieurs chiffres

A – Chateaubriand	1. a écrit au 17 s
B – Nerval	2. a écrit au 18 s
C – Camus	3. a écrit au 19 s
D – Sartre	4. a écrit au 20 s

5. Item associatif à exclusion : Entourez la lettre correspondant à l'auteur ne présentant pas l'une ou plusieurs des caractéristiques suivantes.

A – Decroly	1. médecin
B – Claparède	2. contemporain
C – Devey	3. européen
D – Wallon	

6. Item de relation entre termes : Posez une croix dans les cases correspondant à vos réponses.

Citations des énoncés des grands hommes

A –	A – est vrai
	A – est faux
B –	B – est vrai
	B – est faux

Les QCM présentent le double avantage d'améliorer la fidélité et la validité de l'évaluation.

Selon les acceptions proposées par C. Cucos, VI. Gutu [5, p. 217-228; 6, p. 405-407], les items sont de deux types: le premier type d'items aux réponses ouvertes et le deuxième type d'items aux réponses fermées. Le premier type stimule la créativité, le jugement et l'esprit critique. Les apprenants ont l'occasion de développer un sujet, d'écrire un essai, de résoudre un problème etc. Les tests avec les réponses fermées incluent trois variantes d'items. Ce sont : – les items à choix multiples où on propose plusieurs solutions parmi lesquelles une solution est correcte; – les items de type "pair" où les apprenants doivent trouver des notions ou des idées qui se trouvent en corrélation avec celles présentées dans les questions.

Aussi selon ces auteurs les items se classifient en trois catégories: les items objectifs, sémiobjectifs et les items subjectifs. Dans la première catégorie sont inclus ceux qui ont des réponses brèves (oui/non; vrai/faux; correct/erreur etc.); les items d'association et les items de choix multiples. C'est pourquoi les items objectifs développent chez les apprenants la capacité d'identifier, de sélectionner, de distinguer telle ou telle information, tel ou tel synonyme etc.

Les items sémiobjectifs peuvent être les items qui demandent une réponse brève formulée d'une manière précise et claire. Ce sont les items de complétion qui sollicitent comme réponses quelques mots, ce sont des réponses elliptiques, incomplètes, et aussi des items qui contiennent des questions structurées ou ce sont des questions liées par un élément commun.

La spécificité des items sémiobjectifs consiste dans le fait que les apprenants doivent construire la réponse eux-mêmes.

Dans la troisième catégorie sont inclus les items subjectifs ou ceux avec une réponse ouverte. Ces items développent la capacité de l'apprenant de formuler, de décrire, de présenter ou d'expliquer différents concepts, relations, arguments ou méthodes de travail. Cette catégorie comprend les items de résolution de problèmes, l'essai structuré ou libre. Ce type d'items a l'avantage de former une pensée productive, développe l'attitude critique et l'autocritique et offre la possibilité d'analyser les erreurs parce que les erreurs sont considérées comme des moments pertinents dans la résolution d'un problème et non comme des faiblesses des apprenants.

Donc, l'évaluation est un appui pédagogique permettant une meilleure adaptation de son enseignement envers chaque apprenant. L'évaluation ayant pour objet d'informer l'apprenant et l'enseignant du degré de maîtrise atteinte et de découvrir où, en quoi un apprenant éprouve des difficultés d'apprentissage en vue de lui proposer ou de lui faire découvrir des stratégies qui lui permettent de progresser.

Finalement, on présente quelques modèles de tests que nous les avons mis en pratique accompagnés de leurs corrigés [3, p. 161, 162, 163].

Test N 1. Vrai ou faux?

		Vrai	Faux
1	Toute évaluation doit se traduire par une notation.	☐	☐
2	Toute notation correspond à une évaluation.	☐	☐
3	Toute évaluation porte sur des résultats obtenus à la fin d'une séquence d'enseignement (étude d'un document, unité didactique, dossier de civilisation, projet, année scolaire, ensemble du cursus...)	☐	☐
4	Les évaluations les plus objectives se font lors d'un "contrôle surprise", parce que les apprenants n'ont pas eu le temps de s'y préparer.	☐	☐
5	Une évaluation du niveau général de maîtrise linguistique doit toujours au moins en partie intégrer une évaluation séparée de chacune des compétences correspondantes (compréhension orale, compréhension écrite, expression orale, expression écrite).	☐	☐
6	Le principal critère d'évaluation doit toujours être la correction linguistique.	☐	☐
7	Évaluer la compétence culturelle, c'est principalement évaluer les connaissances de la culture étrangère.	☐	☐
8	Tous les élèves peuvent et doivent être formés à s'auto-évaluer.	☐	☐
9	Les questions à choix multiples (QCM) et les exercices, vrai/faux sont des moyens les plus objectifs d'évaluation.	☐	☐
10	On ne peut évaluer que le résultat du travail d'apprentissage, pas les méthodes d'apprentissage.	☐	☐
11	Les critères d'évaluation doivent toujours être strictement identiques tout au long de l'année dans toutes les évaluations des apprenants d'une même classe.	☐	☐

Les corrigés: Vrai – 2, 5, 8, 9; Faux – 1, 3, 4, 6, 7, 10, 11.

Test N 2. *Les différentes cases de chacune des colonnes ci-dessous ont été mélangées. Reconstituez la grille originale.*

Les différents types d'évaluation		
Composantes	Critères	Paramètres
I. linguistique	1. respect des règles régissant la langue au niveau d'un ensemble de phrases („,texte”)	a. – emploi de gestes, mimiques, périphrases, mots génériques (truc, machin...) – questions ou consignes à l'interlocuteur pour mieux comprendre son message – recours à des aides (analogies, hypothèses, autres personnes, dictionnaires...)
II. stratégique	2. – adéquation au sujet – précision de l'expression	b. connaissance et maîtrise du domaine (thème, spécialité...) traité
III. référentielle	3. respect des règles régissant la parole en situation	c. – prononciation – intonation – rythme – syntaxe – morphologie verbale et grammaticale
IV. socioculturelle	4. techniques permettant de compenser l'ignorance ou la non maîtrise de certaines règles	d. – type de discours – cohérence – cohésion – progression
V. discursive	5. respect des règles formelles régissant la langue au niveau de la phrase	e. – pertinence de l'information selon l'intention de communication – exactitude du message – intelligibilité du message – adaptation du discours au but visé, aux interlocuteurs et à la situation

Les corrigés: I – 5 – c; II – 4 – a; III – 2 – b; IV – 3 – e; V – 1 – d.

Test N 3. *Les différentes cases de chacune des colonnes ci-dessous ont été mélangées. Reconstituez la grille originale*

Les différents types d'évaluation			
Évaluation	Moment	Objectif(s)	Exemple
I. sommative	1. à la fin	A. – s'informer sur la maîtrise des pré-requis – prévoir la meilleure adaptation possible de la séquence au niveau des apprenants – préparer les apprenants à tirer le meilleur parti de la séquence	a. "le bac blanc"
II. diagnostique ou prospective	2. pendant	B. – s'informer sur les objectifs atteints – faire le bilan des acquisitions des apprenants – noter les apprenants – donner une certification aux apprenants	b. le baccalauréat
III. formative	3. avant	C – s'informer sur la qualité de l'apprentissage en cours – ajuster éventuellement les contenus et les méthodes de la séquence d'enseignement – adapter éventuellement les activités et les méthodes d'apprentissage	c. l'évaluation à l'entrée en classe de seconde

Les corrigés: I – 1 : B : b; II – 3 : A : c; III – 2 : C : a.

La littérature utilisée

1. ABERNOT, I. *Les méthodes d'évaluation scolaire*. Paris: Bordas Dunod, 1996. ISBN 2100029835.
2. PRIGORSCHI, Cl. *Didactique du français langue étrangère (FLE)*. Chişinău, 2006. ISBN 978-9975-78-484-9.
3. BECK, A. *Les caractéristiques de l'évaluation en didactique scolaire*. In "Se former en didactique des langues", auteurs: Cristian Puren, Paola Bertocchini, Edwige Constanzo. Paris: Ellipses, 2012. ISBN 978-2-7298-5762-2.
4. MOTHE, J.-Cl. *L'évaluation par tests dans la classe de français*. Paris: Hachette-Larousse, 1975. ISBN 20100119229.
5. CUCOŞ, C. *Teoria și metodologia evaluării*. Iași: Polirom, 2008. ISBN 978-973-46-0936-9.
6. GUȚU, V. *Pédagogie*. Chişinău: USM, 2013. ISBN 978-9975-71-450-1.
7. *Cadre Européen Commun de Référence pour les Langues*, Paris, 2001. ISBN 227805075-3.
8. PERRENOUD, Ph. Evaluer les compétences. In: *Educateur*. 2004, Numéro spécial, 01 mars, p. 8-11. ISSN 02282755.

CRITICA CARE TE TREZEȘTE

În ultimul timp, aud mesaje tot mai descurajante în ceea ce privește utilitatea criticii de întâmpinare. Se spune despre critici că ar suferi de un deficit considerabil de autoritate și că judecățile lor nu ar mai avea aceleași consecințe ca mai înainte, când puteau „executa” sau înălța în carieră un scriitor. Se mai spune, cu malițiozitate, că genul acesta de scriitură ar fi unul inferior altora, dacă nu cumva chiar periculos, inhibitor de creativitate pentru că, vezi bine, criticul îndrăznește să vină cu recomandări, cu trimiteri la modele și cu rețete pentru scrisul de calitate și de succes. Am auzit nu odată de la colegii scriitori că un critic literar poate fi crezut pe cuvânt doar după ce el însuși ar fi demonstrat performanță în poezie, proză, teatru și că, în lipsa acestora, nu e scriitor, ci așa, un impostor fără de care lumea scrisului ar trăi cu mult mai fericită.

O fi o parte de adevăr în ceea ce se vorbește prin culise și chiar în mod public pe rețelele de socializare, dar dacă e să mă refer strict la spațiul nostru, pe mine nu mă încearcă nostalgii după privilegiile regilor criticii literare din timpul Uniunii Sovietice. S-a văzut bine că dependența impusă din afară de vreo ideologie este realmente periculoasă pentru critica literară și pentru cel care o profesează. În timp, nimeni nu îi va ierta acestui tributar al Puterii ipocrizia, oricare i-ar fi justificările.

În ceea ce privește autoritatea, după mine, criticul nu este un procuror și nu își emite verdictele în funcție de buchia strictă a legii. Om și el, criticul trebuie să aibă siguranța că judecățile sale, chiar dacă sunt profesionale și judicioase, nu sunt universale și nici nu pot fi motive pentru înscăunarea definitivă a unui scriitor și executarea altuia. Dincolo de obiectivitate, el, criticul, are dreptul la gusturi specifice și păreri subiective. E adevărat, prestația unui critic afirmat și credibil poate schimba destine literare, prezentările lui favorabile pot servi drept trambulină pentru lansarea și popularitatea unei cărți, dar această autoritate este condiționată tocmai de libertatea spiritului. Un astfel de critic face o muncă nobilă și, s-ar părea, nimeni nu-i poate reproșa nimic, căci muncește ca o Cenușăreasă în beneficiul surorilor mai mari. Dar și aici îl pândesc acuzațiile că ar putea face PR unor autori sau în folosul vreunei edituri din curtoazie sau obligație în ideea obținerii acelorași avantaje, strict personale.

Toate acestea ar trebui să taie oricui dorința de a scrie și citi astfel de texte. Nu voi veni acum cu argumente privind necesitatea, evidentă, a criticii pentru igienizarea procesului literar contemporan. Despre asta s-a scris destul în toate timpurile. Mă încumet să atrag atenția asupra faptului că acest gen de scriitură își

are cititorii ei pasionați pentru care merită să se scrie. Nu cunosc să fi desfășurat cineva anchete sociologice care să dea seama de numărul de cititori pe fiecare gen în parte, dar, se știe, numărul cititorilor de poezie, spre exemplu, s-a redus cu mult după ce aceasta, sub presiunea experimentalismului din ultimul secol, a suferit metamorfoze considerabile, care au făcut-o impracticabilă pentru estradă, nepotrivită pentru a fi citită emoționant în fața unei mulțimi palpitând la auzul ei. Poeziei i-au rămas fideli cei care știu să citească în liniște sau să asculte în cadrul unor întruniri mici: lansări de carte, cenacluri, recitaluri de poezie etc. În acest sens, șansele cărților de critică și interpretare literară, eventual ale colecțiilor de cronici de a-și găsi lectorii sunt aceleași.

Fără doar și poate, există un grup de cititori cu interese comune, care se asociază în plăcerea de a urmări aventura ideilor dintr-un discurs exegetic și capacitatea gândului de a clarifica un posibil înțeles al celor existente. Cu siguranță, există degustători care vor să urmărească efortul cugetului omenesc de a surprinde acel fir abia vizibil al sensului, sinuozitățile și nuanțele lui. Un discurs care dovedește abilitate în emiterea și construcția de idei sugerate de un text literar, care este bine conectat atât la teorie, cât și la contextul cultural este capabil să producă elevație. Criticul place pentru erudiția lui. Spre deosebire de poet, el trebuie să fie obligatoriu erudit, talentul și intuiția nefiindu-i suficiente. Dar când cunoștințele sunt susținute și de o viziune proprie bine conturată, importanța acestui autor este inestimabilă. Pentru acești cititori

un studiu literar, cum e, spre exemplu, *Amazoanele. O poveste* de Adriana Babeți menține atenția pentru mult mai mult timp decât o poate face un volum de poezie sau un roman. Fiecare cu pasiunile lui și pentru fiecare cerere trebuie să existe oferta.

Pentru un asemenea cititor care poate savura judecățile critice și de interpretare Nina Corcinschi își adună într-un volum textele exegetice din ultimii ani. *Soarele și pămul. Căutări de paradigmă*, cu prefață de Mihai Cimpoi și postfață de Andrei Țurcanu (Academia de Științe a Moldovei, 2013), conține câteva studii literare, publicate în ultimii ani în revista *Metaliteratură* a Academiei de Științe a Moldovei și mai multe cronici de întâmpinare, apărute în revistele de cultură din R. Moldova și România, majoritatea lor în *Argeș*. Unitatea acestora se impune prin perspectiva exegetică, căci Nina Corcinschi își propune să analizeze textele, mai vechi sau mai noi, în planul realizării lor în contextul paradigmei postmoderniste. (Re)valorificările din acest unghi sunt evidente mai ales în studiile exegetice cu care debutează fiecare din cele patru compartimente gravitând în jurul unui gen literar.

Startul compartimentului responsabil de proză, *Exerciții la o nouă paradigmă a prozei*, îl dă exegeza despre romanele lui Paul Goma. Autoarea analizează limbajul scriitorului și constată că stilul lui devine „robust, captivant, inedit” grație unei relații aparte pe care o are cu limba. Limbajul lui Paul Goma transpune „mecanismele unei sensibilități exacerbate, la limita paroxismului, o sensibilitate care se revarsă în torente de figuri și tropi, în

pure invenții lexicale ori jocuri histrionice de limbaj – adevărate spectacole artistice! Cu efect sigur de trăire profundă și de viață autentică”. Efectele acestei relații în planul semnificativului și în cel al semnificativului sunt inedite și spectaculoase, căci „... pentru a se exprima pe sine la cote maxime de intensitate a trăirii, autorul este nevoit să flexibilizeze, să reformeze (și să reformuleze) codul lingvistic. Debordând nestăvilit, cu un patos mereu egal cu sine, într-o multitudine de registre și nuanțe afective, sinceritatea prozatorului nu se poate încredința sistemului lingvistic normativ”. Ceea ce îl face atractiv și pentru cititorul contemporan este viziunea ludică, configurată cu ajutorul unor procedee, în special fonice: suprimările, sincopetele, apocopele, aferezele etc., prin care perturbă percepția și impune un discurs dinamic, viu. Memorabil totuși rămâne acel fond lexical basarabean, implantat cu o deosebită finețe în sistemul estetic al operelor lui.

Următoarele două exegeze trec prin grila anunțată proza scurtă din Republica Moldova. Implicit, autoarea propune o analiză panoramică a acestui gen mai discret, numărându-se astfel printre puținii care au făcut-o la noi. Potrivit Ninei Corcinschi, după '90 producția de proză scurtă s-a mărit considerabil și acest fapt se explică prin nevoia de a accelera afirmarea unei noi mentalități sociale și literare. Printre însemnele care definesc acest gen de scriitură, exegeta numără tocmai ceea ce a particularizat noua paradigmă: îndepărtarea de „lirismul fumegos”, experimentalismul, libertatea strategiilor narrative, intertextualitatea, ancorarea în cotidian. În spiritul exegeților

de pe cealaltă parte a Prutului, autoarea își propune să răspundă la întrebarea: „Cât textualism și câtă autenticitate există totuși în proza optzecistă din Basarabia?”. O poetică cu strategii textualiste și respectând convenția autenticității scriiturii urmează prozatorii Anatol Moraru, Grigore Chiper, Constantin Cheianu sau Dumitru Crudu. Oricât de arborescenți ar fi acești autori, ei urmăresc să „reconstituie viața și realitatea în datele lor esențiale și autentice” de după prăbușirea imperiului sovietic, fie că aceasta are loc într-un cotidian anodin și anost, cum se întâmplă la Grigore Chiper, fie că se desfășoară în spațiile unde s-au produs evenimente de anvergură, în Piața Marii Adunări Naționale spre exemplu, ca la Constantin Cheianu sau Dumitru Crudu. Iremediabil, proza lor a oscilat între prezentarea cotidianului și intruziunea politicului în societatea moldovenească. În *Oameni din Chișinău* de Dumitru Crudu, această dihotomie a vieții basarabenilor are un scor sporit de expresivitate. Personajele prozatorului reprezintă opțiunile radicale ale chișinăuenilor – proeuropeni sau susținătorii rusofoni – care despart lumea capitalei în două lagăre ireconciliabile. Dumitru Crudu știe foarte bine să creeze scene ce surprind această stare beligerantă.

Cu mici excepții, autorii de proză scurtă sunt și autori de romane. Dincolo de poetică, ceea ce unește autorii de romane este abordarea temei politicului care afectează existența moldovenilor în perioada postsovietică. Cu toții sunt de acord că tranziția moldovenească are față amenințătoare, cu consecințe grave asupra fizionomiei umane. Mai

puțin dinamice decât la Dumitru Crudu, personajele lui Iulian Ciocan, intelectuali de regulă, trăiesc interminabil sub presiunea dezamăgirii și a amenințărilor care le amplifică frustrările și angoasele. Ele au ochi doar pentru aspectele mizerabile ale cotidianului, pe care le tratează cu ironie și dezgust și care îi împing în depresii îndelungate. Personajele lui Ghenadie Postolache bâuguiesc mereu în aburii alcoolului, iar cei ai lui Mihai Vakulovski cad în dezmăț sexual. Și Savatie Baștovoi pune pe seama politicului, de data aceasta cea desfășurată la nivel global, degradarea și demonizarea umanului. Ceva mai optimist este Petru Bogatu care crează personaje curajoase în stare să lupte cu cei care pun în practică politici demonice. La Nina Corcinschi critica și interpretarea merg mână în mână. Acolo unde găsește de cuviință să intervină cu o atitudine pe contrasens, autoarea o face cu destulă duritate: „Dar eu mă întreb: ce are în comun această autenticitate mimată cu adevărata complexitate a unei societăți? Ce aflu nou mai mult decât știam deja despre mediul infect care ne înconjoară? Poate doar convingerea că ceea ce te agasează în stradă, în gangurile urbane și în subteranele unor dejecții imorale «reziduale», acolo ar fi bine să rămână”.

Faptul că autoarea este doctor în filologie, cercetătoare la Academie și cadru didactic universitar și-a pus amprenta pe critica ei de întâmpinare. La ea, critica și interpretarea izbutesc să colaboreze în cel mai eficient mod. Pe lângă demersul de evaluare a vreunei cărți noi, discursul ei interpretează, ajustează, redimensionează și contextualizează cu îndemănare. Interpretarea îi este necesară autoarei pentru a înțelege și a sal-

va textele autorilor care au dovedit mici deficiențe, pe care uneori le tace, altele le indică cu eleganță. În toate cronicile Nina Corcinschi urmărește să pună în evidență structura lăuntrică, izvorul ascuns al semnificațiilor, să dea coerență poemelor și prozelor dintr-o colecție sau să definească poetica autorului. Nu întâmplător, compartimentele sale încep cu seniorii, care au deja destule comentarii făcute de-a lungul timpului, și continuă cu cronici la cărțile apărute în ultimii ani. Astfel, se caută continuitate sau, dimpotrivă, o ruptură în poezia arealului nostru cultural în cel de-al doilea compartiment al volumului, *Poezia post-delete*. E un titlu ingenios de altfel, pe care autoarea îl explică printr-un vers al poetului Grigore Chiper. E vorba de poezia care se naște după ce tastatura a făcut *delete* și care se liricizează, îndepărtându-se de tehnicizarea excesivă. Termenul îl concurează într-un fel pe cel ales de criticul Andrei Țurcanu, tot din repertoriul liric al lui Grigore Chiper, pentru definirea procesului liric contemporan.

Modelele le prezintă seniorii: Grigore Vieru și Andrei Țurcanu, cântând arhetipalitatea și ancestralul. Surpriza intervine cu prezentarea scriitorilor care sunt asociați paradigmei postmoderniste. Dumitru Crudu, spre exemplu, prezintă în *Eșarfe în cer* o „carte-mărturie a unei sensibilități hipertrofiată”. Grigore Chiper vedește o „sensibilitate rafinată” pe care totuși o „assemblează printr-un joc al imaginației cu molcomirile simțirii, puzzle-ul realității într-un circuit al livrescului, al contextului cultural. Tot ce e materie existențială, în poezia sa tinde să devină spectacol al inteligenței, interpretare prin livresc și intertextualitate”. Poezia Dianei

Iepure se „scutură de ironia și cinismul postmodernității, se arată cititorului la fel de cuceritoare și dezarmantă ca un zâmbet de copil”. Radmila Popovici imprimă versurilor ei „senzualitatea la maximă intensitate”, fiind „organică și naturală”, „sinceră, proaspătă și nuanțată”. Cu o poezie în linii mari rațională, sporind viziunea postmodernistă, Călina Trifan în recentul ei volum de versuri ridică la rangul de canon existențial iubirea, sentiment, la ea, cu expresie firească, naturală.

Colaboratoare prolifică la revista *Metaliteratură*, Nina Corcinschi semnează o serie de prezentări ale cărților de cercetare. Este preocupată mai ales să pună în evidență tipul de critică a colegilor săi de la Academie, dar și al altor cercetători din România. Andrei Țurcanu este „fascinat cu predilecție de opera impregnată cu însemnele arhetipale ale literaturii, de textul care transpune imaginar un substrat ontologic colectiv românesc”. În același timp, criticul este cunoscut ca fiind un spirit polemic viu, ardent, resuscitând astfel spațiul nostru cultural amorțit în suficiență și somnolență. Discursul critic al lui Alexandru Burlacu este „neordinar și reformator”, catalizator „al răsturnărilor și al înnoirilor”. Mihai Cimpoi probează grilele dintre cele mai moderne pe textele unor scriitori clasici, îndemnând cititorii spre o „lectură simpatetică pentru a ne face părtași la desfătarea de a contempla un timp frumos, scăpat din chingile istoriei”. Ion Ciocanu este un reevaluator, fiind preocupat să depisteze tot ce e sănătos în producția literară din R. Moldova și face corp comun cu literatura română. În acest scop, criticul nu pregetă să inser-teze demersurilor sale note pamfletare.

Afirmarea unei noi generații de critici și cercetători întârzie încă, potrivit cuprinsului Ninei Corcinschi. Următorul ei volum va fi probabil mai generos în prezentări la cărțile tinerilor. Ne mulțumim în volumul de față cu o cronică la cartea Liliei Porubin, *Taina Marelui Archimedes. Eseu despre proza lui Leon Donici*. Cu adevărat fascinată este autoarea de tipul de critică profesat de colegul de la București, Felix Nicolau în volumul *Anticanonice. Cronici stre-sate*. Autorul respinge ideea unei critici hiperacademizate și ermetizate, dar și critica populistă, amicală, de grup, preferând discursul energetic cu note polemice, scăpărător, care să ațâțe, să provoace la o lectură activă.

În ultimul compartiment Nina Corcinschi revine la o preocupare mai veche a sa de a indica calitățile literare ale publicisticii lui Nicolae Dabija. Mai întâi de toate, cercetătoarea atestă apropierea și îndepărtările scriiturii lui Dabija de modelul publicistic eminescian. La acestea se adaugă oralitatea stilului, convergența documentarului și poeticului, jocurile sintaxei poetice, intertextualitatea etc., care îi flexibilizează și îi fac atractiv discursul.

Cu tipul acesta de critică care îmbină „tenacitatea, îndrăzneala cu nuanță și farmecul în savoarea unică a gestului tăios, hotărât, plin de grație”, se prezintă Nina Corcinschi în contextul literar actual, completând, potrivit postfațatorului cărții, Andrei Țurcanu, plutonul criticii feminine de la noi.

Aliona GRATI
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Vasile PAVEL. *Studii de dialectologie și onomasiologie*. Chișinău, Tipografia Colormanian, 2014, 346 p.

Vasile PAVEL. *Studies of Dialectology and Onomasiology*. Chișinău, Colormanian printing house, 2014, 346 p.

Abstract. The work *Studies of Dialectology and Onomasiology*, written by the prominent Moldavian linguist Vasile Pavel, includes scientific papers published (with several exceptions) since 1990. The work has three parts. The first one – *Studies of Dialectology* – focuses on the peculiarities of the Romanian local idioms spoken east and north of the Prut river. Romanian local idioms spoken in alloglot environment, isolated from the Daco-Romanian area and influenced by the Ukrainian and Russian languages, have also attracted the author's attention. He points out their gradual disappearance. The second part – *Studies of Onomasiology* – deals with the name-giving process and the motivation of the nominative units, which is preceded by the process of reflexion of the objects' signs in people's consciousness. Combining linguistic geography with the structural-diachronic method the linguist makes valuable conclusions on name-giving process. Structural methods also allowed for improving cartographic technique. The third part – *Other Studies* – deals with important issues of general linguistics, such as linguistics of *parole*, lexicogenetic mechanisms and geographic language variation.

Keywords: dialectology, language, dialect, local idiom, linguistic geography, linguistic atlases, onomasiology, name-giving process, nominative units, motivation.

Pe lângă cele peste 320 de articole și studii apărute în reviste de specialitate, cunoscutul lingvist Vasile Pavel a mai publicat, de-a lungul anilor, 40 de cărți (ca autor sau coautor): monografii, atlase lingvistice, dicționare, manuale, ediții îngrijite. Este colaborator la prestigioase opere cu caracter internațional: *Atlas linguistique roman*, vol. I-III, Roma (1995-2009), *Atlas linguarum Europae*, vol. I, fasc. 1-9 (1983-2015), *Общекарпатский диалектологический атлас*, vol. I-VII (1989-2003).

Pregătit pentru tipar în 2014, fiind dat și semnalul prin tipărirea primelor exemplare, volumul de față, care semnifică momentul omagial octogenar al savantului (în lungul drum parcurs spre frumusețea graiului străbun și speranța împlinirii), a ieșit de facto la lumină, în condiții poligrafice excelente, la finele anului 2015.

În paginile culegerii sunt cuprinse selectiv lucrări științifice publicate de către autor – cele mai multe – de la 1990 încoace, precizându-se, pe alocuri, opinii și termeni.

Culegerea este compartimentată în trei secțiuni, organizate tematic.

Secțiunea întâi – *Studii de dialectologie* – cuprinde preocupări referitoare la examinarea situației actuale a graiurilor românești de la est și nord de Prut. Perspectiva din care sunt cercetate fenomenele lexicale și semantice, inovațiile și elementele arhaice este una spațială, de geografie lingvistică. Investigațiile efectuate pe baza atlaselor lingvistice permit cercetătorului să recurgă la „analiza stratigrafică”, deoarece hărțile lingvistice înfățișează „coexistența diacroniei în sincronie” (p. 158). Geografia lingvistică, etapă importantă în dezvoltarea dialectologiei, oferă pentru fiecare fenomen privind limba „o viziune spațială simultană care permite importante concluzii de ordin istoric, general și comparativ” (Eugen Coșeriu).

În două studii consacrate atlasului *L i n g v i s t i c e l a b o r a t* la Chișinău (pag. 10-14, 130-132), autorul evocă faptul că *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria* (abreviat ALRR. Bas.), vol. I-IV (1993-2003) reprezintă o continuare directă a *Atlasului lingvistic moldovenesc* (ALM), vol. I-II (fiecare în câte două părți) de Rubin Udler, Victor Comarnițchi, Vasile Pavel, dar cu un titlu revăzut, care elimină orice tentativă de referire la sintagma „limbă moldovenească”.

Chestiunea delimitării nete a noțiunilor de grai popular (dialect, subdialect) moldovean (sau muntean, bănățean etc.) și limbă română este discutată în legătură cu consensul identității, graiul moldovean reprezentând „expresia continuității

teritoriului de limbă română” (a se vedea articolele: *Un grai, o seminție, o vatră strămoșească; Ca neam supraviețuim prin graiul străbun*). În prelegerea academică de Ziua Limbii Române (28 august 2008, AȘM) profesorul Vasile Pavel concluzionează: „Tentativa de a sprijini ideea, din rătăcire sau rea-voință, că există o «limbă moldovenească» opusă *limbii române*, zămislită chipurile pe o bază dialectală moldovenească, este o gravă eroare și o absurditate. Substratul politic al problemei «limbii moldovenești» este evident. Limba vorbită și scrisă în Republica Moldova este *limba română*. Normele unice supradialectale s-au extins, de câteva secole încoace, în întreg spațiul glotic românesc prin concursul și consensul oamenilor de cultură din Moldova, Muntenia și Transilvania” (p. 193).

Volumul include studii complexe și fundamentale prin materialul faptic sistematizat, analizat și interpretat. Se insistă, cu temei, pe cercetarea cuvântului în cadrul sistemului. Prof. V. Pavel, la fel ca alți lingviști de vază precum Magdalena Vulpe, Ion Mării, Vitalie Sorbală, recomandă *c i t i r e a c o r e l a t ă* hărților lexicale și semantice.

Dialectologia conlucrează cu alte discipline științifice. Vasile Pavel tratează în unele articole aspecte generale ce țin de abordările interdisciplinare în cercetare, probleme privind raportul dialectologiei și geografiei lingvistice cu istoria limbii, sociolingvistica, onomastica, etnografia, folcloristica (p. 149-186).

În același compartiment sunt prezentate mai multe studii în care se descrie, sub aspect dialectologic, istoric

și sociolingvistic, situația actuală a graiurilor românești insulare: *Graiuri românești de pe cursul inferior al Niprului, din Donbas și Caucaz; Frânturi de românitate în uriașul spațiu slav; Graiuri românești insulare de peste Marea Caspică și Ural* etc. Românii din enclavele de est au făcut eforturi pentru păstrarea graiului matern, a tradițiilor și a credinței. Din păcate, subliniază V. Pavel, ruperea contactului cu limba română „din metropolă” înlesnește enorm accelerarea dezastruoasă a deznaționalizării. Există zone în care etnicii români nu sunt ajutați în cultivarea tradițiilor și perpetuarea limbii române. Constatarea unei informatoare din Ținutul Crasnodar (Caucaz) „se prăpădește azâcul nostru” este convertită de dialectolog în concluzia: „limba română decade la stadiul unui **grai casnic**”, de familie sau dispare totalmente. Or, vigoarea vitală a idealului nostru național, conchide pe bună dreptate cercetătorul V. Pavel, în contextul imperativului de a ne cunoaște pe noi înșine ca neam, rezidă „în unitatea întregii comunități românești”, în identitatea etnică (națională) și de cultură „a comunităților românești din întreaga lume”, creând astfel garanția locului care ni se cuvine între popoarele civilizate (p. 68).

Doctorul habilitat, profesorul universitar Vasile Pavel este „dialectolog de notorietate și remarcabil teoretician în domeniul nominației lexicale” (prof. Anatol Ciobanu). În secțiunea a doua – *Studii de onomasiologie* – autorul prezentei culegeri se referă, prin studiile ulterioare valoroase sale monografii *Nominația lexicală (Лексическая*

номинация, 1983, care a stat la baza tezei de doctor habilitat, susținută în 1984 la Universitatea „T. G. Șevcenko” din Kiev), cu excepția articolului *Cu privire la tipologia motivației unităților de nominație* (p. 224-234), la tratarea unor aspecte ale **nominației** (< fr. *nomination* < gr. *nominatio* „action de nommer, d’être nommé”).

Nominația ca proces, denumirea ca rezultat al acestui proces, legitățile și procedeele de nominație constituie obiectul de studiu al onomasiologiei. Nominația se află la intersecția altor două procese ale activității umane: comunicativ și cognitiv. Vorbitorul nu doar utilizează mijloacele de comunicare cunoscute, dar la necesitate crează noi unități lexicale.

O atenție cuvenită se acordă în lucrările incluse în volum reflectării și motivației, ca prime etape ale creării unităților nominative ale limbii, considerându-se că acestea determină însăși esența fenomenului nominației. Motivația „mediază trecerea de la un nume la altul”, iar raporturile motivaționale între cuvinte (cf.: cuvântul motivat *scrumieră* ne amintește de cuvântul motivant *scrum*) oglindesc conexiunile dintre obiectele realității și constituie un aspect important al **o r g a n i z ă r i i s i s t e m i c e** a lexicului (În: *Aspecte onomasiologice ale derivării morfematice și semantice*, p. 248-255).

Se cere subliniat faptul că prof. V. Pavel realizează cercetările de onomasiologie din perspectiva geografiei lingvistice, inițiind o nouă direcție de investigație – *onomasiologia spațială*. Cercetările profunde în domeniul onomasiologiei i-au permis să precizeze

și anumite modalități privind tehnica de prezentare a materialului dialectal pe hărți. Astfel, ALRR. Bas. în patru volume, elaborat sub conducerea Domniei sale, aduce noutăți importante sub aspectul aplicării unor principii adecvate de cartografiere ce fac posibilă informarea rapidă și facilitează interpretarea datelor înregistrate pe teren (p. 13-14).

Secțiunea a treia din volum – *Alte studii* – cuprinde, în contextul geolingvisticii și teoriei nominației, elemente de lingvistică generală cu referire la geneza varietății diatopice lexicale (forma internă, motivația), la conceptul coșerian al inovațiilor, la interferența semantică a limbilor, la evocarea unor personalități marcante ale filosofiei limbajului (precum Eugeniu Coșeriu, fondator al lingvisticii integrale) și/sau maeștri ai lingvisticii românești, inclusiv colegi, de la care autorul a avut mult de învățat. De pildă, în studiul *Interpretarea inovațiilor din perspectiva lingvisticii vorbirii* (p. 290-294) se specifică, pornind de la conceptul coșerian, că inovațiile sunt rezultatul unor activități individuale. „Limbajul nu este niciodată activitate corală”, lingvistica vorbirii, susține E. Coșeriu, ține cont de principiile generale ale „gândirii în vorbire”, de asemenea, de principiile de cunoaștere

a lucrurilor, plecând de la „posibilitățile limbii în desemnarea, în numirea lucrurilor în situații concrete”. Onomasiologia și geografia lingvistică au astfel largi zone contigue cu lingvistica vorbirii (p. 231, 234).

Studiile din toate cele trei compartimente ale culegerii sunt scrise cu aceeași dragoste de limba română, de viul grai popular, de cuvânt – „comoară de imaginație și de gândire”, „creația cea mai profundă a vorbitorului” (p. 87) și relevă, o dată în plus, calitățile de savant proeminent ale autorului: erudiție, profunzime, spirit novator, rigurozitate științifică.

În rezumat, lucrarea de referință reprezintă o realizare meritorie, care ne amintește, încă o dată, că materialul prețios reflectat în hărțile lingvistice oferă posibilități multiple de analiză și interpretare. Constatăm și o expunere captivantă. Volumul *Studii de dialectologie și onomasiologie*, semnat de Vasile Pavel, se înscrie plener în tradiția de cercetare fundamentală a graiurilor românești, cu abordarea unor probleme teoretice controversate, și îndeamnă la o consultare atentă, la meditații profunde.

Liliana POPOVSCHI
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Inna NEGRESCU-BABUȘ. *Limba română în condițiile diglosiei* (Studiu diacronic). Chișinău, Tipografia Elan Poligraf, 2015, 192 p.

Despre diglosie și bilingvism s-a scris și s-a discutat mult în literatura de specialitate, îndeosebi în sociolingvistica occidentală, inclusiv în cea americană. În domeniul dat au fost publicate mai multe studii și articole, majoritatea autorilor abordând diverse probleme importante de glotopolitică și planificare lingvistică, preconizate atât în țările civilizate, cu o democrație avansată, cât și în cele ce s-au eliberat de curând de dependența colonială. Cu toate acestea, în spațiul postsovietic, firește și în cel pruto-nistean s-a examinat doar sporadic problema în cauză, deși anume aici noile state ce au apărut în urma prăbușirii Uniunii Sovietice s-au confruntat și continuă să se confrunte cu anevoioase probleme de sociolingvistică. Prin urmare, era necesară o lucrare de sinteză despre relațiile dintre limbă, cultură și societate cu aplicare la arealul pruto-nistean. În acest sens monografia semnată de dna Inna Negrescu-Babuș, doctor în filologie, este bine-venită și oportună sub toate aspectele. Ea vine să completeze un gol simțit de mai mult timp în sociolingvistica basarabeană.

Ținem să subliniem din capul locului că prezenta lucrare este o cercetare valoroasă ce impresionează prin diversitatea și vastitatea subiectelor investigate, prin bogăția materialului teoretic și faptic extras cu mare grijă din

diverse surse și profunda lor cunoaștere, prin comentariile competente și pline de sugestii, prin subtilitatea observațiilor, rigoarea argumentării deducțiilor și a concluziilor, prin ampla bibliografie adusă la zi (286 de izvoare scrise în limbile română, engleză, rusă, franceză, italiană, spaniolă și germană), prin atitudinea diferită față de o opinie sau alta. De asemenea, merită să fie menționată expunerea logică, într-o frumoasă limbă română literară, terminologia adecvată, caracterul riguros și sistematic al aranjării materialului în capitole și paragrafe. Cele patru capitole sunt încheiate astfel, încât fiecare se prezintă ca o parte integrantă a unui întreg bine chibzuit.

Studierea în contextul actual al globalizării a unor fenomene lingvistice precum dinamica limbii, diglosia, bilingvismul, plurilingvismul etc. are o importanță deosebită în cadrul comunităților ce tind spre integrarea în Uniunea Europeană. În această ordine de idei, studiul monografic de față examinează minuțios un subiect pe cât de actual și controversat, pe atât de delicat și sensibil – problematica limbilor în contact și rolul și consecințele contactului cu alte idiomuri în evoluția limbii române. Un loc aparte ocupă *diglosia*, fenomen ce antrenează în discuție, în mod inevitabil, plurilingvismul, contactul dintre limbi etc. E lăudabil faptul că chiar de la început, paralel

cu definirea termenilor și sintagmelor terminologice precum calc lingvistic, contact lingvistic, creolizare, interferență, împrumut, limbi mixte, politică și planificare lingvistică, schimbare de cod, semicalc, substrat, superstrat etc., se insistă asupra delimitării conceptelor de *bilingvism* și *diglosie*, propunându-se ca punct de reper următoarele definiții:

Bilingvismul reprezintă comportamentul individului care apelează alternativ, din necesități de comunicare, la cele două idiomuri cunoscute.

Diglosia desemnează situațiile în care idiomurile aflate în contact sunt întotdeauna de nivel distinct (unul având statut sociocultural ridicat: varianta literară, iar celălalt un prestigiu scăzut: o variantă neliterară) și aparțin unei singure limbi, sau unor limbi diferite (p. 13).

Deși aceste noțiuni, sunt treptat dissociate, nu s-a ajuns până în prezent la o părere unanimă a specialiștilor. Subiectul rămâne în continuare deschis, fiind sursa mai multor controverse.

Primul capitol, intitulat *Din istoricul problemei: diglosia și bilingvismul în cercetările lingvistice* (p.19-52) include o analiză amănunțită a bibliografiei și înglobează lucrări și opinii dintre cele mai diverse. Natural, în centrul atenției s-au aflat lucrările cu referire specială la limba română, semnate de cercetători mai vechi (d.e., G. Weigand, Th. Capidan, Al. Philippide, I. Iordan, B. P. Hasdeu, Em. Petrovici, S. Pușcariu, Al. Rosetti, I. Lobiuc etc.), și contemporani (E. Coșeriu, M. Sala, Gr. Brâncuș, S. Berejan, N. Corlăteanu, N. Raevschi, A. Ciobanu, Gh. Moldovanu, L. Colesnic-Codreanu etc.). Examinarea unor aspecte

ce țin de limbile în contact, bilingvism, diglosie, poate fi observată în cele mai vechi lucrări dedicate dialectelor românești sub-dunărene. Majoritatea cercetătorilor au demonstrat prezența bilingvismului și a diglosiei la vorbitorii aromâni, istororomâni și meglenoromâni. Aceste fenomene, după cum conchide Inna Negrescu-Babuș, „sunt consecințe directe sub influența și presiunea limbilor oficiale; prezența numeroaselor împrumuturi din limba B; apariția unor calcuri și semicalcuri după modelul limbilor oficiale; manifestarea interferenței de coduri în contextul sociocultural specific acestor vorbitori”, (p. 53). În același timp, numărul mare de publicații româno-slave i-a permis autoarei să delimiteze precis perioadele în care au avut loc contactele lingvistice româno-slave, să facă unele observații valoroase referitoare la adaptarea elementelor lexicale slave la limba română și să stabilească în ce măsură aceste împrumuturi au fost implicate în procesul de integrare.

În capitolul al II-lea *Preliminarii teoretice și metodologice privind contactul dintre limbi* (p. 53-88) se face, după cum anunță și titlul, fundamentarea teoretică și metodologică a conceptelor și problemelor esențiale legate de contactele lingvistice (= limbile în contact). Analiza definițiilor în aspecte teoretice cu privire la contactele lingvistice, printre care: contactele lingvistice și tipurile lor; diglosia – inegalitatea distribuirii; bilingvismul și tipologia sociolingvistică, psihologică, lingvistică și culturală a acestuia; interacțiunea, urmare a contactului, văzută ca proces (interferență lingvistică) și ca rezultat (substrat, superstrat, rolul contactului lingvistic în

formarea și evoluția limbilor în raport cu factorii interni; bilingvismul și diglosia ca rezultat al contactului dintre limbi.

Reflectând numeroase aspecte legate de sincronia și diacronia limbilor, din punctul de vedere al autoarei, obiectul principal de studiu îl constituie contactele, fenomen sociologic ce antrenează în primul rând limbile în interacțiune, stimulează mai multe procese și schimbări active, în marea majoritate a cazurilor prin bilingvism, care produc interferențe, iar în consecință în limbile contactante se selectează tot felul de împrumuturi, au loc influențe, procese comune, evoluții convergente. În această ordine de idei, „conceptul de *contact lingvistic* trebuie tratat în modul cel mai larg al limbii. Astfel, această noțiune nu ar trebui identificată doar cu noțiunea de bilingvism sau cu reducerea contactului la interacțiune, cu limitarea ei la noțiunea de substrat sau de împrumuturi” (p. 54).

În circumscrierea contactului lingvistic, noțiunile de bilingvism, plurilingvism și diglosie, în viziunea dnei Inna Negrescu-Babuș sunt esențiale. Considerate ca fiind sinonime, din punct de vedere etimologic, aceste noțiuni au început să fie treptat disociate, dar fără să se ajungă la o părere unanimă a specialiștilor. Pornind de la modelul individual-social, se afirmă pe drept cuvânt că *bilingvismul* ține de compartimentul individului care apelează alternativ, din necesități de comunicare, la cele două idiomuri cunoscute. În timp ce *diglosia* desemnează situațiile în care idiomurile aflate în contact sunt întotdeauna de nivel distinct (unul având statut sociocultural ridicat: varianta literară; celălalt – prestigiu

scăzut: o variantă neliterară) și aparțin fie unei singure limbi, fie, respectiv unor limbi diferite (p. 87).

Privite dinamic, în diacronie, realitățile desemnate prin termenii de bilingvism și diglosie nu au decât o stabilitate relativă în cadrul comunității lingvistice.

Un loc deosebit în acest capitol ocupă *substratul*, definit de acad. Al. Graur „limba părăsită, din care mai apar în cea nouă, ici și colo, unele elemente” (p. 68). Elaborată încă în secolul trecut de romaniști, teoria substratului, adică influența etnică și lingvistică a elementului autohton, a fost adeseori invocată ca una din cauzele care a asigurat transformările produse în sistemul limbilor romanice în comparație cu latina. Astfel, în procesul romanizării limba autohtonilor și-a restrâns treptat întrebuintarea, de la cadrul familial până la dispariția totală. Drept argument este prezența celor circa 90 de cuvinte autohtone sigure în vocabularul limbii române și cazurile de sinonimie dintre cuvintele traco-dace și cele latine, care s-au menținut până astăzi datorită specializării semantice. Investigațiile ulterioare au demonstrat că influența exercitată de substrat e posibilă în toate compartimentele limbii, chiar și în cele considerate închise, precum morfologia și fonetica. Desigur, teoria substratului explică și multe alte schimbări produse în limbile romanice ca urmare a contactului dintre latina populară și limbile din diferite provincii ale fostului Imperiu Roman.

Este îmbucurător faptul că nu s-a trecut cu vederea contribuția incontestabilă a eruditului nostru compatriot, specialist de mare autoritate în materie de lingvistică teoretică

– Bogdan Petriceicu Hasdeu, pe care l-a preocupat permanent importanța elementului autohton la formarea limbii și a poporului român. Aici cititorul poate găsi gânduri originale, prezumții și demonstrații valabile până astăzi despre: efectele bilingvismului între două popoare diferite („amestecul primar” și „amestecul secundar”); reconstrucția din limba dispărută trebuie să fie nu numai fonetică, ci și lexicală și semantică; criteriile de stabilire a provenienței dacice a elementelor lexicale din limba română; caracterul autohton și latin al păstoritului; problema substratului etc. (p. 71-78). Natural, nu toate rezultatele cercetărilor lui Hasdeu asupra elementului autohton sunt acceptate astăzi de specialiști, dar nici unul dintre lingviștii care l-au urmat nu au contribuit mai mult la cunoașterea acestui domeniu.

În același timp trebuie să amintim că autoarea are dreptate când afirmă, cu titlu de concluzie, că „elementele autohtone din limba română mai rămân a fi un compartiment insuficient studiat de către cercetători. Chiar dacă bibliografia existentă demonstrează că numeroase aspecte au fost tratate, soluționarea unor probleme ce țin de substratul traco-dac rămân doar în faza de simple ipoteze și presupuneri. Această dificultate care apare în cazul unor asemenea cercetări vine din necunoașterea limbii de substrat la care să poată fi raportate presupusele elemente nelatine din limba română. Faptele care atestă traco-daca sunt extrem de puține, de aceea nu ne permitem explicarea sigură a unor cuvinte românești autohtone. În spațiul actual al cercetărilor se acceptă cu certitudine că româna a păstrat din substratul traco-dac circa 90 de cuvinte” (p. 136).

În cel de-al III-lea capitol *Fenomenul de diglosie în istoria limbii române*, dna Inna Negrescu-Babuș studiază diglosia din punct de vedere diacronic începând cu perioada latino-dacică și continuă până în 1989, cu referire la limba română.

Au fost investigate următoarele perioade: perioada latino-dacică, româno-slavă (cu subcapitolele: contacte româno-bulgare și româno-ucrainene), etapa româno-rusă în Basarabia (perioada 1812-1918, 1940-1989).

Diglosia latino-dacică (sec. I-V e. n.) este argumentată prin cele aproximativ 90 de cuvinte autohtone sigure (adăugându-se și vreo 50-60 de cuvinte, considerate cu probabilitate aparținând fondului autohton) și de cazurile de sinonimie dintre cuvintele traco-dace și cele latine, care s-au menținut în vocabularul limbii române (cf. *caș* și *brânză*, *ai* și *leurdă*). Majoritatea cercetătorilor care au studiat substratul românesc au ajuns la concluzia că cele mai supuse elemente românești moștenite din traco-dacă sunt cele care au corespondențe identice sau asemănătoare în limba albaneză. Comparația cu albaneză reprezintă o cale metodologică în identificarea elementelor preromane din română. Influența substratului traco-dac asupra latinei carpato-dunărene s-a manifestat nu numai în vocabular, ci și în alte compartimente ale limbii. Compartimentul mai puțin investigat rămâne a fi și sintaxa.

Influența slavă a fost una dintre cele mai puternice influențe manifestată asupra limbii române în epoca veche. Contactul dintre români și slavi a avut loc atât în nordul, cât și în sudul Dunării, începând cu secolul IX. Slavii de la Nordul Dunării au fost treptat asimilați de romanici,

proces care foarte probabil s-a încheiat în secolul XIII. Cercetătoarea examinează în cadrul acestui capitol fondul lexical de origine slavă comun răspândit în dialectele românești. Concomitent stabilește periodizarea lor.

Contactele dintre limbile română și bulgară au fost îndelungate și complexe, rezultând din raporturile lingvistice și extralingvistice dintre cele două popoare, de-a lungul secolelor. În consecință, în limba română au pătruns numeroase împrumuturi și elemente din alte compartimente ale limbii (p. 98-108).

Influența ucraineană asupra limbii române a început în sec. XI-XII. Fenomenul s-a manifestat majoritar la nivelul graiurilor teritoriale dacoromâne, printr-un contact direct. Pe primul plan se plasează împrumuturile lexicale, mai ales, substantivele. Au rămas urme adânci, de asemenea, în cadrul apelativelor și toponimiei (p. 112). Numărul cel mai mare de împrumuturi este concentrat direct în zonele de contact între cele două populații.

Tot în capitolul respectiv este dezbătut pe larg contactul lingvistic româno-rus sub raportul pe care rusa l-a exercitat asupra limbii române, consecințele acestuia în limba vorbită din Basarabia, politica lingvistică promovată de Imperiul Țarist (1812-1918) și mai târziu de cel sovietic în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (1940-1989). În acest interval de timp dezvoltarea și utilizarea celor două limbi (româna și rusa) s-au realizat fără întreruperi în condițiile unui bilingvism comunitar, numit de autoare *bilingvism instituționalizat* (p. 25), raportul dintre

ele modificându-se ca urmare a evoluției istorico-politice a regiunii. Acest tip social de bilingvism presupune un statut diferențiat ale limbilor în contact, fapt ce rezultă din rolul pe care statul îl atribuie fiecărei limbi în parte. Astfel, după ocuparea forțată de către ruși în 1812 a Basarabiei, sfera de utilizare a limbii române din teritoriul dintre Prut și Nistru a fost restrânsă într-atât încât s-a ajuns la interzicerea ei totală în administrație, învățământ, biserică. Țarismul a promovat în ținut o politică dezastruoasă de rusificare și deznaționalizare, de izolare totală național-culturală față de românii de peste Prut. Deoarece cititorul basarabean cunoaște, mai mult sau mai puțin, consecințele tragice ale ocupației, în timp de 106 ani, din economie de spațiu nu le vom comenta.

După 1940, în urma anexării Basarabiei la spațiul sovietic, rusa, susținută de administrația comunistă locală, devine limbă de stat, dominantă, iar cea a băștinașilor majoritari – limbă subordonată. În cazul dat sistemul limbii dominante pune presiune asupra celei subordonate. În acea vreme se promova în Republica Moldova, la nivel de stat, bilingvismul național-rus – așa-zisul „bilingvism armonios” – obligatoriu în realitate numai pentru băștinași, nu și pentru ruși. Aplicarea în practică a acestui bilingvism unilateral, asimetric, se soldează, cel puțin, cu oprimarea psihologico-lingvistică a autohtonilor de către reprezentanții vorbitori de limba rusă. Aceasta era, de fapt, o continuare a politicii de rusificare, de urgentare a procesului de „amestecare” a popoarelor din URSS, care trebuia să culmineze

cu generarea unei suprastructuri ce ar fi vorbit o singură limbă – cea rusă. În plus, limba română, fiind-i reduse funcțiile sociale la maximum, a ajuns într-o situație deplorabilă. Procesele de rusificare și sovietizare se făceau prin diferite metode: exterminarea sau izgonirea cadrelor naționale; reducerea planificată a instituțiilor de învățământ românești și creșterea numărului de școli, de grădinițe, de creșe rusești sau mixte, care până la urmă tot rusești erau; stimularea pe toate căile a căsătoriilor mixte ca modalitate camuflată de rusificare; aducerea masivă a specialiștilor din imensul imperiu sovietic, începând cu cadrele de conducere și terminând cu măturătorii de străzi etc.

În capitolul al IV-lea, purtând titlul *Manifestări ale interferenței lingvistice* (p. 139-166), dna Inna Negrescu-Babuș elucidează problema pătrunderii unor elemente străine în limbă ca urmare a interferenței. Atenția lingvistei este concentrată asupra formelor de manifestare a interferenței la nivel lexical, compartimentul cel mai flexibil și mai deschis inovațiilor. Fiind strâns legat de contactul cultural și de mentalitate, vocabularul este primul care se modifică la contactul dintre două limbi, dialecte, graiuri. Au fost analizate doar câteva

forme de manifestare a interferenței: împrumutul, calculul (p. 142-146), și schimbarea de cod (p. 161-166), tratate de specialiști nediferențiat, deși, după părerea autoarei distincțiile sunt imperios necesare.

Un compartiment aparte este dedicat graiurilor românești din mediul diglosic (graiuri din Bucovina, Ucraina, Transnistria, Bulgaria, Republica Moldova, Rusia) – p. 150-160, în care se constată o modificare continuă a acestora, iar gradul de asimilare a românilor din afara țării, de către populația majoritară a țărilor respective, variază de la o zonă la alta. Principalii factori implicați în acest proces sunt determinați de gradul de intensitate al contactului dintre cele două etnii, limitarea, lipsa aproape totală a școlilor cu predare în limba române etc.

La sfârșit, nu putem să nu amintim de recomandările bine-venite pentru cazurile de diglosie referitoare la limba română. Subliniem încă o dată că lucrarea prezentată în aceste notițe reprezintă un studiu important nu numai pentru sociolingviști, ci și pentru politicienii din Republica Moldova. Astfel, vă îndemnăm pe toți la lectură.

Teodor COTELNIC
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

Gh. CHIVU, *Vechi texte românești: contribuții filologice și lingvistice*. București, Editura Academiei Române, 2015, 312 p.

Gh. Chivu, *Old Romanian texts: philological and linguistic contributions*. Bucharest, Publishing House of Romanian Academy, 2015, 312 p.

Abstract. The volume signed by Gheorghe Chivu, a known philologist and editor of the Romanian ancient writing's monuments, brings together a considerable number of studies on old Romanian texts of the 16th – 18th centuries. These articles treat both philological problems (such as dating, localization, parentage or paternity of texts), as well as issues related to linguistic characteristics of the writings kept in the Romanian library funds (especially those of the Library of the Academy from Bucharest) and in the foreign ones.

Keywords: article, filigree, filiation, philology, letter, location, manuscript, miscellany, text.

Volumul anunțat în titlu și semnat de Gheorghe Chivu, cunoscut filolog și editor al monumentelor scrisului vechi românesc, reunește un număr considerabil de studii consacrate unor texte vechi românești din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, care au fost „puțin cercetate anterior sau în legătură cu care fuseseră exprimate opinii contradictorii sau insuficient argumentate” (p. 5).

Autorul și-a structurat cartea astfel: *Cuvânt-înainte* (p. 5-6), două secțiuni – *Contribuții filologice* (p. 9-143), *Contribuții lingvistice* (p. 147-304) – și *Indice de autori* (p. 305-309).

Partea esențială a culegerii o reprezintă articolele, 38 la număr, repartizate în cele două părți ale culegerii, în care sunt tratate atât probleme de ordin filologic (cum ar fi datarea, localizarea, filiația sau paternitatea textelor), cât și chestiuni

ce vizează caracteristicile lingvistice ale scrierilor păstrate în fondurile bibliotecilor din România (în special ale Bibliotecii Academiei din București) și în cele străine.

În primele patru articole¹, autorul, pe baza unei examinări detaliate și atent interpretate a aspectelor filologice coroborate cu fenomenele lingvistice ale textelor incluse în *Codex Sturdsanus*, reinterpretează, cu argumente convingătoare, opiniile enunțate atât de autorul *Cuventelor din bătrâni*², căruia îi datorăm

¹ Vezi „Un text românesc inedit în *Codex Sturdsanus: Pravila sfinților părinți* (fragment)” (p. 9-16), „Observații filologice pe marginea unui text din *Codicele Sturdzan*” (p. 17-22), „Date noi despre *Apocriful Iorga*” (p. 23-35) și „Un *Tatăl nostru* maghiar scris cu litere chirilice” (p. 42-46).

² Vezi B. P. Hasdeu, *Cuvente din bătrâni*, I-II, București, 1878-1879.

întâiul studiu și prima ediție a unuia dintre cele mai cunoscute monumente de limbă și literatură română veche, *Codex Sturdzanus*¹, cât și ipotezele emise de alți cercetători ai domeniului.

Aceeași metodă de analiză filologică îi permite autorului să revadă părerea lansată de N. Drăganu privind geneza prediciei textului din *Codicele Todorescu*².

Cercetarea minuțioasă a particularităților lingvistice ale imnurilor biblice, cuprinse în ms. rom. BAR 4818, îl ajută pe autor să rezolve problema localizării: psalmii³ în discuție au fost copiați, de un copist moldovean sau transilvănean, în Ardeal între 1637 și 1647.

Aria cercetărilor filologice ale scrierilor vechi este extinsă de autor și asupra textelor românești păstrate în străinătate, îndeosebi în Ungaria. Acestea le sunt consacrate mai multe studii.

Cea mai veche lucrare lexicografică, scrisă cu litere latine și conservată într-un manuscris al bibliotecii universitare din capitala Ungariei, constituie altă preocupare a lui Gh. Chivu. Concluzia ce se desprinde, în urma examinării competente a filigranelor hârtiei, este

că *Dictionarium Valachico-Latinum* a fost scris în perioada 1640-1660⁴.

Investigațiile făcute asupra altor manuscrise depozitate în Biblioteca budapestană Széchenyi au alcătuit subiectul a trei articole. Primul⁵ se referă la manuscrisul 75, care cuprinde o versiune de redacție slavonă a *Psalmilor lui David*. Sprijinit de datele obținute din analiza hârtiei folosite, a însemnărilor și a grafiei textelor românești, Gh. Chivu emite ipoteza că textul slavon al *Psaltirii* a fost scris în Moldova la începutul secolului al XVI-lea și că un scrib anonim, copiind – în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pe marginile albe ale *Psaltirii* – texte românești apocrife, a folosit, în loc de 0, slova h”, a cărei valoare „este cea curentă în scrierile de redacție sârbească din epocă: ć, ċ, đ și ģ” (p. 81).

În al doilea studiu⁶, autorul demonstrează că textul *Visurilor lui Mamer* (inclus în același ms. 75 și considerat, în literatura de specialitate, carte populară intitulată *Cele 12 vise ale lui Mamer*) se particularizează atât prin folosirea unei norme ortografice singulare și a unor fapte de limbă de tip bănățean, cât și „prin reproducerea unei traduceri necunoscute încă” (p. 89).

¹ Ediția integrală a *Codicelei Sturdzan*, fundamentată pe o metodă modernă de cercetare a textelor vechi, a fost realizată, după un secol și ceva, de autorul culegerii aici prezentate; cf. *Codex Sturdzanus*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, Editura Academiei Române, [București], 1993.

² Vezi „Considerații filologice asupra unui text din *Codicele Todorescu*” (p. 36-41).

³ Vezi „Vechi psalmi românești din secolul al XVII-lea” (p. 47-56).

⁴ Vezi „*Anonymus Caransebesiensis* – manuscris românesc de la mijlocul secolului al XVII-lea” (p. 57-64). Autorul revine asupra *Dicționarului* în alt articol inclus în culegere, analizând termenii botanici; cf. „Nume de plante în *Dictionarium Valachico-Latinum*” (p. 176-183).

⁵ Vezi „Un manuscris cu o slovă necunoscută în scrierea chirilică românească: h” (p. 71-81).

⁶ Vezi „O versiune bănățeană a *Visurilor lui Mamer*” (p. 82-89).

Cel de-al treilea articol¹ are ca subiect cercetarea a două miscelanece ce conțin două lexicoane plurilingve cu baza limba română: lexiconul româno-sârbo-latin și lexiconul româno-latino-sârbo-german. Ambele scrieri lexicografice, alcătuite în Banat, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, sunt opera unor „autori cunoscători ai limbii latine, foarte probabil preoți greco-catolici” (p. 139).

Alte fonduri de carte veche exploatate de autorul culegerii sunt cele ale Episcopiei Ortodoxe Române din Gyula și bibliotecii arhiepiscopale din Kalocsa.

Analiza miscelaneului păstrat în primul oraș maghiar este tema altui studiu², în care Gh. Chivu demonstrează că textul românesc cuprins în manuscris urmează, nu însă direct, textul respectiv din cunoscuta tipăritură sud-vest transilvăneană de la 1582, fără însă a exclude și supoziția că *Carte de pre ruditul lumii* ar putea „să descindă dintr-o altă sursă, astăzi necunoscută, de același tip cu ms. rom. BAR 130, al cărei autor va fi operat primul modificarea titlului dat fragmentului din *Facerea*” (p. 96).

Datele obținute din cercetarea a două manuscrise depozitate în alt oraș maghiar, Kalocsa, au alcătuit conținutul altor două articole³. În primul, se face o descriere minuțioasă a manuscrisului, precizându-se principiile de lucru ale

¹ Vezi „Două lexicoane bănățene din prima jumătate a secolului al XVIII-lea” (p. 124-139).

² Vezi „*Carte de pre ruditul lumii* – o copie transilvăneană din *Palia de la Orăștie*” (p. 90-96).

³ Vezi „Un dicționar puțin cunoscut: *Lexicon compendiarium Latino-Valachicum*” (p. 97-103) și „*Institutiones linguae Valachicae*, prima gramatică românească scrisă în limba latină” (p. 104-111).

autorului anonim și bogăția informațiilor lingvistice ale dicționarului. Preocupat de problema localizării și paternitatea textului, Gh. Chivu consideră că *Lexicon compendiarium Latino-Valachicum* a fost elaborat în Bihor între 1771 și 1776, iar autorul lui nu este Grigore Maior, cum s-a presupus în literatura de specialitate.

Al doilea articol continuă investigațiile întreprinse de autorul culegerii în scopul valorificării științifice a gramaticii de la Kalocsa⁴ și încununate cu un valoros studiu⁵. Ideea lansată de Gh. Chivu în articol este că textul celei mai vechi gramatici a limbii române scrise în latinește în jurul anului 1770 se datorează unui intelectual român apropiat de conducerea Bisericii Romano-Catolice din Oradea.

Manuscrisul *Marsigli 61*, păstrat în fondul cu același nume al Bibliotecii Universității din Bologna și valoros prin faptul că conține mai multe texte italo-române, a atras atenția numeroșilor specialiști (Carlo Tagliavani, Nicolae Iorga, N. A. Ursu ș.a.). Cu toate acestea, multe aspecte ale cercetării manuscrisului au rămas neelucidate. Acest lucru și l-a propus autorul culegerii, consacrandu-i mai multe articole. În primul⁶, Gh. Chivu menționează că printre cei 28 de termeni entopici consemnați în manuscrisul

⁴ Vezi Gh. Chivu, *Lexicon Compendiarium Latino-Valachicum*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXXIX, 1988, nr. 6, p. 471-476.

⁵ Cf. *Institutiones linguae valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină*. Ediție critică de Gheorghe Chivu. Revizia și traducerea textului latin de Lucia Wald, București, Editura Academiei Române, 2001.

⁶ Vezi „Toponime olteneste în lexicoane și relatări de călătorie din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea” (p. 217-220).

Marsigli 61 se găsesc și numiri de orașe, ape și județe oltenești, care, împreună cu cele cuprinse în relatările diversilor călători străini (de regulă germani), unele dintre acestea lipsind în *Dicționarul toponimic al Olteniei*, constituie o sursă importantă pentru cunoașterea toponimiei regiunii Oltenia.

Datele obținute în urma examinării fonetismelor din manuscris îi permite autorului să constate, în următorul articol¹, că textele românești sunt rodul unei colaborări între un intelectual român și un misionar italian.

Punerea în evidență a caracteristicilor slovelor chirilice prezente în textele românești ale manuscrisului bolognian este tema altui articol², a cărui concluzie are formularea: „notarea grafemelor corespunzătoare diftongilor aflați în poziție moale, respectiv consemnarea lui *u* final, reprezentau, încă înainte de 1700, norme ortografice de tip conservator” (p. 216).

Consemnăm, în sfârșit, alte două articole³, ce au oarecum legătură și cu manuscrisul italian, în care autorul

¹ Vezi „Manuscrisul *Marsigli 61*. Ipoteze privind paternitatea primului lexicon geografic italo-român” (p. 65-70).

² Vezi „Primul lexicon geografic italo-român și interpretarea grafemelor din textele vechi românești” (p. 211-216).

³ Vezi „Un fonetism dialectal „atipic” în scrieri românești datorate misionarilor italieni” (p. 262–267) și „Vechile lexicoane românești și cercetarea variantelor teritoriale ale limbii române” (p. 273–278), în care sunt aduse și alte exemple de fonetisme proprii altor texte redactate de misionari italieni (*Manuscrisul de la Göttiingen, Lexiconul Marsilian*); cf. „Vechile lexicoane românești și cercetarea variantelor teritoriale ale limbii române” (p. 273-278).

semnalează mai multe fenomene fonetice (în special cazuri dese de palatalizare), prezente în textele elaborate de misionarii italieni care au activat în secolul al XVIII-lea în comunitățile catolice din Moldova, menționând că acestea corespund particularităților consonantismului din subdialectul moldovenesc.

Încheie prima parte a culegerii două articolele. Primul⁴ se referă la un text copiat „foarte probabil în 1749” (p. 123) și important pentru urmărirea și înțelegerea modificărilor survenite în vocabularul neologic al limbii române de la începutul secolului al XVIII-lea, iar cel de al doilea⁵ relatează despre o tipăritură românească, constând din două scrieri versificate de amuzament și neavând nicio legătură cu medicina, cum a fost interpretată de cel care a descoperit textul în discuție.

Articolele inserate în partea a doua a culegerii dezbat diverse probleme de ordin lingvistic, autorul sprijinindu-și concluziile formulate cu probe convingătoare. Iată, în formă rezumativă, încheierile ce se desprind din acestea: **a)** vocativul plural terminat în *-lor*, folosit atât pentru masculin, cât și pentru feminin în cele mai vechi scrieri de limba română, este o inovație sudică în cadrul dacoromânei⁶; **b)** posibilitatea ca alternanța *ō ~ â*, prezentă în cele mai vechi texte românești, să acopere o realitate

⁴ Vezi „*Cartea de bucate*, un manuscris singular în scrisul vechi românesc” (p. 112-123).

⁵ Vezi „Versuri satirice cu pretext medical din prima jumătate a secolului al XVIII-lea” (p. 140-143).

⁶ Vezi „Observații asupra vocativului în *-lor* în secolul al XVI-lea” (p. 147-157).

fonetică, nu poate fi exclusă¹; **c**) scrierile misionarilor italieni redactate în română aveau un scop concret: propaganda catolică și se adresau vorbitorilor de limba română din satele moldovenești²; **d**) grafemul *șitleanul* (= *fitleanul*) din textul lui Luca Stroici „poate indica existența, în nordul Moldovei, a transformării labiodentalei [f'] în [h] încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea” (p. 175)³; **e**) „dacă integrăm *Psaltirea* moldovenească cu traduceri multiple în contextul cultural specific celei de a doua jumătăți a secolului al XVII-lea, când fuseseră deja alcătuite, în aceeași zonă copii de același tip și pentru Evangheliile, Apostol și Paraclisul Precistei, credem însă că explicația cea mai probabilă este dată de încercarea copiştilor moldoveni de a modifica litera psalmilor pentru a limpezi mai mult spiritul acestora” (p. 188)⁴; **f**) *Evangheliarul* cuprins în ms. rom. BAR 296 conține patru texte cu variante multiple. Datând de la mijlocul secolului al XVII-lea și aparținând mișcării culturale legate de numele mitropolitului Varlaam, aceste texte „au apărut în cadrul unui efort conjugat, ilustrat de traducător, respectiv de copişti diverși, de modificare a literei textului sacru în primul rând pen-

¹ Vezi „Alternanța *ō ~ â* în textele vechi românești” (p. 158-162).

² Vezi „Considerații asupra scrierilor misionarilor italieni din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea” (p. 163-168).

³ Vezi „Luca Stroici și posibila consemnare a unui fonetism dialectal: [h] > [ș]” (p. 169-175).

⁴ Vezi „*Psaltirea* – de la literă la spiritul textului sacru. Considerații asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea” (p. 184-189).

tru a limpezi spiritul acestuia” (p. 196)⁵; **g**) prezența în scrierile lui Dosoftei a unor derivate (de tipul *agiutoreț, asemănăciune, băietoriu, fericitate, timpuran* etc.), neconsemnate de lucrările lexicografice de referință ale limbii române, ar putea fi interpretată ca „încercarea de aplicare a unui posibil program de înnoire necesară a vocabularului românei literare, înnoire impusă de dezvoltarea extensivă înregistrată de cultura noastră scrisă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea” (p. 201)⁶; **h**) terminologia primelor gramatici românești (alcătuite de Dimitrie Eustatievici Brașoveanul în 1757 și de Macarie în 1772) este tributară lucrărilor similare străine, procedeul principal de creare a cuvintelor și structurilor lexicale fiind calchiera termenilor din gramaticile grecești, latinești sau slavone folosite ca izvor sau model⁷; **i**) prin *Liturghierul* lui Antim Ivireanul, limba română este oficializată ca limbă de cult nu numai în Țara Românească, ci și în celelalte regiuni românești, asigurându-i „marelui cărturar și mitropolit un loc aparte în istoria culturii noastre vechi” (p. 226)⁸; **î**) primul text livresc de medicină oferă informații prețioase atât pentru cunoașterea lexi-

⁵ Vezi „Traduceri multiple într-un *Evangheliar* manuscris din secolul al XVII-lea” (p. 190-196).

⁶ Vezi „Atestări lexicale în scrierile mitropolitului Dosoftei” (p. 197-202).

⁷ Vezi „Primele gramatici românești. Considerații asupra terminologiei” (p. 203-210).

⁸ Vezi „*Liturghierul* lui Antim Ivireanul și impunerea modelului muntenesc în scrisul liturgic românesc” (p. 221-226).

cului limbii vechi, cât și a vocabularului medical popular¹; **j**) prezența grafiilor, după modelul limbii latine, în vechile texte românești, în special în scrierile cu ortografie maghiară și poloneză, dar și în cele care foloseau alfabetul chirilic, demonstrează aspirația autorilor „de a evidenția și prin grafia unor cuvinte legătura existentă în plan etimologic între acestea și termenii latinești corespunzători” (p. 239)²; **k**) deși termenii care desemnează părți ale corpului omenesc au o întrebuințare relativ rară în textele vechi, utilizarea lor „permite consemnarea în vechile noastre scrieri literare nu numai a sensurilor figurate ale unor cuvinte din această clasă lexicală, ci și înregistrarea unor lexeme cu circulație locală... (p. 261)³; **l**) existența fonetismelor și fenomenelor morfosintactice proprii autorului anonim al *Cântecelor*, care reproduce graiul local din regiunea Clujului, evidențiază „caracteristici mai puțin cunoscute ale limbii scrierilor transilvănene din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea” (p. 270)⁴; **m**) *Calendarul* tipărit în 1794 la Viena (al cărui

autor se presupune a fi Paul Iorgovici⁵) se remarcă atât prin informațiile numeroase de ordin social, politic, economic și cultural, cât și printr-un vocabular modern localizat la structura fonetică și morfologică a limbii române. „Maniera de adaptare, diferită adesea de normele epocii, individualizează și ea această veche tipăritură românească anticipând în mod surprinzător atitudinile lingvistice mult ulterioare” (p. 284)⁶; **n**) primul inventar de nume românești de plante apărut în 1783 face din această tipăritură o „sursă aproape obligatorie pentru dicționarele românești importante de la începutul secolului al XIX-lea” (p. 295)⁷.

Rod al unor investigații întreprinse, pe parcursul a peste 40 de ani, cu multă competență și acribie, fundamentate pe o bogată sursă bibliografică asimilată și atent interpretată, studiile incluse în volumul semnat de Gh. Chivu, specialist recunoscut pentru capacitatea de a trata diferite probleme vizând cercetarea filologică și lingvistică a textelor vechi românești, precum și editarea lor, reprezintă contribuții valoroase pentru specialiștii domeniului, dar deopotrivă și pentru cei care se interesează de vechiul nostru scris literar.

Galaction VEREBCEANU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

¹ Vezi „*Alegerile lui Ippocrat*. Considerații asupra vocabularului unui vechi text medical” (p. 227-232).

² Vezi „Grafii cu model latin în scrisul vechi românesc” (p. 233-239). Ideea este aprofundată în studiul „Textele românești scrise cu litere latine și modelul ortografic latinesc în cultura românească veche” (p. 240-252).

³ Vezi „Terminologia părților corpului în scrieri vechi românești” (p. 253-261).

⁴ Vezi „*Cântece câmpenești* (1768). Câteva fenomene morfologice dialectale” (p. 268-272).

⁵ Contribuția acestui reprezentant de frunte al așa-numitei „scoli bănățene” la istoria limbii române literare este subiectul articolului intitulat „Paul Iorgovici și normele limbii române literare moderne” (p. 298-304).

⁶ Vezi „*Cei doi excessuri a amerii*, o „istoriolă” romantică într-un calendar de la sfârșitul secolului al XVIII-lea” (p. 279-292).

⁷ Vezi „Prima listă de plante și începuturile terminologiei botanice românești” (p. 293-297).

Prof. acad. Anatol CIOBANU
(14. 05. 1934 – 08. 04. 2016)

Comunitatea academică și universitară din Republica Moldova a suportat o pierdere grea, irecuperabilă. La 8 aprilie curent, după o boală îndelungată, a plecat pe drumul neîntoarcerii omul de o rară frumusețe sufletească, reputatul lingvist și cercetător intransigent al limbii române Anatol Ciobanu, doctor habilitat în filologie, irepetabil profesor universitar, membru corespondent al AȘM, cavaler al Ordinului Republicii, laureat al Premiului Național al Republicii Moldova, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, îndrumător onest al miilor de filologi și ziariști, adept înflăcărat al adevărului științific, militant activ pentru promovarea și prosperarea limbii române, mare patriot al neamului și al pământului strămoșesc.

Născut la 14 mai 1934 în s. Ruseni, județul Bălți (atunci România), își face studiile primare și medii în comunele Dondușeni și Târnova, apoi între anii 1949-1951 învață la Școala Pedagogică (Normală) „Boris Glavan” din or. Bălți, pe care o absolvă cu Diplomă Magna cum laude. Din toamna anului 1951 devine student la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău, obținând de asemenea Diploma Magna cum laude. În 1956-1959 își continuă studiile la aspirantură (doctorantură), avându-l ca îndrumător științific pe acad. N. Corlăteanu. În 1960 susține la USM teza de candidat (doctor) în științe filologice pe tema *Conjunctivul și întrebuințarea lui în sintagmele predicative*.

După terminarea doctoranturii (1959), A Ciobanu este angajat la catedră, urcând pe parcursul anilor toate treptele ierarhice universitare: asistent, lector, lector superior, conferențiar (docent), profesor, șef de catedră, între timp (1963-1966) a mai ocupat și postul de prodecan al Facultății de Filologie.

În anul 1969 trece pe funcția de cercetător științific superior la Catedra de lingvistică romanică a Universității de Stat „M. V. Lomonosov” din Moscova, condusă pe atunci de remarcabilul lingvist de talie europeană Ruben Budagov, membrul corespondent al Academiei de Științe din fosta Uniune Sovietică. Aici își face postdoctoratul și susține cu succes, în termenul stabilit, teza de doctor habilitat în filologie *Sintaxa verbelor copulative (analiza semantico-distructivă)* (1973).

Revenit la Chișinău, A. Ciobanu își continuă activitatea pedagogico-științifică la Alma mater. Obține, prin concurs, titlul de profesor universitar și postul de șef al catedrei de lingvistică generală și romanică (1976). Predă studenților, masteranzilor și doctoranzilor mai multe cursuri de bază: *Sintaxa limbii române*, *Semantica limbii române*, *Cultivarea limbii*, *Sociolingvistica*, *Romanistica*, *Politici lingvistice în diferite țări* și cursurile speciale *Metodologie și metodică în lingvistică, semantică și sintaxă*, *Sintaxa contrastivă* (pe material român, francez, rus). Prelegerile și seminarele sale captivau studenții prin profunzime științifică, accesibilitate, prin faptul cum știa să aducă în auditoriul studentesc rezultatul cercetărilor proprii, prin analiza fenomenelor lingvistice în plan comparativ. Înzestrat cu har pedagogic divin, Anatol Ciobanu, își împărtășea cu dăruire cunoștințele și experiența celor dornici să studieze limba, îndrumându-i să dea dovadă de inițiativă și perseverență creatoare, să nu cedeze în fața vicisitudinilor vieții.

Numele lui apare în calitate de (co)autor și (co)redactor pe copertele a zeci de manuale de limba română și de limba latină pentru instituțiile de învățământ superior și pentru școlile medii de cultură generală, cum sunt: *Curs de gramatică istorică*, *Morfologia*, *Sintaxa*, *Lingua latina*, *Practicum la fonetică și sintaxă*, *Sintaxa propoziției*, *Sintaxa frazei*, *Sintaxa practică* (cu *elemente de analiză transformațională*), *Limba latină* (man. pentru cl. a X-a și a XI-a), *Limba romană* (man. pentru cl. a IX-a și a X-a), ca să numim numai câteva.

De-a lungul celor circa 6 decenii de trudă în sudoarea frunții la Alma mater distinsul dascăl a reușit să formeze la Facultatea de Litere o adevărată școală științifică de lingvistică generală și sintaxă romanică. În jurul lui s-au unit mai mulți tineri talentați, care i-au împărtășit concepția, au aprofundat-o, au continuat-o. Sub conducerea Domniei Sale și-au scris și susținut tezele 39 de doctoranzi și competitori, inclusiv 5 doctori habilitați. Concomitent a îndrumat scrierea a cel puțin 350 teze de an și a 250 teze de licență și masterat. În calitate de referent oficial a participat la susținerea a 7 teze de doctor habilitat și 35 de doctor în filologie, susținute în centrele universitare din Chișinău, Kiev, Minsk, Sankt-Petersburg, Moscova, Aix-en-Provence (Franța) etc.

Multiple și diverse au fost problemele științifice ce l-au preocupat pe regretatul prof. univ. Anatol Ciobanu. Prodigioasa lui activitate de cercetare se caracterizează prin profunzimea și rigurozitatea examinării faptelor de limbă, prin diapazonul larg de abordare a variatelor subiecte de lingvistică teoretică și aplicată. Cele peste 700 de publicații (vezi *Bibliografia*), inclusiv 11 monografii, 20 de manuale pentru licee și universități, 673 de articole, inserate în reviste de profil sau în culegeri tematice naționale și internaționale, abordează probleme actuale de lingvistică cu referire la: sintaxa funcțională, contrastivă și transformațională, cultivarea (corectitudinea) limbii vorbite și scrise, punctuația, contribuția scriitorilor clasici și contemporani la făurirea limbii literare, lingvistica contrastiv-tipologică, lingvistica generală, limbile clasice (latine) etc.

Un loc aparte în activitatea științifică a regretatului savant l-au ocupat problemele de gramatică, îndeosebi cele de sintaxă funcțională. La acest compartiment Domnia Sa a publicat cele mai multe lucrări. Amintim doar câteva titluri de cărți: *Probleme dificile de gramatică*, *Părțile principale ale propoziției*, *Încercare de analiză semantico-distributivă*, *Practicum la sintaxă* (cu elemente de analiză transformațională), *Sintaxa verbelor semicopulative*

(2 volume), *Sintaxa și semantica*, *Sintaxa limbii române* (coautor), *Sintaxa practică* ș.a., înalt apreciate de opinia publică lingvistică din republică și din afara ei, lucrări ce se remarcă printr-o impresionantă intuiție științifică, printr-o tratare aprofundată a subiectelor, prin meticulozitatea documentării, prin temeinicia argumentării, prin diversitatea și concludența materialului ilustrativ. Ele au devenit într-un timp scurt opere de referință. Autorul nu s-a limitat la constatarea și descrierea faptelor, el își expune opiniile asupra multor probleme spinoase și controversate, cum ar fi: delimitarea părților de propoziție în principale și secundare, rolul semanticii în tratarea adecvată a unităților sintactice, delimitarea complementului indirect de cel circumstanțial și invers, statutul lingvistic al așa-numitului predicat verbal compus și verbal-nominal, dimensiunea frazelor în limba română, a dezvăluit importanța aspectului semantic în procesul identificării unităților sintactice la nivelul propoziției și frazei. Printre primii în lingvistica românească analizează după metoda distribuțională și pozițional-reprezentanțională verbele semicopulative, aplică metoda transformațională la nivel sintactic, obținând prin comprimare, expansiune și echivalență diferite structuri de suprafață, cercetează în mod scrupulos blocurile sintactice, supune analizei critice teoriile antimentaliste și formaliste, militând pentru principiul logico-semantic și funcțional în sintaxă etc.

O atenție permanentă a acordat cercetătorul cultivării limbii. Aria preocupărilor sale în acest domeniu este destul de amplu reflectată în cărțile *Să scriem și să vorbim corect*, *Limba maternă și cultivarea ei*, precum și în mulțimea de articole inserate în fasciculele cu genericul *Cultivarea limbii*, în numeroase studii și tablete din reviste și ziare, în sutele de emisiuni prezentate la radio și televiziune, în prelegerile și conferințele la diferite redacții, edituri, la cursurile de reciclare a cadrelor didactice. Lingvistul a discutat mult problema normei literare, devierile de la normă atât la nivel lexical, cât și la cel gramatical. A analizat multiple împrumuturi lexicale nemotivate, calcuri și clișee lingvistice, deformări de cuvinte, apărute în limba română din Basarabia în urma procesului îndelungat de rusificare masivă.

Timp de aproape două decenii neobositul A. Ciobanu s-a dedicat problemelor sociolingvistice și, în special, situației etnolingvistice din Republica Moldova. Manifestându-se ca unul dintre cei mai energici și insistenți exponenți ai aspirațiilor spre adevărul științific și istoric, protejând limba română din ținut în lupta pentru veșmântul ei firesc, identitate, denumire corectă, savantul arată că, deși „revoluția limbii” din 1989 a reprezentat o mare victorie a populației băștinașe, româna n-a revenit încă la normalitate din cauza legislației lingvistice adoptate în condițiile regimului sovietic – legislație ce s-a dovedit inoperantă încă din primii ani ai independenței – și a lipsei de voință politică din partea conducătorilor statului. Opiniile sale judicioase asupra unor probleme stringente de sociolingvistică referitor la politica lingvistică și de comunicare interetnică din republică au fost materializate într-o serie de studii și articole, dintre care menționăm: *Limba noastră este limba română*, *Atitudinea sacră față de limba română*, *Limba română și politica lingvistică în R. Moldova*, *Privire retro – și prospectivă asupra situației lingvistice din R. Moldova*, *Legislația lingvistică din R. Moldova*, *Teze și antiteze în jurul denumirii limbii de stat*, *Limba ca factor decisiv în politica națională a statului*, *Limba română și politica liderilor transnistrieni*, *La situation linguistique au Sud-Est de l'Europe* ș.a.

Rezultatele muncii sale științifice au fost expuse sub formă de comunicări, rapoarte, teze la congrese, conferințe, colocvii, mese rotunde, seminare naționale și internaționale, ce au avut loc în diferite centre academice și universitare din Republica Moldova, România (Iași, București, Bârlad, Cluj-Napoca, Constanța, Suceava, Timișoara) Ucraina (Kiev, Cernăuți, Lvov, Ujgorod), Federația Rusă (Moscova, Kalinin, St. Petersburg), Franța (Marsilia, Aix-en-Provence), Paris, Belarus (Mensk), Georgia (Tbilisi), Anglia, Letonia, Tadjikistan. Prof. Anatol Ciobanu a fost și un bun organizator al muncii științifice. A fost animatorul și organizatorul mai multor întruniri științifice naționale și internaționale (de ex.: *Limba română – azi* (Chișinău – Iași), *Probleme actuale de lingvistică. Limbaje și comunicare* (Chișinău – Suceava – Cernăuți) etc.; conferințe științifice omagiale cu prilejul aniversării savanților R. Budagov, N. Corlăteanu, V. Rusu (Franța), V. Marin, Vl. Zagaevski ș.a.

Bineînțeles, aria lingvistică de investigație a savantului a fost mult mai vastă. Considerăm că chiar numai spectrul problemelor amintite *supra* ne permit să conchidem că infatigabilul coleg Anatol Ciobanu s-a impus printr-o prodigioasă activitate în diverse domenii filologice de cercetare, acoperite cu valoroase studii de rezonanță în rândurile cititorilor și ale specialiștilor, multe purtând pecetea ineditului.

La toate acestea s-ar mai putea adăuga că prof. univ. Anatol Ciobanu a fost un adept înflăcărat al adevărului științific, apărător dintotdeauna a demnității naționale, patriot al neamului și al pământului strămoșesc. În perioada Deșteptării Naționale (1988-1989), când s-a dat marea bătălie pentru limbă, alfabet și apoi pentru întreaga mișcare națională, și-a manifestat din plin poziția civică în propagarea și promovarea spiritualității românești. Cu pana și cu cuvântul rostit a pledat pentru unitatea normelor literare, pentru accesul cât mai larg la patrimoniul cultural comun, pentru tratarea justă a etnogenezei și glotogenezei neamului românesc.

Pentru activitatea științifică, didactică, de pregătire a specialiștilor de înaltă calificare merituosul prof. univ. Anatol Ciobanu a fost apreciat după merit. În 1992, în baza alegerilor prin concurs și prin Hotărârea Adunării Generale a Academiei de Științe a Moldovei prof. univ. Anatol Ciobanu obține titlul de membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei. În 1999 i se acordă titlul de doctor honoris causa al Universității de Stat „Al. Russo” din Bălți, iar în anul 2010 devine doctor honoris causa al Universității de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul. A fost decorat cu următoarele distincții: Ordinul Republicii și medaliile: „Mihai Eminescu”, „50 de ani ai USM”, „Eminent al școlii Superioare din RSSM”, „Pentru distincție în muncă”, „Veteran al Universității de Stat din Moldova”, cavalier al „Ordinului de Onoare” și mai multe distincții obștești.

Dragă Anatol, ai rămas în memoria colegilor și prietenilor așa cum te-am știut din tinerețe: om de aleasă modestie și cumsecădenie, sincer și generos, corect și principial, harnic și săritor la nevoie, franc și ostaș neînfricat al limbii române, sociabil și deschis către oameni, către bucuriile și necazurile lor. Amintirea despre Omul și savantul lingvist Anatol Ciobanu va rămâne mereu neîntinată în inimile celor care l-au cunoscut și apreciat. Dumnezeu să-l odihnească în Împărăția Sa și să-l odihnească în pace.

Sit tibi terra levis!

În numele colegilor de facultate, promoția 1956 a USM semnează,

Teodor COTELNIC
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

ISSN 1857-4300

9 7 7 1 8 5 7 4 3 0 0 0 5

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE FILOLOGIE

Philologia

LVIII

MAI-AUGUST

2016

REDACTOR-ŞEF:

dr. hab. **Vasile Bahnaru**

REDACTORI ADJUNCŢI:

dr. **Veronica Păcuraru**,
dr. hab. **Ion Plămădeală**

MEMBRI AI COLEGIULUI DE REDACŢIE:

acad. Mihai Cimpoi (Chişinău)	dr. Galina Aniţoi (Chişinău)
acad. Marius Sala (Bucureşti)	dr. Constantin Bahnean (Moscova)
acad. Eugen Simion (Bucureşti)	dr. Ion Bărbuţă (Chişinău)
m. c. al AŞM Nicolae Bileţchi (Chişinău)	dr. Doina Butiurcă (Târgu-Mureş)
prof. dr. Klaus Bochmann (Leipzig)	dr. Inna Negrescu-Babuş (Chişinău)
dr. hab. Alexandru Burlacu (Chişinău)	dr. Nina Corcinschi (Chişinău)
dr. hab. Elena Constantinovici (Chişinău)	dr. Tudor Colac (Chişinău)
dr. hab. Tatiana Ciocoi (Chişinău)	dr. Iulian Filip (Chişinău)
dr. hab. Anatol Gavrilov (Chişinău)	dr. Silvia Pitiriciu (Craiova)
dr. hab. Aliona Grati (Chişinău)	dr. Ludmila Şimanschi (Chişinău)
prof. univ. dr. Eugen Munteanu (Iaşi)	dr. Viorica Răileanu (Chişinău)
conf. univ. dr. Bogdan Creţu (Iaşi)	dr. Maria Şleahtiţchi (Chişinău)
dr. hab. Vasile Pavel (Chişinău)	dr. Galaction Verebceanu (Chişinău)
dr. hab. Gheorghe Popa (Bălţi)	dr. Ana Vulpe (Chişinău)
dr. hab. Angela Savin (Chişinău)	

SECRETAR DE REDACŢIE:

Mihai Papuc

Revista apare cu sprijinul financiar al Institutului Cultural Român din Bucureşti

Revista *Philologia* este moştenitoarea de drept şi continuatoarea publicaţiilor *Limba şi Literatura moldovenească* (1958-1989) şi *Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară* (1990-2009).

MANUSCRISELE ŞI CORESPONDENŢA SE VOR TRIMITE PE ADRESA:

Bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, nr. 1 (biroul 411), MD – 2001, Chişinău, Republica Moldova
tel.: (+373 022) 27-27-19; e-mail: philologia@ymail.com

Orice material publicat în *Philologia* reflectă punctul de vedere al autorului.
Responsabilitatea pentru conţinutul fiecărui articol aparţine în exclusivitate semnatarului.

Manuscrisele nepublicate nu se recenzează, nu se comentează şi nu se restituie.
La solicitarea autorilor, unele articole sunt publicate cu 1 din 1 în corpul cuvântului.

PHILOLOGIA
2016, nr. 3–4, p. 1–127
Procesare computerizată *Clarisa Vâju*

Formatul 70×100, 1/16. Coli de tipar conv. 9,25. Tirajul 150 ex.

Tipografia „ELAN POLIGRAF” SRL
str. Mesager, 7
E-mail: info@elan.md
www.elan.md